

A GÉPÁLLOMÁS Betekintés a Somogy Megyei Állami Mezőgazdasági Gépüzem történetébe (1948—1967)

KIRÁLY ISTVÁN SZABOLCS

Bevezető

A gépállomások a második világháború után létrejött, szovjet érdekszférához tartozó országok mezőgazdasági kollektivizálásának jellegzetes politikai, gazdasági, szervezeti. Mindenekelőtt a kommunista párt (MDP) politikai akaratának következményeként, az 1948-tól szerveződő termelészövetkezetek (csoportok) nagyüzemi termelését kívánták megvalósítani, ahol a magántulajdonban maradt földeket közös használatban, az állam által biztosított termelőeszközökkel művelték. Ez utóbbi lett a gépállomások egyik feladata. A másik a termelészövetkezetek szervezésének, megerősítésének a politika eszközeivel történő segítése. A források — mint ahogy azt látni fogjuk — arról győznek meg bennünket, hogy valójában e szervezet egyik feladatát sem tudta az elképzelt kívánalmaknak megfelelően ellátni. Úgy látjuk, hogy a gépállomások, működésük két évtizede alatt sem tudtak a magyar mezőgazdaság szerves részévé válni.

Tanulmányunkban bemutatjuk a gépállomások keletkezésének, szervezésének körülményeit, működésüket, szervezeti felépítésüket, a gépi ellátottság mértékét, teljesítményüket, szerepüket a falu életében, politikai és kulturális tevékenységüket, szakmai szerepüket a termelészövetkezetek fejlesztésében. Végül elemezzük megszűnésük okait.

Megfelelő szakirodalmi és levéltári forrás birtokában az országos változásokat tendenciaszerűen, a Somogy megyei történeteket részletesen elemezzük. Itt jegyezzük meg, hogy a levéltári források közül a megyei pártbizottsági és a megyei tanácsi anyagok nélkülözhetetlenek voltak.

Ezért köszönettel tartozom a Somogy Megyei Levéltár vezetőinek és a kutatószolgálat munkatársainak. Hasonló értékű forrásokat biztosított a Központi Statisztikai Hivatal Somogy Megyei Igazgatósága is. A fotókat a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága újkortörténeti osztályának munkatársai bocsátották rendelkezésemre.

1. A gépállomási hálózat kialakulása Somogy megyében

A gépállomások, — vagy más néven állami mezőgazdasági gépüzemek országos hálózatának szervezését a Földművelődésügyi Minisztérium (FM) 1947-ben kezdte meg.

Egy év múlva 110, újabb év múlva 221 és 1951-ben már 364 gépállomás volt az országban.

A regionális alközpontok 1948. decemberében alakultak meg, a dél-dunántúli megyék (Baranya, Somogy, Tolna, Zala) központja Kaposvár lett. A régióban ekkor a kilenc gépállomásból három Somogy megyében működött (Somogyi Napló, 1949. november 26.)

Az alközpontokból alakultak ki a megyei központok, amelyek önállókká 1949 második felétől váltak, s ettől kezdve rájuk hárult a megyei gépállomások kijelölésének, működtetésének, ellenőrzésének felelőssége. 1952. január 1-jétől kettős irányítás alatt álltak, szakmai, pénzügyi vonatkozásban az FM Gépállomási Főigazgatóságához, továbbá politikai szinten még 1953-ig; termelésirányítás terén a megyei tanácsok mezőgazdasági igazgatóságaihoz (osztályaihoz) tartoztak. Kezdetben önálló csoportként, majd igazgatóságként működtek.

A gépállomások 1952-től önállóan gazdálkodtak a központilag előírt tervek alapján, majd 1957. január 1-jétől vállalati formában folytatták tevékenységüket, az 1967. december 31-ével történt megszűnésükig.¹

A Somogy megyei gépállomási hálózat kialakítása 1948 és 1951 között történt. A marcali, nagybajomi és nagyatádi — első — állomások avatására 1948. november 21-én vasárnap került sor.² Míg az FKGP lapja rövid hírből számolt be az eseményről, az MDP Somogy Megyei Bizottságának ülésén egyöntetű volt a vélemény, miszerint a parasztság jól fogadta a gépállomásokat, mert „... most már nem kell négy napot dolgozni az igáért a kuláknak”.

Szerintük hatása olyan erős volt, hogy: „A középparasztság gondolkodóba esett, megingott”.³

A gépállomások avatását azonban nem mindenütt kísérelte lelkesedés. A korabeli szemtanú szerint Lengyel-tóiban a felvonuló traktorokat megdobálták.⁴

A németladi gépállomás avatását rendbontás és izgatás zavarta meg, sor került letartóztatásra is.⁵

A gépállomások telepítésénél többféle szempontot kellett figyelembe venni, köztük is a legfontosabb, a jó közúti, illetve vasúti megközelíthetőség volt. Előnyösnek tartották, ha a székhelyközség a körzetéhez tartozó falvak középpontjába került. Ezt azonban nehezen lehetett biztosítani, mert ugyan az átlagtávolság 7—13 km, de volt 5 és 20 km-re lévő község is. Az az elképzelés is csorbát szenvedett, hogy az egyes gépállomásokhoz közel azonos szántóterület tartozzon. E tekintetben volt 17810 kataszteri holdas (kh-s) (Iharosberény), 29151 kh-s (Fonó) és 43600 kh-s (Kaposvár) körzetű gépállomás is.⁶ Kezdetben nagyon szerencsésnek számított az a központ, amelyik uradalmi gép-

színt, műhelyt örökölt, főleg, ha még villamosítva is volt. A munkafeltételek a székhelyközségekben is mos-tohák voltak, a kihelyezett brigádszállásoknál még inkább. A termelőszövetkezetek területének aránylag gyors növekedését 1950 és 1953 között sem a traktor-állományban, sem feltételrendszerben nem tudták követni. A gépállomási hálózat már 1950 tavaszán lefedte a teljes megyét, a kerületükhöz 256 község tartozott. A gépállomások számát illetően 21-gyel az 1951-es esztendő jelentette a csúcst.

E helyzetnek megfelelően állítottuk össze a térképet, a gépállomások területi beosztását és a hozzájuk tartozó termelőszövetkezetek számát jelző kimutatást.⁷

A gépállomási székhelyközségek kijelölésénél a feltételek mérlegelésére nem mindig volt kellő idő, és hiányzott a megfontoltság is. Az 1949-ben tervezett hét gépállomásból három egyáltalán nem, kettő csak a következő évben valósult meg.⁸

A megyei hálózat körütekintő felülvizsgálatára 1955 nyarán került sor. Az előterjesztők (Somogy Megyei Ta-

nács VB Mezőgazdasági Igazgatósága, Somogy Megyei Gépállomások Igazgatósága) felmérték az egyes gépállomások legfontosabb jellemzőit, amelyből kitűnik: a 17 állomásból 11 rendelkezett vasútállomással, villamos áram csak Segesden hiányzott. Mindenütt található gépszín, 2 vagy 4 db a traktorok, cséplőgépek, illetve kombájnok tárolására. Huszonnégy lakás állt rendelkezésükre, közülük 6 Nagyatádon és 10 Kaposváron — többségük ún. pihenő. A megalakulásuk óta 22,8 millió forintot ruháztak be a felsoroltak létrehozására. A nyolc járás gépállomásaihoz 512187 kh (295019 ha) szántóterület tartozott. (A megye teljes szántóterülete ekkor 309302 ha volt.) A tizenhétre foggyatkozott hálózat a következő évben újabb három gépállomással csökkent.

A második öt éves tervben (1961—1965) ezeket az üzemeket akarták a kor követelményeinek megfelelően felépíteni. Ebből azonban — az MSZMP KB 1964. februári határozatát követően — már csak nyolc maradt, de az sem gépállomás, hanem gépjavító állomás.⁹

A Somogy megyei gépállomások 1951 évben érvényes területi beosztása

Csurgói Gépállomás

Órtilos
Porrogszentpál
Zákány
Szentmihályhegy
Gyékényes
Alsók
Szenta
Berzence
Somogyudvarhely

Pusztakovácsi Gépállomás

Mesztegyő
Hosszúvíz
Libickozma
Somogyfajsz
Csömend
Nikla
Alsókölked
Osztopán
Pamuk

Iharosberényi Gépállomás

Porrogszentkirály
Porrog
Somogyicsicsó
Inke
Porrogszentpéter
Fazekasdencs

Lengyeltóti Gépállomás

Öreglak
Táska
Buzsák
Kisberény
Hács
Somogybabod

Gyugy
Somogytúr
Szőlősgyőrök
Balatonfenyves
Visz
Szőlőskislak

Ordacsehi
Balatonlelle
Fonyód
Látrány

Tapsonyi Gépállomás

Vése
Böhönye
Nemeskisfalud
Nemesdéd
Varászló
Somogysimonyi
Nagyszakácsi
Nemesvid
Szenyér
Gadány
Csákány

Kereki Gépállomás

Balatonszemes
Balatonőszöd
Balatonszárszó
Balatonendréd
Balatonzamárdi
Köröshegy
Bálványos
Pusztaszemes
Szólád
Teleki
Kötcse
Nagycsepely

Balatonkiliti Gépállomás

Siófok
Balatonújhely
Balatonszabadi
Siómaros
Jut
Nagyberény
Ádánd
Som
Ságvár
Nyim
Bábonymegyer

Marcali Gépállomás

Szőkedencs	Hollád	Somogyszentpál
Felsőzsitfa	Kéthely	Boronka
Somogyfehérháza	Vörs	Bize
Sávoly	Balatonújlak	Kelevíz
Somogyásámsón	Balatonszentgyörgy	
Horvátkút	Balatonkeresztúr	
Főnyed	Balatonberény	
Tikos	Balatonmária	

Tabi Gépállomás

Torvaj
Sésekszöllős
Zala
Tengőd
Kánya
Bedeg
Magyarkér
Miklósi
Somogyegres
Zics
Kapolc
Nágocs

Fonói Gépállomás

Orci
Taszár
Kaposhomok
Nagyberki
Kaposkeresztúr
Kercseliget
Kisberki
Mosdós
Szabadi
Csoma
Attala
Kapospula

Kisgyalán
Gölle
Büssü
Patalom
Zimány

Igali Gépállomás

Kazsok
Ráksi
Somogyszil
Gadács
Somogydöröcske
Törökkoppány
Szorosad
Kára
Somogyacsa
Bonnya
Ecseny

Kaposvári Gépállomás

Kaposfüred
Toponár
Kaposzentjakab
Sántos
Szentbalázs
Cserénfa
Kiskeresztúr
Kaposgyarmat
Hajmás
Gálosfa
Bőszénfa

Juta
Hetes
Csombárd
Kaposfő
Simonfa
Zselicszentpál
Zselickislak
Zselickisfalud
Szilvásszentmárton
Patca
Döröcske

Szena
Kaposzardahely
Kaposzentbenedek
Kaposmérő
Kaposújlak

Mernyei Gépállomás

Felsőmocsolád
Polány
Edde
Somogygeszti
Szentgáloskér
Somodor
Somogyaszaló
Magyaregres
Somogyjád
Várda

Nagybajomi Gépállomás

Újvárfalva
Somogyásárd
Kiskorpád
Jákó
Kisasszond
Bárdudvarnok
Bárdibükk
Gige
Rinyakovácsi

Karádi Gépállomás

Fiad
Andocs
Kisbárapáti
Gamás

Felsősegedi Gépállomás

Alsóseged
Somogyaszob
Beleg
Kutas
Kisbajom
Szabás
Csököly
Bodrog
Mezőcsokonya

Nagyatádi Gépállomás

Tarany
Bolhás
Ötvöskőny
Rinyahosszúfalu
Lábod
Nagykorpád
Mike

Csokonyavisontai Gépállomás

Komlósd
Somogyacsa
Rinyaújlak
Görgeteg
Rinyabesenő
Szulok

Háromfai Gépállomás

Bélavár
Vízvár
Heresznye
Rinyaújnép
Bakháza
Bolhó
Babócsa
Péterhida

Ladi Gépállomás

Kadarkút
Hencse
Hedrehely
Visnye
Magyarlad
Patosfa
Homokszentgyörgy
Kálmánca

Barcsi Gépállomás

Drávaszentes
Somogytarnóca
Istvándi
Darány
Kastélyosdombó
Drávagárdony
Drávatamási
Potony
Tótujfalu
Lakócsa
Szentborbás

Forrás: SML ÁMG Politikai Osztály 1951. január 19-i kimutatás

Forrás: SML ÁMG pol.oszt. iratai

*Kimutatás a gépállomások körzetében lévő termelőszövetkezetekről
(1951. augusztus 29.)*

Gépállomás	I.	II.	III.	Önálló szövetkezet
Karád	2	–	6	–
Barcs	3	–	8	–
Fonó	6	–	9	–
Mernye	4	–	4	3
Nagyatád	1	–	7	–
Felsőseged	3	–	2	–
Csurgó	3	–	4	2 Csurgó
Nagybajom	–	–	2	–
Igal	4	–	5	3 Igal
Marcali	6	–	6	–
Háromfa	2	–	6	1 Háromfa
Tapsony	2	–	7	1
Kaposvár	–	–	7	–
Kereki	3	9	10	–
Csokonyavisonta	1	–	3	–
Lad	5	–	6	–
Balatonkiliti	3	–	7	–
Iharosberény	6	–	9	–
Lengyeltóti	1	–	7	–
Pusztakovácsi	1	–	5	–
Tab	8	–	10	–
Összesen:	64	9	130	10

Forrás: SML ÁMG Politikai Osztály

Az új Lengyeltóti Gépállomás, 1956 (SMMI újkortörténeti gyűjtemény)

A gépállomások megyei hálózata fennállásának 19 éve alatt elnevezésében, státusában, a meg—megújuló átszervezések miatt ugyan változott, de mindvégig kaposvári központtal, megyei igazgató irányításával működött. Ők a következők: ¹⁰

Kiss Péter	1948—1949.
Takács András	1950—1953.
Nagy Árpád	1954—1962.
Deák János	1963—1967.

A hálózatban történt fontosabb változásokat az alábbi összeállítás tartalmazza:

A gépállomási hálózat alakulása Somogy megyében 1948—1967

1948	Nagybajom Nagyatád Marcali		
1949	Nagybajom Nagyatád Marcali Tab Fonó Kétújfalu Iharosberény Németlad Lengyeltóti Csokonyavisonta		
1950	Nagybajom Nagyatád Marcali Tab Fonó Iharosberény Németlad Lengyeltóti Csokonyavisonta	Tapsony Pusztakovácsi Mernye Felsősegesd Csurgó Kaposvár Barcs Balatonkiliti Kereki	Igal Háromfa

Kétújfalu 1950. január 1-jével Baranyához került.

1951	Nagybajom Nagyatád Marcali Tab Fonó Iharosberény Németlad Lengyeltóti Csokonyavisonta Tapsony Pusztakovácsi	Mernye Felsősegesd Csurgó Balatonkiliti Darány Háromfa Igal Kaposvár Karád Kereki
-------------	---	--

A Barcsi Gépállomás (GÁ) 1951 nyarán szűnt meg, Darány lett a körzeti gépállomás. Karád 1951 januárjától lett körzeti gépállomás.

1955	Nagybajom Nagyatád Marcali Tab Fonó Iharosberény Lad (Németlad) Lengyeltóti Csokonyavisonta	Tapsony Mernye Felsősegesd (Segesd) Csurgó Balatonkiliti Darány Kaposvár Karád
-------------	---	---

1955-ben a Kereki GÁ-t Balatonkilitihez, Háromfa GÁ-t Nagyatádhoz csatolták.¹¹
A 161/1955 (XII. 12.) VB számú határozattal szűnt meg a csurgói, a ladi és a Felsősegesdi GÁ.
A pusztakovácsi és az Igal GÁ 1955 előtt megszűnt.

1956	Nagybajom Nagyatád Marcali Tab Fonó Iharosberény Lengyeltóti	Csokonyavisonta Tapsony Mernye Balatonkiliti Darány Kaposvár Karád
-------------	--	--

1967

A megyei gépállomások átszervezése gépjavitó állomásokká:

Gépjavitó Állomás	Üzemegység
Mernye, 1962. július 1. Balatonkiliti, 1964. július 1. Tapsony, 1964. július 1. Kaposvár, 1965. július 1.	Mercali (1965. január 1.) Fonó (1964. január 1.); Nagybajom (1966. január 1.)
Nagyatád, 1965. július 1. Iharosberény, 1965. július 1. Tab, 1966. január 1. Lengyeltóti, 1966. január 1. Darány, 1967. január 1.	Karád (1966. január 1.) Csokonyavisonta

A Darányi GÁ-t 1964. január 1-jével a Csokonyavisontai GÁ-hoz csatolták, majd 1967-ben lett körzeti gépjavitó állomás.¹²

(Forrás: SML SMT VB 1969. szeptember 16-i előterjesztés)

1968

1968. január 1-jétől megszűnt a Gépállomások Megyei Igazgatósága, és megszűnt önálló vállalként működni a mezőgazdasági gépjavitó állomás.¹³

A volt mezőgazdasági gépjavitó vállalatból, az önállóan működő gépjavitó állomásokból, a megyei gépállomási igazgatóságból 1968. január 1-jétől Kaposvári Mezőgazdasági Gépjavitó Vállalat lett. Ehhez önálló önelszámoló egységként 8 gépjavitó állomás tartozott. Az 1967. évi állapothoz képest Csokonyavisonta önál-

ló egység lett, Darány, Nagybjom, Fonó, Karád telephelyek termelőszövetkezeti tulajdonba kerültek. A Marcali Gépállomás az Óbudai KTSZ ipari telepe lett.

Az újjászervezett vállalat hagyományos gépjavítási tevékenysége, a traktor- és kombájn munkák iránti igény — a termelőszövetkezetek műszaki fejlesztésének következményeként — rohamosan csökkent.

1969. január 1-jén 83 db erőgép (traktor) és 1 db kombájn maradt a gépjavító vállalat tulajdonában.

1967-ben a *gépjavítás* aránya még 22 % (71,551 millió forint) volt, amely 1969. 1. félévében 15,9 %-ra (17,202 millió forintra) csökkent.

A hagyományos ún. mezőgazdasági gépüzem bevétele az 1967. évi 71,410 millió forintról 1969. 1. félévére 3,574 millió forintra csökkent és még ebben az évben teljesen megszűnt.¹⁴

2. Somogy megyei gépállomások személyi állománya

Az 1948 őszen alakult három gépállomás (Nagybjom, Nagyatád, Marcali) 99 alkalmazottal és munkással kezdte meg működését. Induláskor összesen 30 db szántótraktort, 3 vontatót, 6 cséplőgépet, 60 vetőgépet, 72 lókapát és 3 darálót kaptak. Már ekkor volt női traktoros a hálózatban.

1949-ben a már 10-re bővült gépállomáson 391 dolgozót tartottak nyilván.¹⁵

1950 tavaszán, a 14 állomáson mintegy 500 fő dolgozott. A gépállomások száma év végéig 20-ra nőtt, az összes dolgozó létszáma az 1000 főt meghaladta.¹⁶ A mellékelt (1. számú) táblázat gépállomásonként tartalmazza az 1951. január 4-ei, 1952. október 1-i és az 1953. január 2-i összdolgozói létszámot.

Érdemes megfigyelni, hogy a női traktorosok száma — elsősorban az erőteljes agitáció következtében — mintegy fél év alatt megdöbbszöröződött. (1951. XII. 1. és 1952. V. 10-e között), majd ez a létszám 1953 nyarára, több mint kétszeresére emelkedett.

A gépállomások dolgozóinak létszáma évközben 8—36 %-kal változott részben a mezőgazdasági munkák idényszerűsége, részben a szükségessé váló kézműszakos munkaszervezés miatt. 1951-ben 1634 fő, 1952-ben 1600 fő, 1953-ban 1584 fő volt az átlaglétszám.¹⁷

A gépállomások állományi létszámának alakulását alapvetően a termelőszövetkezetek szántóterületének változása határozta meg. Míg azonban — az ismert körülmények miatt — a szántóterület, különösen 1952 és 1958 között, jelentősen ingadozott, a létszám ezt késve és egyenletesebb változással követte. (Vö.: 1. számú grafikon) Ebben a tekintetben a trend hasonlít a traktorok számának változásához. Annak ellenére, hogy 1954 és 1958 között a somogyi adatokat nem ismerjük, a rendelkezésre álló információk alapján megállapíthatjuk, hogy a létszámváltozás nem tért el az országosan megfigyelttől. Itt — az egyébként egyenletesen emelkedő létszámot — 1956 után csökkenés követ-

te, s az 1958-as minimum után (26683 fő) a maximumot 1961-ben érte el 42404 fővel. Somogyban a legkisebb létszám 1957-ben (ezt nem ismerjük), vagy 1958-ban (1472 fő) volt, a maximumot 1960-ban (2650 fő) számolták össze. (2. számú táblázat)

Az összes létszámon belül a legnagyobb arányt, a munkások képviselték (1958 után ez a jelzett években 85 %-on stabilizálódott), akiknek a többsége természetesen traktorvezető volt. Az adatok elemzése egyértelmű teszt, hogy az egyébként gazdaságilag indokolt kézműszakos munkának a létszámhiány volt az oka. Ez alól az 1953-as év lett volna a kivétel, amikor a traktorvezetők száma 2,8-szorosa az üzemképes traktorok számának. Egyébként ez a szorzó 1,4—1,7 között változott a megfigyelt években.

A gépállomások személyi állománya is a traktorok számától függött. A hálózatban működő állomás a következő műszaki és adminisztratív munkaköröket kapta:¹⁸

1. Műszaki alkalmazottak

- Gépállomás-vezető (igazgató)
- Főgépész (főmechanikus, főmérnök)
- Vezető mezőgazdász (főagronómus)
- Körzeti mezőgazdász

2. Adminisztratív alkalmazottak:

- Vezető könyvelő (főkönyvelő)
- Könyvelő
- Írnok
- Irodai gyakornok
- Gépíró
- Raktáros

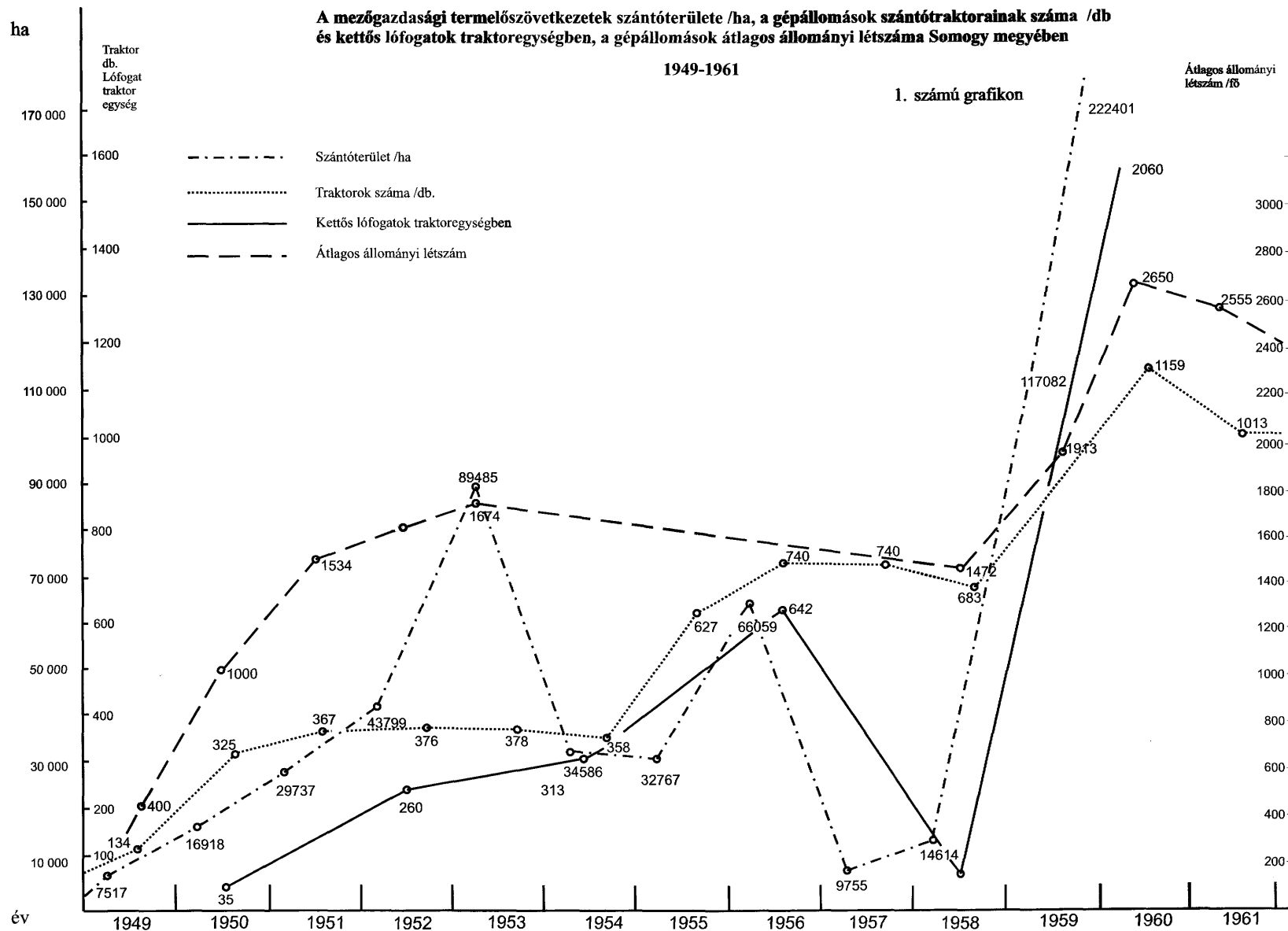
A normatíva szerint 12 erőgépig 10 fő, 12 és 25 erőgép között 12 fő és 25 erőgép felett 13 fő lehetett az alkalmazottak száma. Ezen belül a felsorolt státusoktól a helyi igényekre való tekintettel eltérhettek (pl. adminisztratív álláshelyen szerelőt, éjjeliőrt, műhely-segédmunkást alkalmazhattak).

Valamennyi gépállomáson — 1953. december 31-ig — **politikai helyettes** is dolgozott, aki közvetlenül a megyei központ politikai osztálya vezetőjének felügyelete alá tartozott. A politikai osztályok 1949. október 1-jén alakultak (Somogyi Néplap, 1949. november 26.) .

A megyei irányításban is megtaláljuk a felsorolt alkalmazottakat, amelyet az FM által irányított politikai osztály egészített ki, és osztályvezető irányított, két politikai munkatárssal és egy adminisztrátorral kiegészítve.

Bár a gépállomás irányításáért annak **vezetője** felelt, a tényleges hatalmat, különösen 1952-ig a politikai helyettes képviselte. Szava nemcsak a politikai jellegű feladatokban és döntésekben, hanem a gazdaságiakban is meghatározó volt. Ez összefüggött ezeknek az éveknek direkt pártirányításával és a mindenütt jelen lévő bizalmatlansággal.

A gépállomási **mezőgazdász** fő feladata a szerződéses viszonyban lévő termelőszövetkezetekkel (csoportokkal) és egyéni gazdálkodókkal való szakmai együttműködés, amely során segítette a vetésterv elké-

Forrás: SML ÁMG pol. oszt. iratai, SMT VB. jegyzőkönyvei, KSH Tört. Stat. Kötetek, Növénytermesztés 1947-1962, Bp. 1979

szítését, a munkák megszervezését és szaktanácsot adott a felmerült mezőgazdasági kérdésekben. Míg ez kötelező volt számára, az egyéni gazdálkodókat lehetőség szerint kellett szaktanácsadással és útbaigazításokkal ellátni. A körzeti mezőgazdászok felelősek voltak a termelészövetkezeti és a traktoros brigádok megszervezéséért. Munkájukat ugyan a gépállomás vezető mezőgazdája irányította és ellenőrizte, ebbe azonban gyakran beleavatkozott a termelészövetkezet, sőt még az illetékes járási tanács mezőgazdasági osztálya is. Mindez számtalan konfliktus forrása lett.²⁰

A szakmai munka színvonalát azután javult, miután a Somogy Megyei Tanács VB Mezőgazdasági Osztálya hatáskörébe került a gépállomások irányítása és ellenőrzése, a megyei központ az osztály egyik csoportja lett (1952. január 1-jétől). Ez együtt járt a vidéki állomások önállóságának növelésével is. Munkájukat a megyei csoport irányította és ellenőrizte. Még 1955 végén is a gépállomások igazgatóit teszik felelőssé a körzetükben működő termelészövetkezetek szervezeti felépítéséért, a közös munkaszervezet, sőt a közös állattenyésztés megfelelő kialakításáért is.²¹

A szakmai munka eredményességét azonban a megyei pártvezetés 1955-ben már nem tartja kielégítőnek. Az MDP Központi Vezetőségének 1955. márciusi határozatát követően a Minisztertanács határozata (1050/1955) kötelezte az állami irányító szerveket a termelészövetkezetek megerősítésére, a termelészövetkezeti mozgalom megszilárdítására. A Somogy Megyei Tanács VB Mezőgazdasági Igazgatóságának vezetője jelentésében önkritikusan szólt arról, hogy az itt tapasztalt eredménytelenségért az igazgatóságot is felelőség terheli. De kiemelte a gépállomási és a termelészövetkezet - szervezési osztály felelőségét is.²²

Mindez összefüggött az 1953. nyarat követő politikai bizonytalansággal is, amely csak 1955-ben a termelészövetkezetek számának növekedése során enyhült. Az MDP Somogy Megyei Bizottsága Mezőgazdasági Osztálya igen kritikusan látta a gépállomások helyzetét. Túlságosan nagy a vezető káderek fluktuációja, oktalán cserélgetése, sok helyütt üresek az állások, a vezetők egy része nem alkalmas munkakörének betöltésére. Épp a legkritikusabb területen nem kielégítő a szakember ellátottság. A 175 engedélyezett mezőgazdász státusból 29 nics betöltve. Iskolai végzettség szerint felsőfokú 16, középfokú 54 fő, egyéb 95 fő, képzettség nélküli 10 fő. A megyei politikai vezetés véleménye szerint a mezőgazdászok, mintegy harmada tud csak a termelészövetkezetek gazdálkodásának megszervezésében hathatós segítséget nyújtani. Mindez összefügg azzal a ténnyel, hogy a megyében nincs elegendő számú, megfelelő képzettséggel rendelkező szakember. (Sokukat épp a politikai bizalmatlanság űzte el a mezőgazdaságból.) A kialakult helyzetért a gépállomások megyei igazgatóját is bíráló érte. Nem kedvezőbb a helyzet a gépállomási főmezőgazdászok (főagronómusok) iskolai végzettségét illetően sem. A 17 főből csupán egy rendelkezett egyetemi végzettséggel, hatan középfokú, négyen alapfokú szakmai képesítéssel, 6 fő képesítés nélkül dolgozott. De Tabon ez a státus

nincs betöltve, Kaposváron pedig 1955-ben már a harmadik cserélődik. Komoly kritika, hogy a 17 gépállomás 68 vezető beosztású dolgozója közül a politikai vezetés 20 főt alkalmatlannak talált munkakörének betöltésére. Ez egyúttal a káderpolitika irányvonalának módosulását is jelenti. Tehát a szakmai megfelelés is fontos kritérium lett.²³

Igaz ugyan, hogy a vállalati önállóság 1957. január 1-jétől befolyásolta az eddigi jog és hatásköröket — többek közt megszűnt a járási tanácsok ellenőrzési lehetősége — az 1958-as terv teljesítését értékelő végrehajtó bizottsági ülésen ismét kritikusan vetették fel, hogy a gépállomások kevés szakmai segítséget adnak a termelészövetkezeteknek, kevés a kezdeményezés és a felelősségérzet a termelészövetkezetek tervteljesítéséért.²⁴

Ez a kritika gyakorlatilag a teljes kollektivizálásig vissza-visszatért.

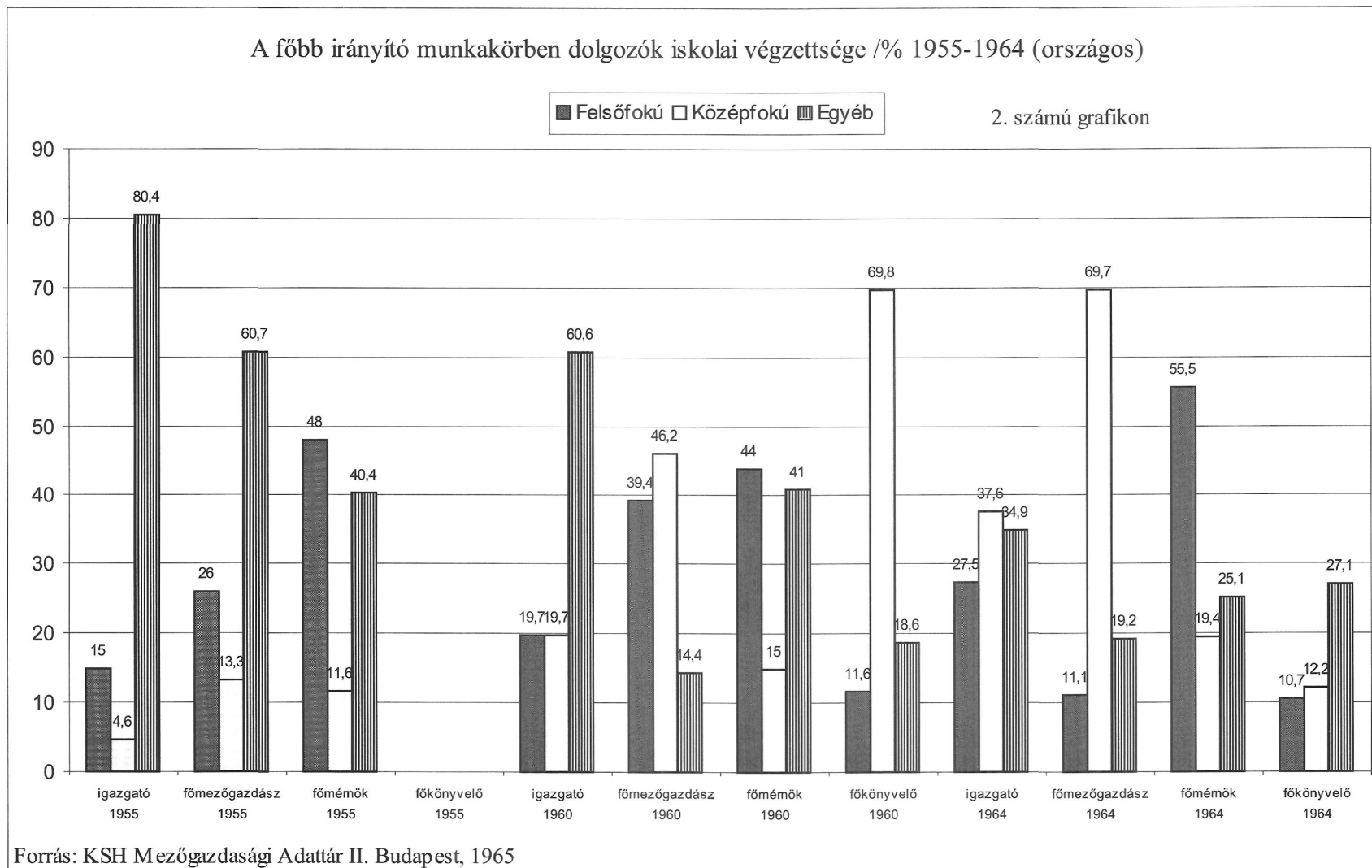
A **főgépész (főmechanikus)** feladatköre egyértelműbb volt. Ő felelt a gépek üzemeltetéséért és javításáért. A korabeli gépek állapotát jelzi munkaköri leírásának egyik pontja: „Figyelemmel kíséri az egyes erő- és munkagépek konstrukciós hibáit, azokról jelentést tesz a módosító javaslattal együtt, az üzemgazdász-
nak”.²⁵

A **politikai helyettes** feladatkörét az FM ÁMG Főigazgatóságának politikai osztálya határozta meg, közvetlen irányítója és felelt a megyei központ politikai osztályvezetője volt, de az MDP illetékes járási pártbizottságának hatáskörébe tartozott.

Egy szervezet munkájának hatékonyságát az ott dolgozók iskolai végzettsége, szaktudása alapvetően befolyásolja. Különösen igaz ez a vezető beosztásúakra. A direkt politikai követelmények enyhülését jelzi az MDP és az MNK Minisztertanácsa 1953. decemberi határozata (1080/1953. XII. 23.). Előírta, hogy a gépállomás igazgatójává, főmezőgazdászává és főmérnökévé csak felsőfokú szakember nevezhető ki 1956-tól. Ennek — mint sok egyéb előírásnak — nem tudtak érvényt szerezni. 1955-ben országosan az **igazgatók** 15 %-a rendelkezett felsőfokú képesítéssel, ami 1960-ban 19,7 %-ra és 1964-ben is csupán 27,5 %-ra emelkedett (Vö.: 3. számú táblázat és 2. számú grafikon).

A **főmérnököknél** ez az arány 48, 44, 55,5 %-os, a **főmezőgazdászoknál** 26,39,4 és 11,0 %, a **főkönyvelőknél** pedig (1955-ös adat nem állt rendelkezésre) 1960-ban 11,6 és 1964-ben 10,7 % volt.²⁶

A termelészövetkezetek helyzete természetesen befolyással volt a gépállomásokra. Az 1959. tavaszától dinamikus emelkedő számú termelészövetkezetbe sok szakember kellett. A megnövekedett feladatokat a gépállomások már nem tudták ellátni. A megyei tanács 1959 elején 86 szakmai kádert csoportosított át, továbbá 106 mezőgazdasági felügyelőt és 35 agronómust is a termelészövetkezetek rendelkezésére bocsátott.²⁷

A szakemberek beállítása a 246 termelőszövetkezetből 123 új és 50 régi, de gyenge termelőszövetkezetet, tehát az összesnek 70 %-át érintette. Ennek ellenére ekkor a megyei termelőszövetkezetekben a főkönyvelők közül csupán 9 fő rendelkezett mérlegképes könyvelői szakvizsgával.

Mint láttuk (Vö.: 4. számú táblázat), ezen a területen a gépállomásoknál is komoly hiányosság volt. Az adatok alapján 1960-tól romlott a minőség. A jobbakk — a nagyobb jövedelem reményében — épp a termelőszövetkezetekhez léptek át.²⁸

A gépállomások mostoha munkakörülményeire is utal az a tény, hogy a mezőgazdaság szocialista szektorából itt dolgozott a legkevesebb mérnök a termelés közvetlen irányításában. Míg a teljes szektort figyelembe véve, ez az arány országosan 42 % (2183 fő), a gépállomásoknál csupán 26,6 % (79 fő). A mérnökök többségét a gépállomások országos és megyei irányításában foglalkoztatták (204 fő).²⁹

A gépállomási alkalmazottak legnépesebb csoportját a **traktorvezetők** alkották, akik *brigádszervezetben* dolgoztak. A brigád olyan munkaszervezeti egység, amely állandó személyzetből, állandó erő- és munkagépekből áll, munkaterülete általában ugyanazon termelőszövetkezethez tartozik. Munkamódszerének alapja a szocialista verseny, egymás és a brigádok között. A központi elvárás szerint: „A traktoros brigádok jó munkájának biztosítása a helyes tervekészítés, a munka jó megszervezése, a brigád tagjainak állandó képzése, az egyéni felelősség, a munka termelékenységének állandó fokozása és a szilárd munkafegyelem”.³⁰

A brigád személyzete: brigádvezető, brigádvezető-helyettes, I. és II. osztályú traktoros, munkagépkezelő. A II. osztályú traktoros a segédtraktoros, aki elsősorban a karbantartásért felelt, a munkagépkezelőt a termelőszövetkezet biztosította. Egy-egy brigádhoz 3—4 erőgép tartozott, kerekes és /vagy lánctalpas traktor, a talaj- és a domborzati viszonyoktól függően. A brigád váltótársakkal együtt 12—16 főből állt; idény (őszi, tavaszi...), dekad, illetve heti terv alapján dolgozott. A szerződésben rögzített földterületet a brigádok között felosztották. A brigádközpont a megmunkált földterülethez közel eső termelőszövetkezet központjában volt.

A brigád **technikai felszerelése**: az erőgépek (az 1950-es években többnyire GS-35-ös kétütemű dízel, vaskerekes szántótraktor) állandó tartozéka a szerzőkészlet, kenőolajos és zsírtároló edény, vizesvödör, üzemanyagfordó, üzemanyag-szivattyú, szűrővel. A napi karbantartást a brigád központi telephelyén végezték, itt töltötték fel üzemanyaggal (gázolajjal), kenőolajjal, illetve hűtővízzel. A GS-35-ös (25,7 kW) traktor üzemanyag fogyasztása 7—8 kg óránként [vagy 8—10 kg katasztrális holdanként közép-mély (14—20 cm) szántásban], kenőolaj fogyasztása 0,35 kg. Valamennyi szántótraktorhoz tartozott egy eke, amely a GS-35-nél a hozzá tervezett TE 330-as típusú vontatott, automata kiemelésű eke volt. A három ekefejes, egyenként

30 cm fogásszélességű munkagép csak sekély, illetve közép-mélysántásban volt képes 90 cm-es forgatásra. Ugyanezt mélysántásban már — különösen az 1949 után gyártottak — nem tudták teljesíteni. Ennek ellenére megtörtént, hogy a közép-mélysántást mélysántásként számolták el a termelőszövetkezeteknek. A szántást követő talajelmunkálást, a vetőágy elkészítését — ha volt — kisebb teljesítményű traktorral (pl. Zetor 25 K), vagy fogattal végezték, hasonlóképp a vetést is. Minden brigád 1 vontatható lakókocsival rendelkezett, amelyben a legszükségesebb javításokhoz rendelkezésre állt egy satupad, egy hétre szükséges alkatrész és kézi raktár. A berendezéshez tartozott egy kályha, 2—4 ágy szalmazsákkal, pokróccal, mosdótál, mentőszekrény és egy ún. ceglédi kanna.

A gépek üzemeltetését végző munkások elhelyezéséről több brigád estén általában a termelőszövetkezeteknek kellett gondoskodniuk. Sok helyen ez is hiányzott.

1953 őszén a 84 szükséges brigádszállásból csak 56 volt berendezve hasonlóan, mint a lakókocsi; sok helyen villany sem volt.³¹

A szántóföldön dolgozó brigádok ki voltak téve az időjárás viszontagságainak. Bár egyéni védőruhát kaptak (esőkabát, vattaruha, kesztyű), ezek igen kényelmetlenek voltak, s hamar elhasználódtak, hiszen a gépeken fülke nem volt. Ellátásukról sokszor kellett maguknak gondoskodniuk, meleg ételhez ritkán jutottak. A gépállomások és a termelőszövetkezetek ezek miatt is fontosnak tartották a helyi fiatalok beszerzését a traktoros brigádokba. Ennek sikerét erősítette meg a fonói gépállomás mezőgazdája: „Vannak olyan traktorosok köztük, akik hetekkel, vagy talán napokkal előlt hagyták ott az ekeszarvát”.³²

A helybeliek alkalmazásának előnye, de sokkal inkább a szovjet példát követő politikai akarat követelte a nők egyre nagyobb számú alkalmazását a gépállomásoknál. Az igen erős propagandának és a kevés munkalehetőségnek tulajdonítható, hogy a traktorista nők száma az 1951-es 10 főről 1953-ra 107-re emelkedett (Vö.: 1. számú táblázat).

A megyei sajtóban rendszeres a traktorista lányok (asszonyok) bemutatása. A Csokonyavisontai Gépállomás traktorosa, Futó Margit is munkateljesítménye fókuszálásával „...mutatta meg Titónak és bérénceinek, hogy megállja a helyét a béke frontján...”. Jó munkája alapján tagjelölt lett, és 8 hetes iskolára küldték.³³

Kezdetekben a szervezés során tapasztalt sikertelenséget a megyei pártvezetés természetesen az ellenségnek tulajdonítja: „...az ellenség ... úgy támad, hogy csak olyan nők mennek el traktorosnak, akik erkölcstelenek...”.³⁴

Ezt a források nem erősítik meg, de azt igen, hogy a traktoristák iskolai végzettsége 1—8 osztályig terjedt, többségük csak elemi (1—4. osztály) iskolát végzett.³⁵ Valószínű, a központi elvárásoknak akart megfelelni a jelentés készítője, aki már 1952. novemberében 141

női traktorvezetőiről, és 1953. februárjában 206 főről számol be.³⁶

Fenntartással kell fogadnunk a megyei gépállomások DISZ szervezetének beszámolóját is, amely Simon Mária nagybajomi, és Fritz Mária karádi traktoros lány cséplési teljesítményét méltatja.³⁷

Bár a gépállomások vezetői, politikai helyettesei kötelességüknek tartják a nők beszerzését, ennek hatékonysága igen alacsony. Pl. 1951. december 1-jétől 1952. május 10-ig 140 főt küldtek el traktorvezetői tanfolyamra, ebből csupán 46-an álltak állományban 1952. májusában. A gépállomások megyei központjának politikai vezetője jelentésében rámutat a lemorzsolódás okaira is. Legfontosabb a traktorosnők iránti bizalmatlanság volt. A tanfolyamot végzetteket a gépállomásokon nem merték traktorvezetőnek minősíteni, munkagépkezelők lettek, természetesen kevesebb bérért. Több helyütt nem biztosítottak számukra megfelelő elhelyezést, szállást. A Darányi Gépállomás kezdő traktorista lánya panaszkodta, hogy „sok esetben, a barázdában aludtam”. Marcaliban csak férfiszálláson volt helye az egyik lánynak. Másutt „a traktoristák és egyes vezetők kéri a lányokat, hogy legyenek velük jóban”. Nem véletlen, hogy több helyen idegesek a gépállomások vezetői. A munka frontján azonban dicséretes eredmények is születnek. A mindössze 16 éves Francz Aranka 166, Hetesi Mária — aki csupán egy évvel idősebb — 172 %-ban teljesítette tavaszi tervét. Bati Júlia még ezen is túltett 230 %-ával. (Megjegyezzük, hogy a 150 % feletti teljesítést nemcsak túlzónak, hanem irreálisnak is tartjuk.)³⁸

A női traktorosoknak 1953. januárjában tartottak megyei tapasztalatcserét, ahol a politikai osztályvezető Pása Angelina szovjet traktorista nőt tartotta példaképül a megjelent 27 traktorista elé. Bejelentette, hogy az MDP Központi Vezetőségének határozata értelmében a kitűzött cél az, hogy a traktorvezetői állomány 50 %-ának nőnek kell lenni.³⁹

Ez természetesen nem valósult meg. 1953 után a női traktorosok kikerültek a politika látóköréből.

A gépállomások fontos feladata volt a megfelelő létszámú traktorosok beszerzése. Ezt a munkát is a megyei központ politikai irányításával végezték. A nagyatádi, a marcali gépállomás már megalakulásukat követő hónapokban szervezett 8 hetes traktorvezetői tanfolyamot.⁴⁰

A megyei hálózatban ezek voltak az első **tanfolyamok**, ellentétben a Somogyi Napló 1949. október 22-ei, és november 10-ei híradásával.⁴¹

A traktorok számának dinamikus emelkedése — különösen 1950 és 1951-ben — tette szükségessé, hogy az 1950/1951-es téli hónapokban már 11 gépállomáson szervezzenek alapfokú, haladó (vagy középfokú) és bentlakásos tanfolyamokat. Ezek időtartamát és ennek megfelelő tematikát a földművelésügyi miniszter rendelettel szabályozta.⁴²

A gépállomásokon szervezett tanfolyamok hallgatói főleg 17—18 éves fiatalok voltak, akik 300 Ft/hó fizetést és ruhát kaptak, a képzés ingyenes volt. De kötelezték magukat arra, hogy a tanfolyam elvégzése után a gépállomáson traktorosként dolgoznak. Bentlakásos tanfolyamokat csak nőknek szerveztek, akik 200 Ft/hó fizetést és teljes ellátást kaptak. 1951 és 1953 között Csokonyavisontán, Siófokon és Nagybajomban alakítottak ki ilyen intézményeket.⁴³

Az 1951-es tervben, a megyében a traktorvezetők számát 639 főről 952 főre kívánták emelni. Az 1950/1951-es oktatási idényben a tanfolyamokon 898 gépállomási dolgozó (ebből 47 nő), 37 fő termelőszövetkezeti tag és 244 fő egyéni hallgató (ebből 46 nő) vett részt. Az összesen 1179 fős hallgatói létszám ismeretében azt hihetnénk, hogy a betervezett 313 fős plusz traktorvezetői igény kielégítése nem okozott gondot. Ezzel szemben az állományi létszám 1951. decemberében 594 fő volt, tehát 45 fővel kevesebb, mint egy évvel azelőtt. Bár jelentős lehetett a lemorzsolódás, a tényt csak egy dologgal tudjuk magyarázni, a tanfolyamokon — különösen ami a saját állományt illetően — kevesebben vettek részt. Ezt a feltevésünket erősítik meg az 1951/52 oktatási idény adatai. Ekkor már a saját állományi dolgozókat, a statisztika nem említi meg.

A termelőszövetkezetekből 155 főt, egyéniekből 292 főt szerveztek be, közülük 122-en, illetve 253-an vettek részt a tanfolyamokon, továbbá 56-an a csokonyavisontai női bentlakásos tanfolyam hallgatói voltak. Összesen tehát 431 főt iskoláztak be. Ez megfelelt a Somogy Megyei Tanács VB Mezőgazdasági Osztálya tervének (410 fő), de a megyei pártbizottság előírását — amely összesen 700 főről, köztük 350 nőről szólt — meg sem közelítette, mert az irreális volt.⁴⁴

A tanfolyamot végzettek közül 163-an a gépállomásokon dolgoztak. A rendszeres utánpótlást nemcsak a traktorok számának növekedése — igaz, hogy az épp 1952 és 1954 között stagnált — hanem a jelentős fluktuáció is igényelte. Ezt segítette a MNK Minisztertanácsának 1074/1953. XII. 10. számú határozata is, amely kötelezte az ipari vállalatok vezetőit arra, hogy a volt traktorosokat engedjék vissza, ha azt a gépállomások kéri.

A traktorvezetők iránti kereslet mindvégig megmaradt, hiszen a nehéz fizikai megterhelést csak kevesen bírták több éven keresztül, és kénytelenek voltak más munka után nézni, de a korszerűbb univerzális traktorok megjelenésével ennek mértéke csökkent. Ezt a gondot majd a termelőszövetkezetek veszik át az 1960-as években.⁴⁵

A traktorvezetők *teljesítménybérben* dolgoztak, amelynek alapja az egy óra alatt megművelt terület nagysága volt, amit $\frac{1}{2}$ órában (3,6 m²/óra) adtak meg. Ezt, pl. szántásban befolyásolta a talaj kötöttsége, a domborzat, a traktormotor teljesítménye, járószerkezete, a szántás mélysége, alkalmazott munkagép (-ek) stb. Az általánosan használt GS—35-ös traktornak

Jelentkezz traktorosnak!

Szocialista mezőgazdaságunk fejlődése megkívánja, hogy minél több és jobban képzett traktorost biztosítsunk a termelés számára.

Ennek érdekében a Somogy megyei Tanács V. B. Mezőgazdasági Osztálya a tél folyamán alap- és középfokú traktoros tanfolyamokat szervez.

Jelentkezhetnek tsz dolgozók, állami gazdasági, gépállomási alkalmazottak és munkaviszonyban nem állók. A tanfolyamok gépállomásokon, állami gazdaságokban, termelőszövetkezetekben és járási székhelyeken lesznek.

Alapfokú traktoros tanfolyam időtartama 12 hét, a középfokú tanfolyam 5 hónapos. A tanfolyam idején a hallgatók — amennyiben tsz tag, vagy tsz-ben dolgozik, vagy a tanfolyam idején munkaviszonyban nem áll — havi 240,— Ft keresettéítésben, eltartott családtagonként 60—60 Ft, feleség után, ha tsz-ben dolgozik 60,— Ft, amennyiben nem tsz dolgozó, úgy 30,— Ft-ban részesülnek. Az alapfokú traktoros tanfolyamon a keresettéítés felső határa 480,— Ft.

Az 5 hónapos tanfolyam hallgatóinak havi 360,— Ft keresettéítést, az eltartottankénti juttatás az előző tanfolyaméval megegyezik, legmagasabb keresettéítés 660,— Ft.

Mindkét tanfolyam tsz hallgatói a minta-alapszabályban előírt és elfogadott munkaegység jóváírásban részesülnek. A bejárók részére útiköltséget megéítjük.

Bentlakók részére a keresettéítésen és munkaegység jóváíráson kívül teljes ellátást díjmentesen biztosítunk.

Eredményes vizsga után az alapfokú traktoros tanfolyam hallgatói bizonyítványt és jogosítványt kapnak.

Középfokú tanfolyam szakmunkás bizonyítványt ad.

Jelentkezni lehet a járási tanács vb mezőgazdasági osztályain.

Jelentkezési határidő 1964. november hó 5.

Kaposvár, 1964. október 13.

**Somogy megyei Tanács V. B.
Mezőgazdasági Osztálya**

középkötött talajon 1 óra alatt 3564 m² tarlóhántást, 2916 m² közép-mélyszántást, 10656 m² tárcsázást, 12096 m² kultivátorozást, vagy 10008 m² vetést kellett teljesíteni. A műszaknorma 10 órás volt. A munkateljesítmények elemzése során (Vö.: Mezőgazdasági gépüzem című fejezet) megállapítottuk, hogy a műszaknormákat a legtöbb esetben csak 60—75 %-ban teljesítették. Mindezt azért hangsúlyozzuk, mert az átlagkeresetek elemzésénél ezt figyelembe kell venni.⁴⁶

Az időnyterveket (kampánytervek) és az éves terveket is ezekre — az egyébként laza — átlagteljesítményekre méretezték. Ez nem véletlen, ugyanis a tervek teljesítése és túlteljesítése képezte a premizálás alapját, amelyben a traktorostól az igazgatóig, minden közreműködő érdekelt volt. A bérszámfejtés hasonlóan a gépállomási munkadíjak kiszámításához, kezdetben igen bonyolult volt. Az FM ÁMG Főigazgatósága 1949-es körlevelében a pontérték szerinti bérezés bevezetéséről tájékoztatja a megyei központokat. Az előbb már részletezett körülményeket figyelembe véve, a teljesítményeket 0—451 pontig, és e fölött 900 pontig értékelték, egy—egy pont — bérezéstől függően — 0.32—0,51 Ft-ot ért. 451 pont felelt meg a 10 órás műszaknormának, ha azt a hét 6 napján minden nap teljesítette. Így pl. a 420-as pontérték a traktorvezetőnél 210 Ft/hét, a segédvezetőnél 168 Ft/hét bért jelentett. (A 900 pont inkább elméleti volt, ebben az esetben a traktoros 468 Ft/hét, a segédvezető 369 Ft/hét fizetést kapott volna.) Az állásidőre, illetve az alacsony teljesítmény esetén a minimálbér traktorosoknál 80 Ft/hó, segédvezetőknél 65 Ft/hó volt.

Az országos statisztikai adatok szerint a gépállomások munkásainak 1949. évi átlagbére 6228 Ft volt, ami 1052 Ft-tal volt kevesebb az egy keresőre jutó éves, országos átlagbérnél. Ez a különbség 1953-ra már 3312 Ft-ra emelkedett. A gépállomások munkásainak és köztük traktorosainak átlagbére tehát lényegesen kisebb mértékben nőtt — 1740 Ft-tal, azaz 29, 7 %-kal, miközben a fogyasztói árak a négy év alatt 78,3 %-kal nőttek. A bérből és fizetésből élők — így a gépállomási dolgozók reáljövédelme is — folyamatosan apadt, s 1953 első felében már több mint 20 %-kal maradt el az 1949. évitől.

Jelentősebb béremelésekre (18,8-24 %) a sűrűsödő belpolitikai feszültségek levezetéseként, 1953 nyarától és 1957 januárjától került sor.⁴⁷

A termelőszövetkezetek számának növekedésével — 1950 és 1953 között — nőtt azoknak a gépállomási traktorosoknak a száma, akik termelőszövetkezeti tagok is lettek. Ezzel jogosultak voltak háztáji földre is, amely különösen ezekben az években, jelentős jövedelemkiegészítést jelentett, illetve az ekkor igencsak hiányzó alapvető élelmiszerek megtermelését is biztosította.

A megyei gépállomások közül a tabiak bérhelyzetét ismerjük 1952-ből. A kimutatás szerint a traktorosok havi bére 570 és 1500 Ft között volt, ami 930 Ft-os átlagot jelent. Ez lényegesen több, az ekkori 557 Ft-os or-

szágos átlagénál. A termelőszövetkezeti tag traktoros átlagbére ugyan 716 Ft volt, mert ez az előbb említett juttatással nőtt. Érdekes megemlíteni, hogy az igazgató bére 1400 Ft/hó, a politikai helyettesé 1320 Ft/hó, a vezető mechanikusé (főmérnöké) és a vezető mezőgazdászé (főagronómusé) 1300—1300 Ft/hó volt. A brigádvezetők 850 Ft-ot, a műhelyszerelők 920—980 Ft-ot, a szakácsnő 338 Ft-ot, az éjjeliőr 500 Ft-ot keresett havonta.⁴⁸

Az MDP és az MNK Minisztertanácsa 1080/1953. (XII. 23.) számú határozata (részletesebben vö.: a Gépállomás és politika című fejezetben) a gépállomások dolgozóinak bérét nem csupán az életszínvonal javítása érdekében módosította. Nagyon fontos politikai érdek fűződött a termelőszövetkezetek megerősítéséhez, amely a gépállomások nélkül nem valósulhatott meg. Ezért a gépállomástól biztosított béren kívül, a traktor és kombajnvezetők a termelőszövetkezettől munkaegységet is kaptak a zárszámadás után. Ezt természetben és pénzben adták, ugyanúgy, mint a termelőszövetkezeti tagoknak, de nem jelentette ugyanazt az értéket, ugyanis csak annyi járt a traktorosoknak és kombajnvezetőknél, amennyivel a munkaegység pénzben átszámított értéke meghaladta a gépállomás által biztosított bért. Ezzel kívánták ösztönözni őket arra, hogy magasabb teljesítményt nyújtsanak a termelőszövetkezetekben. Ez a kedvezmény az egyénileg gazdálkodó parasztok földjein végzett munkáért nem járt. A termelőszövetkezetekben elért eredményekért, pl. hozamnövekedés, önköltség-csökkentés stb. prémium járt a gépállomás dolgozóinak.

Az 1953-as határozat nem hozta meg a kívánt eredményt, hiszen 1954-ben — igaz lassabban — de tovább csökkent a termelőszövetkezetek száma. 1955 tavaszán került sor a rendelet módosítására, amely javított a gépállomási dolgozók bérhelyzetén és premizálásán. A traktorosok továbbra is megkapták a munkaegység kiegészítést, amelynek mértéke immár a gépállomás által biztosított bért is elérhette. A kiegészítést továbbra is természetben és pénzben kapták, amelyből előleget is felvehettek. A kampány és éves terv túlteljesítéséért 25, illetve 50 %-kal felemelt munkaegységet adtak. A vezető beosztásúakat továbbra is premizálták a tervfeladatok teljesítéséért, a tervezett termésátlag feletti hozamért, az önköltség tervezett szinten való tartásáért, illetve csökkentéséért. A rendelet lehetővé tette a gépállomás dolgozóinak áthelyezését az állami gazdaságba, erdőgazdaságba, termelőszövetkezetbe, ha azoknak nem volt munkájuk — pl. télen.⁴⁹

A gépállomások önálló vállalati gazdálkodásra való áttérése azt is jelentette, hogy sokkal érdekeltőbbé váltak a bevételek növelésében. Megemelték a gépi munkadíjakat és létszámleépítésekre is sor került (adminisztrációnál, műhelymunkásoknál). Bizonytalanná vált a központilag finanszírozott mezőgazdászok helyzete is. Többségüket a megyei tanács csoportosította át a termelőszövetkezetekbe, 1959. tavaszán.⁵⁰ Egyszerűsödött a traktorosok keresetének kiszámítása. Egy műszaknormáért 80 Ft-os bért állapított meg a miniszter-

5. számú táblázat

Év	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	Megjegyzés
Somogy megye	1367	1649	1487	1492	1438	1612	1667	
Országos	1465	1700	1586	1598	1533	1694	1696	

Forrás: KSH Mezőgazdasági Adattár II. Budapest, 1965.

tanácsi rendelet, a különféle munkáért járó pótlékokat eltörölte.⁵¹ Az ezt követő esztendőben a megyei gépállomások munkásainak havi átlagkeresete fokozatosan emelkedett, az országos átlagtól való különbség 13 %-ról 2 %-ra csökkent 1958 és 1964 között. Megyén belül az állami gazdaságok munkásainak átlagkeresetét 10—32 %-kal haladta meg.

A munkások átlagkeresetének alakulását az 5. számú táblázat tartalmazza (Ft/hó).

A megye gépállomásain a munkáslétszám 1960-ban 2257 fővel érte el a maximumot. Ezt követően folyamatosan csökkent, hiszen a gépállomások átalakulásával egyre kevesebb igény volt rájuk. A traktorosok, munkagépkezelők, gépszerelők azonban nem maradtak munka nélkül, a technikailag erősödő termelőszövetkezetekben kereshették meg kenyerüket.

3. Gépállomás és politika

A gépállomások megalakulásának első évét értékelő gyűlésen a megyei központ politikai osztályának vezetője a gépállomások három fontos feladatát emelte ki: politikait, kulturális és gazdaságait.

A legfontosabbnak — a falusi kizsákmányolók „leválasztása” után — a fokozottabb osztályharcot tekintette. Kulturális téren a szocialista embertípus kialakítását, a kollektív szellem terjesztését tartotta szükségesnek a népnevelés, az oktatás és a „színpadi nevelés” segítségével. Utolsóként, a gazdasági területen az a cél, hogy: „a gépi műveléssel megvalósítsuk a tervszerűen, többet és jobban dolgozó szövetkezeti nagyüzemeket, melyekkel a dolgozó parasztságunk életszínvonalát tudjuk emelni”.⁵² Mindezt azért tartottuk fontosnak megjegyezni, mert az MKP majd az MDP mezőgazdasági termelőszövetkezetekkel kapcsolatos programjai a gépállomásokat olyan gazdasági szervezeteknek tekintették, amelyek az új szövetkezetek technikai bázisai lesznek, elsősorban a talajművelés és a betakarítás terén.

A levéltári források azonban egyértelművé teszik, hogy különösen az MDP, a gépállomásoknak jelentős politikai feladatokat is szánt, főleg 1949 és 1953 között. Ezek elemzése előtt vizsgáljuk meg a politikai pártok programjait, a gépállomások megalakulásától, megszünésükig.

Az MKP a III. kongresszusán (1946. szeptember 28—október 1.) elfogadott programtervezetében még úgy fogalmaz, hogy a földreform során felosztott lati-

fundiumok és hitbizományok helyén *végérvényesen* a kisbirtok lett az alapja a termelésnek. Fontosnak tartotta megerősíteni, „... hogy az új birtokos és régi gazda egyaránt biztonságban legyen afelől, hogy birtokában senki sem háborgatja...”. Az újjgazdák vonóerőigényének kielégítése céljából elrendelné a magánkézben lévő szántógépek évi kötelező szántásnormáját. (Megjegyezzük, hogy az FM traktorbeszerzési akciója során — 1928/1929-ben a kedvezményesen vásárolt traktorok tulajdonosait is kötelezték évi 100 kh felszántására — a földreform során földtulajdont szerzett újjgazdák számára. Köztelek, 1928. 66. oldal). A mezőgazdasági termeléssel nem foglalkozók felesleges lóállományait is igénybe vennék. A program fontosnak tartotta a mezőgazdasági gépgyártás fejlesztését, átalakítását a kisbirtok gazdasági szükségletének megfelelően. A gépek karbantartását, javítását községi, vagy szövetkezeti javítóműhelyek hálózatára bízta. A traktorokat, vontatókat a szövetkezetek (itt még nem merül fel a gépállomás és a termelőszövetkezet sem) üzemeltetnék első-sorban.

A szövetkezeti mozgalom fejlesztését az SZDP is fontosnak tartotta (értékesítési, fogyasztási és hitelszövetkezetekről volt szó).

A Szociáldemokrata Párt XXXV. kongresszusán elfogadott mezőgazdasági akcióprogram (1947. február 1—3.) fontos megállapítása volt, hogy a földreformot befejezettnak tekinti, az újonnan földhözjuttatottakat birtokaikban megerősítik. A magyar mezőgazdaság fejlesztésének szakmai feladatait illetően sok tekintetben hasonló nézeteket vall az MKP-val. A háború utáni állapotokra való tekintettel a beszolgáltatás rendszerét egyelőre fontosnak tartja, de a viszonyok javulásával megszüntetését javasolja.

A Független Kisgazdapárt mindvégig az egyéni gazdálkodás fejlesztését tekintette a legfontosabbnak.

Az MKP agrárpolitikája az 1947—1948-as évek politikai küzdelmének következményeként 1948 tavaszára megváltozott. A magyar mezőgazdaság jövőjét illetően a párt 1948. április 22-én jóváhagyott Szövetkezeti Irányelvei már az egyéni gazdálkodás fokozatos átalakulásáról szólnak szövetkezeti — termelőszövetkezeti — gazdálkodással. E folyamatot ekkor még lassúnak ítéli meg, mely „ a parasztság önkéntes elhatározását, továbbá türelmes átnevelését követeli meg. Az MKP III. kongresszusán felvetett falusi osztályharc (Nagy Imre beszéde) az 1948. április 22-ei irányelvekben már úgy vetődött fel — jogosan —, hogy a szövetkezeti termelés kifejlesztése tovább élesíti az osztályellentétet. Ez az ellentét kisebb—nagyobb intenzitással, közel egy évtizedig fenn is maradt.

Az ellentét szítása, az immár MDP vezetői részéről szándékos volt. Egyrészt a hibás gazdasági döntések nyomán keletkezett elégedetlenséget a kulákok agitációjának minősítették, másrészt ezzel összefüggésben a kulákokkal szembeni gazdasági és adminisztratív kényszertől várták a dolgozó parasztság termelőszövetkezeti gazdálkodásra való áttérését. Feltételezzük, hogy e politikai lépést a nemzetgazdaság állapota, az ipar fejlesztéséhez másutt nehezen, vagy egyáltalán nem beszerezhető források előteremtése is motiválta.⁵³ A szövetkezeti irányelvek fontos kitétele, hogy a termelőszövetkezetek szervezése során az irányt a termelés egyszerűbb formáinak (amit I. és II. típusúnak hívtak) kialakítása felé kell venni, tehát fokozatosan kell kialakítani az ún. III. típusú termelőszövetkezeteket, amelyek a teljes kollektivizálást jelentették.

Elsősorban a szövetkezetekbe tömörült szegényparasztkok, kisbirtokosok vonóerő szükségletének kielégítésére határozták el a szovjet minta alapján szerveződő **állami mezőgazdasági gépüzemek** — általánosabban ismert **gépállomások** — felállítását. Az irányelvek szerint a traktorok és egyéb mezőgazdasági nagygépek (cséplőgarnitúra, szelektor) elosztását a magánosok részére megtiltották volna.⁵⁴ A szövetkezeti tulajdon körüli elvi bizonytalanság is közrejátszott abban, hogy a termelőszövetkezetek csak 1956 után vásárolhattak saját erőgépet.

A Magyar Dolgozók Pártja 1948. június 12—14-i alakuló kongresszusának Programnyilatkozata lényegében megerősítette az MKP áprilisi Szövetkezeti Irányelveit. Valószínű a külföldi tapasztalatoknak (Jugoszlávia, Bulgária) is köszönhető, hogy az MDP Országos Szövetkezeti Konferenciáján (1948. július 10.) Gerő Ernő — a párt gazdasági főideológusa — a szövetkezeti termelésre való áttérés előkészítésének gyorsítását sürgette. Az eddigi irányvonal módosulását a közvélemény Rákosi Mátyás kecskeméti beszédéből ismerhette meg (1948. augusztus 20.). A termelőszövetkezetek megszervezésében, a gépállomások megalakításában résztvevő párt és állami funkcionáriusok gyakran hivatkoztak e beszédre, amely mintegy startjele volt a politikai döntések gyakorlati végrehajtásának.

Az irreális tervekre épülő gazdaságpolitika erőltetett iparosítást és termelőszövetkezeti szervezést is jelentett, amely a csökkenő életszínvonallal párosulva 1953-ban szükségessé tette az eddigi politika módosítását. Ezt a mezőgazdaság területén az MDP és az MNK Minisztertanácsának 1080/1953.(XII.23.) számú határozata fogalmazta meg. A határozat az 1953. júniusi, majd az októberi MDP KV ülése után kialakult politikai helyzetre, különös tekintettel a mezőgazdaság átszervezésének kudarcára, 11 fejezetből álló feladattervet fogalmazott meg. Ez egyben a mezőgazdaság fejlesztésének programja is, amely a korszak politikai retorikája szerint „... fokozatosan megteremti a jómódú életet, virágzó mezőgazdaságot, a falu és a város bőséges élelmiszerellátását, a munkás-paraszt szövetség további megszilárdítását”.

A lakosság bőséges ellátásának terve — kenyérrel, hússal, cukorral, tejjel stb. — annak a beismerését is jelenti, hogy mindez hiányzott, illetve erősen hiányos volt a mezőgazdaságot, a parasztságot súlytó jelentős elvonások miatt. A helyzet okainak részletesebb elemzésétől eltekintünk. Azt azonban mindenképp meg kell jegyeznünk, hogy az első ötéves terv időszakában (1951—1955) a kormányzati döntések (tervek) hatására jelentősen átalakult a vetésszerkezet. A népélelmezésben alapvető fontosságú kenyérgabona vetésterülete a háború előttihez képest 21 %-kal csökkent 1953-ban. Folyamatosan nőtt a műveletlen területek nagysága (az elvándorlások következtében). E folyamat 1952-ben érte el a kritikus pontot, amikor az aszályos időjárás miatt a lakosság legegyszerűbb szükségletét csak importból tudták kielégíteni. Hasonlóan csökkent — a növekvő állatlátomány ellenére — a takarmánynövények vetésterülete.⁵⁵

Nem véletlen tehát, hogy a politikai és gazdasági vezetés e két területet hosszú ideig (a kenyérgabona import 1965-ben szűnt meg, a takarmányimport változó mértékben, de fennmaradt) központi kérdésként kezelte. A kiutat a termőterület és az ekkor igen alacsony termésátlagok növelésében és a gépesítésben látta. Az utóbbit érintő célkitűzés 1954-ben az aratást az állami gazdaságokban 70 %-ig, a termelőszövetkezetekben 50 %-ig akarta gépesíteni.⁵⁶

Az adatokat túlzónak tartjuk, azt a somogyi tapasztalatok nem erősítik meg. Jóllehet a magyar kombájngyártás 1953 után nőtt, de ennek 50—70 %-át, exportálták. Hazánk a Szovjetunióból importált egyre növekvő számú aratócséplőgépet. (A hazai gyártás megszűntével. A SZK kombájnok széles körűen elterjedtek.) A traktorok mennyiségi és minőségi javulása 1954 és 1956 között következett be. (14149 db-ról 25483 db-ra nőtt a darabszám országosan, ezen belül az univerzális traktoroké 1198 db-ról 4710 db-ra, de a hazai gyártású korszerűtlen izzófejes és egyéb vaskerekes traktorok aránya még 1956-ban igen magas; 74,3 %-os volt.⁵⁷

Az 1953. decemberi párt és állami határozat külön fejezetet szentelt a gépállomások munkájának megjavítására. A mezőgazdaság gépesítésének helyzetéről megfogalmazott kritikus vélemény teljes mértékben egybeesik a megyei tapasztalatokkal. (A traktorok iránti igényt sem mennyiségileg, sem minőségileg nem tudta kielégíteni a magyar ipar. 1953-ban gyakorlatilag ugyanannyi traktor volt, mint 1948-ban, igaz, traktor egységben 12,5 %-ot emelkedett.) Az igen rossz minőség miatt, amely a munkagépekre is igaz, sok volt a leállítás, az üzemidő kiesés. A szükséges alkatrész hiányzott, a javítás körülményei legtöbbször igen mostohák voltak, hiányzott a kellő szakértelem, a munkafegyelmekkel visszatérő gondok voltak. A határozat a gépállomások tekintetében olyan feladatokat írt elő, amelynek teljesítéséhez hiányoztak a központi döntések és a források. A mezőgazdasági erő és munkagépek — traktorok, aratócséplőgépek, aratógépek, traktoros ekék, cséplőgépek, pótkocsik, kisüzemi gépek — 1954, 1955

és 1956 évekre számszerűen meghatározott mértékű legyártásához már a döntés időszakában is hiányoztak a reális feltételek. A célkitűzések egyáltalán nem, vagy csak 40—60 %-ban teljesültek, pl. a tervezett 18 ezer traktor helyett 11300 db került a mezőgazdaságba, s ebből csupán 3300 volt univerzális. A fenti időszakban a tervezett 2200 kombájn helyett 612, az 1800 db kéveket aratógépből 1274 db növelte csak a meglévő gépek számát.

A számszerű lemaradáson túl legalább ennyire hátrányos következményekkel járt, hogy a régi konstrukciójú gépeket nem korszerűsítették. Az agrárpolitikai koncepciónak megfelelően a kispesti Vörös Csillag Traktorgyár szinte teljes egészében a nagyüzemek számára termelt annak ellenére, hogy a vonóerő-kapacitás döntő részét még az igaerő (lófogat) képviselte (1954-ben 81,5 %-át, 1956-ban 73,7 %-át). A fogatos, a kézi és a kisüzemi gépek aránya termelési értékben, alig érte el a teljes mezőgépgyártás 2—3 %-át. (Megjegyezzük, hogy a fogatos és gépi vonóerő-kapacitás 1961-ban egyenlített ki egymást, de még 1970-ben is mintegy 8000 traktoregységnek (~120000 Le) megfelelő fogaterő volt az országban, többségük a *termelőszövetkezetekben és a háztáji gazdaságokban dolgozott.*

A közös párt és állami határozat nemcsak az 1951 óta stagnáló erő- és munkagépek számának növelését írta elő, hanem ezek normális üzemeltetéséhez szükséges javítóműhelyek, gépszínek, üzemanyag-tárolók építését is. A mostoha munkakörülmények enyhítését célozták az üzemi pihenőhelyiségek, mosdók, öltözők kialakításának tervei.

A gépállomási dolgozók a termelőszövetkezeteknek végzett munkáért, megfelelő teljesítmény esetén, prémiumban részesülhettek. Egyébként a műszaknormáért pénzbeli és természetbeni teljesítménybért kaptak. Fontos változás volt, hogy a gépállomások állandó dolgozóit társadalombiztosításban és családi pótlékban részesítik.

A dokumentum fontos szerepet szán a traktorosok képzettsége növelésének. A traktorgépész képzést az ipari tanulóképzés mintájára, 18 hónapos időtartammal kívánják megszervezni. Míg ezek a képzési formák csak az 1960-as években indulnak el, a 2—3 hónapos bentlakásos oktatás általánossá válik (Vép, Pápa, Sellye, Pétervására stb.). A gépjavításhoz szükséges szakmunkások képzését (esztergályos, hegesztő, motorszereelő) az MTH (Munkaerő Tartalékok Hivatala) szervezte.

A határozat nagyon fontos előírása volt a vezetés színvonalának emelése. Egyértelművé vált, hogy csupán a politikai megfelelés, a párthoz való hűség immár nem elegendő. 1956-tól gépállomás igazgatójává, főmérnökévé, főagronómusává, gépészmérnöki, illetőleg felsőfokú képesítéssel rendelkező agronómus nevezhető ki. Ez az elvárás azonban csak részlegesen teljesült. (A gépállomások szervezetében a párt és állami

irányítás szétválasztására 1952. januárjától került sor, amikor az igazgató első helyettese a főmezőgazdász lett, a politikai helyettes felváltandó. 1952 végétől a politikai helyettes sem lesz egyben párttitkár is, és végül a politikai helyettesi funkció is megszűnik 1954. januárjától). A gépállomások azonban továbbra is — bár nem az eddigi intenzív szinten — a központi politikai akarat tevékeny végrehajtói lesznek, hiszen a pártszervezet megmarad, a párttitkár függetlenített lesz, s a járási szintű pártbizottsághoz tartozik.⁵⁸

Az MDP utódja az MSZMP 1957. júliusában látta elérkezettnek az időt arra, hogy az 1956-os események után megfogalmazza agrárpolitikájának téziseit.

AZ MSZMP fontosnak tartotta elemezni az MDP vezetésének mezőgazdasággal összefüggő nem kívánatos politikai tevékenységét.

Mint ismeretes, ezek a törekvések már az MDP-n belül is megtörténtek (1953. június), de gyakorlatilag eredménytelenek maradtak. Fontos megjegyzés: „... a dolgozó kis- és középparaszti rétegekhez sem tudott a párt igazán közel kerülni, és nem tudta megnyerni ezeket a rétegeket a szövetkezeti gondolat számára. Ebben jelentős szerepe volt az alacsony átvételi árak melletti állami begyűjtés fenntartásának. — Hasonló hatása volt a sok helyen jelentkező erőszakolt termelőszövetkezeti szervezésnek és a gyakori tagosításoknak is.” Mindezek ellenére — vagy épp ezért — a termelőszövetkezetek és szövetkezeti csoportok műveléséhez tartozó vetésterület 1951 és 1956 között — 1953 tavaszát kivéve — az ország teljes vetésterületének 18 %-a alatt maradt. Az állami szektor 13—14 %-os részesedését is figyelembe véve, tehát minden kényszer ellenére az egyéni gazdálkodás meghatározó maradt.

Az ipar, és főleg a hazai adottságokhoz nem kellően igazodó nehézipar túlzott fejlesztése jelentős forrásokat vont el mind a szövetkezeti, mind az egyéni gazdálkodás szükséges korszerűsítésétől. A nagyüzemi gazdálkodás előnyét hirdető politika képtelen volt példaadó szintre fejleszteni a termelőszövetkezeteket. (Ez még a lényegesen jobb helyzetben lévő állami gazdaságok esetében is a kívánatosnál lassabban történt.) Gyakran a meglévő anyagi erő nagy részét sem tudták hatékonyan felhasználni, mert a racionális gazdasági fejlesztéseket a napi politikai akarat módosította. Ilyen volt a szovjet tapasztalatok kritika nélküli átvétele a gépállomások kialakítása és a termelőszövetkezetek megszervezése során. A magyar agrárhagyományoktól teljesen eltérő példák erőltetett megvalósítása rengeteg kárt okozott nemcsak gazdaságilag, politikailag is. Épp ezért lett volna kívánatos, hogy az MSZMP agrártézisei ezt is önkritikusan megjegyezzék. E helyett „... olyan agrárpolitikát kíván kialakítani, amely ... felhasználja a többi proletár állam, elsősorban a szocialista Szovjetunió, a szocializmust építő népi demokráciák és a hatalmas Kína gazdag tapasztalatait.”⁵⁹

Már a tézisek megjelenése előtt politikai döntés született a *beadási kötelezettség* eltörlésére (1956. október 25.), ezt követően az erőszakos szövetkezetszervezés, tagosítás megszüntetésére, orvoslására, az

állami szabadfelvásárlási árak bevezetésére, a termőföld vételének, bérbeadásának megkönnyítésére stb. A politikai vezetés fontosnak tartotta a termelőszövetkezetek gazdasági önállóságának fokozását, a hatékony növénytermelési és állattenyésztési technológiák alkalmazását, a legmunkaigényesebb termelési ágak teljes gépesítését, a kisüzemek támogatását. Mindehhez jelentős beruházásokat ígért. Ezek azonban számottevően csak 1959-ben kezdődtek el, amikor a tömeges kollektivizálás beindult, s gyakorlatilag 1961 év végére befejeződött. Az MSZMP VIII. kongresszusán a párt főtitkára már a következőket jelentette:⁶⁰

„A szocialista forradalom győzött a társadalmi-gazdasági életben, mivel a népgazdaság minden ágában uralkodóvá váltak a szocialista termelési viszonyok. A mezőgazdaság szocialista átszervezésével ... befejeztük a szocializmus alapjainak lerakását. Hazánkban a mezőgazdaság szocialista átalakítása 1948—1949-ben kezdődött, de két ízben is törést szenvedett. A termelőszövetkezetek tömeges szervezését 1959 elején kezdtük el, 1959—1961-ben több mint 900 ezer parasztcsalád lépett be a termelőszövetkezetekbe. Ma már az ország szántóterületének 95,5 %-án termelőszövetkezetek és állami gazdaságok dolgoznak.”

Hatékonyan segítették az átszervezést — a személyes anyagi érdekeltséget biztosító intézkedések:

- a földjáraadék fizetése,
- a betegségi- és balesetbiztosítás,
- a nyugdíj és az öregségi járadék bevezetése.

1959—1961-ben 19 milliárd forint beruházás történt a mezőgazdaságban.

„A mezőgazdaság szocialista átszervezésével egyszer s mindenkorra megszűnt ... a kapitalizmus visszaállításának társadalmi és gazdasági lehetősége.”⁶¹

Mint tudjuk, a történelem másként alakult.

A teljes traktormunkát figyelembe véve, a termelőszövetkezetek saját teljesítménye 1962-ben haladta meg a gépállomásokét. Ez mindenképp előtt a politikai döntések következményének tekintendő. A mezőgazdaság gépesítésével foglalkozó párthatározat még 1962 tavaszán is — a termelőképesítés fokozásában — az állam egyik legfontosabb eszközének tekinti a gépállomási hálózatot, amelynek erősítését kívánatosnak tartja.⁶²

Ennek ellenére — a gépi betakarítást kivéve — a gépállomások hagyományos tevékenysége csökkent, hiszen gépjavitó állomásokká való átszervezésük a második ötéves terv első évében — 1961-ben elkezdődött és lényegében 1965 év végéig befejeződött.

Úgy gondoljuk, hogy a gépállomások megerősítését az 1962-ben még mindig meglévő politikai súlyuk motíválta, az MSZMP ezért favorizálta őket.

A termelőszövetkezetek gépesítésének megerősítésével, stabilizálásával, a gépállomásokra itt már nem volt szükség, átalakításuk időszzerűvé vált. Az MSZMP KB ez irányú döntését 1964 februárjában hozta meg, elismerve azt, amit eddig nem hangsúlyozott, hogy a gépállomásoknak nemcsak a gépi technika elterjesztésében volt nagy szerepük, hanem a termelőszövetkezetek szervezésében és megszilárdításában is.⁶³

A határozat intézkedett a gépállomások *gépjavitó állomásokká* történő átalakításáról, a gépek eladásáról a termelőszövetkezeteknek.

A megalakuló gépjavitó állomásokat kötelezték a gyenge termelőszövetkezetek gépi segítésére, a kombájnok üzemeltetésére, s a mezőgazdasági gépek javítására, a traktorosok és szerelők kiképzésére. A gépjavitó állomások ezen tevékenysége 1969-ben szűnt meg véglegesen.

A központi politikai akarat végrehajtását, a gépállomásokot illetően, országosan a Földművelésügyi Minisztérium Állami Mezőgazdasági Gépüzemi Főigazgató politikai osztálya irányította, megyei szinten az Állami Mezőgazdasági Gépüzem (ÁMG) megyei központjának politikai osztályai, a helyi gépállomásokon pedig a függetlenített politikai helyettesek. Az egyes szervezetek az azonos szintű pártbizottságok hatáskörébe tartoztak. Ez alól a helyi gépállomások kivételek voltak, mert azokat az illetékes járási pártbizottságok felügyelték.

A gépállomások direkt politikai irányítása 1953. december 31-vel szűnt meg, de mind az MDP mind az MSZMP — immár saját pártszervezetei segítségével — fontos szerepet szánt „a munkásosztály előretolt bástyáinak” ezt követően is. Kiemelt politikai feladatukká tették a termelőszövetkezetek szervezésében és megerősítésében való aktív részvételt. A megyei gépállomási hálózat ez irányú tevékenységét az ÁMG megyei politikai osztályának vezetője irányította. Ő és a gépállomások politikai helyettese is az igazgató első helyettese volt és 1952 végéig legtöbb helyen ellátták a pártszervezet vezetését is, tehát párttitkárok is voltak. Nem véletlen tehát, hogy a gépállomások minden tevékenységét a politikai túlfűtöttség jellemezte. A kutatónak az a véleménye, hogy a gépállomásokot ezekben az években inkább politikai, mint gazdasági szervezeteknek kell tekintenünk. Jóllehet a rettentő szerteágazó munkát aránylag kevés függetlenített pártmunkás irányította, szervezte, ellenőrizte — ebben azonban számítottak a több száz főt kitevő párttagságra, a népművelőkre, s a párt „aranyartalékának” tekintett DISZ tagokra is. 1950-ben a megye gépállomásain 116, 1952-ben 337 párttag volt, jelentős a tagjelöltek száma is. 1953-ban 380-an voltak DISZ tagok, elsősorban traktorvezetők (268 fő).⁶⁴

A **népnevelői hálózatot** 1949-től folyamatosan alakították ki. 1952-ben a megyei politikai osztályvezető feladatukat a következőkben foglalta össze: a népnevelők „... mint összekötő kapocs kell, hogy legyenek a gépállomás pártvezetősége és a dolgozók között; a hiányosságokat, valamint a nehézségeket, amit tapasztal-

tal ... azt köteles tudomására hozni a gépállomás párttitkárának, pártvezetőségének, hogy a segítséget vilámgyorsan meg tudja kapni, és állandó népnevelő munkán keresztül serkentse a dolgozókat a jó minőségi és mennyiségi munkára.” Minden aktuális gazdasági és politikai feladat előkészítésébe bevonták őket, pl. a termelőszövetkezetek szervezésébe, a különféle mezőgazdasági munkák szükségességének elmagyarázásába, a begyűjtés agitációjába, a kultúrunka, ünnepek, évfordulók, munkaversenyek, felajánlások stb. koordinálásába. Népnevelők működtek a brigádokban, az adminisztratív területen, s a műhelyekben. E feladatra az ott dolgozók közül a pártszervezet bízta meg az arra érdemeseket, többségük párttag is volt. 1952. márciusában, a megyei hálózatban, 261 népnevelő serénykedett.⁶⁵ Az osztályharc éleződésének időszakában a politikai vezetés számíthatott a népnevelőkre. 1951-ben a 21 gépállomásról 18 fő „ellenséges elemet” távolítottak el, négy igazgatót, öt mezőgazdászot, négy főgépészt és öt könyvelőt. Különösen ébernek kellett lenni a jugoszláv határhoz közeli gépállomásokon. Szükségesnek tartották a népnevelők bevonását is az agitációs munkába: „... hogy ez által visszaverjük mindazokat a provokációs rémhíreket, amelyek átszivárognak a határon.”⁶⁶

Még hosszú ideig (gyakorlatilag 1962-ig) szükségesnek tartották a termelőszövetkezeti csoportok, illetve a termelőszövetkezetek szervezését és megerősítését különböző módon akadályozó kulákok, a volt rendszer „deklasszált elemei” és a helyi „klerikális reakció” elleni permanens harcot. A rendszerint alacsony teljesítmények értékelésekor a politikai helyettesek a lemaradás okaként gyakran hivatkoztak a helyi reakció aknamunkájára, s a „fokozódó nemzetközi osztályharcra.”⁶⁷

A politikai osztály, s így a megyei vezetés, információit körlevelek, kérdőívek, jelentések, munkajelentések (bejelentések, feljelentések, hangulatjelentések), értekezletek és személyes tapasztalatok segítségével szerezte be.

A megyei politikai osztály 1950. szeptemberében kelt körlevele egyértelművé teszi a gépállomások politikai szerepét a termelőszövetkezetek szervezésében. Néhány kérdés e körlevélből:

1. A pártszervezet kommunista népnevelő csoport létszáma: ... fő
2. Hányan vesznek részt ezek közül rendszeresen szervezett termelőszövetkezet fejlesztési agitációiban? ... fő
3. Hány előkészítő bizottság működik körzetük területén? ... db
4. Ebből hányat alakított a gépállomás pártszervezete? ... db
5. Hány új termelőszövetkezeti csoport alakult a körzetben? ... db
6. Ebből hányat alakított a gépállomás pártszervezete? ... db

E pártszervezetnek természetesen a „demokratikus” választandó termelőszövetkezeti csoport (tszcs) vezetőinek kijelölésénél is szavuk volt.⁶⁸

A gépállomások és a termelőszövetkezetek szoros politikai kapcsolatára utal a következő kérdőív is, amelyből három kérdést idézünk:

7. „Ki van-e építve a termelőszövetkezetek felé a termelőszövetkezet pártszervezetét segítő aktívahálózat, ez hány főből áll?”
10. „A politikai helyettes, hány fő ellenséges elem eltávolításában, vagy leleplezésében nyújtott segítséget a termelőszövetkezeteknek?”
12. „A termelőszövetkezetben tartott politikai oktatáshoz hány propagandistát adott a gépállomás?”

De a párt arra is kíváncsi volt, hogy hány termelőszövetkezetben van brigádszállás, milyenek ezek, kapnak-e meleg ételt az ott dolgozók?... stb.⁶⁹

A korszak jellegzetes politikai terméke a *hangulatjelentés*. 1950-ben hetente kellett — általában megadott szempontok szerint — a gépállomás és környékének hangulatáról jelentést tenni a politikai helyettesnek. Ezek általában a központi politikai döntések visszhangját, fogadtatását továbbították a felsőbb szerveknek. Az FM ÁMG Főigazgatóság politikai osztálya Rákosi 1951. december 1-i rádióbeszédének visszhangjára volt kíváncsi. Elrendelték, hogy valamennyi gépállomási dolgozó vegyen részt a meghallgatásban, s annak hangulatáról a megyei központok sürgősen adjanak jelentést. A beszéd szombati napon este 7 órakor kezdődött.⁷⁰

A főigazgatóság politikai osztálya rendszeresen küldött körlevelek útján is informálódott a gépállomások aktuális tevékenységéről. Kíváncsi volt arra, hogy milyen a hangulat a termelőszövetkezetek és a gépállomások dolgozói között a betakarítás során, milyen módszerekkel igyekeznek az ellenség a betakarítás munkáit gátolni stb. De megszabta a megyei központok legfontosabb feladatait is a kampánymunkák során. Az 1953-as aratás során elvárták annak időbeni megszervezését, a szemvesztesség minimumra való csökkentését, a kombájn aratás népszerűsítését, a Bredjuk-féle (szovjet) gyorscséplés bevezetését, a betakarítási béreverseny megszervezését.⁷¹

Az információk összegyűjtésében, rendszerezésében, megfogalmazásában és leírásában döntő szerep hárult a gépállomások politikai helyetteseire. Ez a feladat meghaladta többségük képességeit, baj volt a fogalmazással és baj volt a helyesírással. A jelentésekben rendre visszatérnek a központi „lözúgok”, hiszen igyekeztek a felsőbb elvárásoknak eleget tenni. Nem véletlenül hívta fel az FM ÁMG Főigazgatósága a megyei központok politikai osztályvezetőinek figyelmét arra, hogy a nyáron (1953) a gépállomások politikai helyettesei végezzék el az általános iskola 7. és 8. osztályát — akiknek ez nincs meg. Különösen azok, akik magasabb funkcióba, vagy iskolába számításba jöhetnek.⁷²

Még a megyei pártbizottság titkára is kénytelen volt megjegyezni — igaz 1950-ben —, hogy „A politikai helyettes elvtársak általában nem értik a feladatukat...”⁷³

A mezőgazdasági munkák jellegéből adódik, hogy az éves gazdasági tervek elkészítését az évszakok határozták meg. A tavaszi, a nyári és őszi munkákat külön is megtervezték, a főbb célok meghatározásával. A politikai vezetés mindezt kampányként fogta fel, hasonlóan a fontosabb munkaszakaszokat is. E munka jellemzésére bemutatjuk, hogy a politikai főosztály hogyan képzelte el a növényvédelem megszervezését:

- a békefront erősítésével, az imperializmus leleplezésével, mert: „... az imperialisták irigy szemekkel nézik a mi hatalmas eredményeinket.”
- a belső reakció visszaverésével,
- a jobb- és baloldali elhajlások elkerülésével,
- a Szovjetunió hatalmas eredményinek bemutatásával,
- a szocialista munkaversenyek bemutatásával,
- a termelészövetkezetek példamutató munkájának bemutatásával
- a Minisztertanácsi határozatok ismertetésével,
- az FM növényápolási brossurával,
- a termelészövetkezetekben szervezett kisgyűlésekkel, felolvasásokkal,
- a népnevelők felkészítésével és helyes beosztásával stb.

A növényvédelemről kevés szó esik, így ez a séma szinte minden feladatra, kampányra ráillett.⁷⁴

A gépállomási hálózat irányításában az írásos információk mellett a vezetők fontos, olykor túlzott szerepet szántak az *értekezleteknek*. A megyei központ 1949-es munkaterve szerint minden hét hétfőjén reggel 7 órától munkaértekezlet volt, ezt követő nap a gépállomás-vezetőknek és a politikai helyetteseknek tartottak értekezletet. A gépállomások pártszervezeti vezetőségi tagjai a hónap utolsó vasárnapján ülészetek, a taggyűléseket a hónap utolsó szombatjára szervezték.⁷⁵ Minden fontos és kevésbé fontos témában, megoldandó munkában értekezletet hívtak össze, amelyek többsége kifejezetten politikai természetű volt: békekölcsön jegyzése, felkészülés az országgyűlési választásokra, április 4-ére, május elsejére, Rákosi, Sztálin születésnapjára, újjítómozgalom, versenyfelajánlás és kihívás, az élenjáró szovjet tapasztalatok átvétele stb. Az aktuális munkák, kampányfeladatok előtt is fontosnak tartották összehívni az érdekelteket, ahol — mint az előbb láttuk — nem hiányzott a szocialista politikai tájékoztatás sem. A kutatónak az a benyomása, hogy az értekezletet szinte csodaszernak tekintették. A Nagybjajomi Gépállomás politikai helyettese a tavaszi (1952) talajmunka lemaradását annak tulajdonította, hogy: „kiindulás előtt nem volt üzemi értekezlet, s így semmi versenyszellem, semmi lendület eddig nem volt az elvtársakban.”⁷⁶ A gépi növényápolás (kultivátorozás) elterjesztése érdekében a megyei központ propaganda osztálya által készített havi jelentésében olvashatjuk: „Növényápolá-

si agitáció terén a népnevelők a heti értekezleten megkapják a főbb szempontokat, majd két traktoros megy el agitálni a helyi népnevelővel hetente kétszer, este pedig kisgyűlést tartunk.”⁷⁷

Jellemző, hogy az elégtelen munkafegyelmet is — a megyei gépállomások vezetője — a népnevelők rossz agitációjának tulajdonította.⁷⁸

A különféle ülések, összejövetelek, megbeszélések az *információk cseréjét* is szolgálták, hiszen a technikai feltételek ekkor még mostohák. Ne felejtsük el, sok faluba ekkor még a villanyt sem vezették be. Fontos szerepet volt a politikailag és általában szakmailag is képzetlen dolgozók meggyőzésében, átnevelésében. A gépállomás fontos szervezet volt, amely lehetőségénél, munkájánál fogva közvetíteni tudta az MDP akaratát a falvakba. Nem véletlen, hogy 1953 nyarán és 1956 őszén, őket éri az egyik legnagyobb nyílt, vagy burkolt támadás vidéken. Épp politikai szerepük és jelentőségük miatt a megyei pártbizottság különös figyelemmel kísérte tevékenységüket. Az első jelentős vizsgálatra már 1950 tavaszán sor került. A megvizsgált hét gépállomáson mindenütt probléma volt a vezetéssel. Igazából a járási, illetve megyei pártbizottság sem döntötte el, ki a szervezet felelős vezetője. (Ezt majd csak az MDP KV 1952. április 10-ei döntése után rendezték úgy, hogy az igazgató helyettese a főmezőgazdász lett, ő határozta meg a konkrét tennivalókat, a politikai helyettes pedig a mozgósító, nevelő- munkát szervezte.)⁷⁹

A vizsgálat arra mutat, hogy minden lépés túlpolitikált, nagy a bizalmatlanság, jellemző motívum az elleneség keresése („állítólag horthysta tiszthelyettes, nyilas, csendőr ... stb. volt”). A legnagyobb baj az, hogy nem a konkrét munkára koncentrálnak, nem az ott felmerült hiányosságokat próbálják meg orvosolni, pl. a hatékonyabb munkaszervezést, a gépek rendszeresebb karbantartását, a lelkiismeretesebb gépjavítást, a takarékoskosságot, a munkafegyelmet a figyelem középpontjába állítani. De látni kell azt is, hogy az ország gazdasági helyzete, de főleg a tervutasításos rendszer a legfőbb gátja a normális üzemvitelnek. Továbbá a gépek, alkatrészek hiánya, az embertelen munkakörülmények, az alacsony bérezés, a szakmai hozzá nem értés stb. A tényleges szakmai munkák helyett a vég nélküli értekezletek, szemináriumok, a népnevelő felvilágosító ülések, a taggyűlések, a munkaversenyek, az újjítómozgalmak (a szovjet példák kritikátlan, minden áron való átvétele), szervezése rabolja el az időt. Túlságosan sok a felügyeleti szerv, helyi, járási, megyei, állami és pártvonalon egyaránt. Közöttük sincs mindig harmónia, egyetértés, korrekt kapcsolat, sok a megbízhatatlan, alulképzett, trehány, olykor rosszindulatú káder, hiányzik az őszinte szó, az önkritikus hang, a felelősségérzet, nagy a bizalmatlanság.⁸⁰

Mindezek következményeként nem csodálkozhatunk azon, hogy a gépállomások többsége 60–70 %-ban teljesítette — az amúgy igen mérsékeltre tervezett éves munkáját. A jobbak között számon tartott Meryei

Gépállomás az 1950-es évet 4 millió forintos veszteséggel zárta.⁸¹

A gondok később sem enyhültek. Rákosi 1952. december 15-i országgyűlési beszédében kénytelen volt hangsúlyozni: „A gépállomások 1952-ben jelentősen fejlődtek. Ennek dacára sem teljesítették a rájuk háruló feladatokat. Úgy a külső, mint a könyvelési munkában nagy hiányosságok mutatkoznak, hiba van a minőségi munka terén is. A gépállomások munkáját meg kell javítani”.⁸²

Elsősorban a termelőszövetkezetek szervezése körüli kudarcok készítették a megyei pártbizottságot arra, hogy az 1952. júliusi ülésén önálló napirendként tárgyalja a gépállomások politikai munkáját. Jelentős tényanyag birtokában megállapította, hogy a termelőszövetkezetek megszilárdítása körül igen sok probléma van: gyengék a munkaszervezetek, laza a munkafegyelem, nem következetes a tervek teljesítése, beadási kötelezettségüket nem teljesítik. Mindezért a gépállomásokat is felelőssé tette a testület, mert tervszerű, tudatos politikai munkával nem segítették a termelőszövetkezeteket. Kritikusan, szokatlanul élesen bírálták a

Ezek gépállomásán belül egyének és brigádok között, vagy a megye, illetve az ország valamennyi gépállomását érintve történtek. 1950 őszén a Fonói Gépállomás 15 pontos versenyfelhívással fordult a megyei gépállomásokhoz. A szempontok között a gazdasági jellegű felajánlások mellett (a kitűzött terv határidő előtti teljesítése, illetve túlteljesítése, az üzemanyag-fogyasztás csökkentése, a gépjavítás meggyorsítása) politikai célkitűzéseket is találunk. A gépállomás dolgozói vállalták, hogy körzetük termelőszövetkezeikbe egy-egy új tagot szerveznek be. Az eredményeket és a hibákat versenytáblán teszik közzé, és villámroplapon juttatják el a traktoristákhoz, továbbá minden dolgozó bekapcsolódik a sajtó olvasásába, „... vagyis a Szabad Népet megrendelik, ami munkájukban irányt mutat...”⁸⁴ 1952. januárjában a Balatonkiliti Gépállomás hirdetett ún. 1200 normálholdas hosszúlejárátú versenyt, amelyhez a megye valamennyi gépállomása csatlakozott.⁸⁵ A felhívást jellemző módon tudatták Pusztakovácsiban: „Gelencsér elvtárs röviden ismerteti a nemzetközi helyzetet és a szocialista országunk hatalmas és gyors fejlődését, ezt követően ismerteti a balatonkiliti versenyfelhívás szempontjait.”⁸⁶ Az 1950-ben szervezett verseny főbb jellemzőit az alábbiakban összegezzük.⁸⁷

	Erőgépek száma	Versenyben lévő traktorosok (fő)		Brigádok száma	Teljesített nh	%
		Férfi/fő	Női/fő			
Tavaszi	138	202	6	36	42727	106
Nyári	244	265	12	60	12960	98
Őszi	325	430	16	63	109298	72

gépállomások felkészülését az aratásra, a cséplésre, az elégtelen talajmunkát, a munkaidő kihasználását, a munkafegyelmet. Mindezt — szinte kötelezően — a szakszervezetbe befurakodott ellenséges elemeknek is tulajdonították, akiket el kell távolítani. Hangsúlyozták, hogy a politikai helyettesek nem ismerik eléggé a termelőszövetkezetek problémáit, a fontos párt- és kormányhatározatokat és ezek tanulmányozására nem fordítanak kellő figyelmet.

A megyei testület szükségesnek tartotta a gépállomási pártszervezetek megerősítését, akiknek „... több önkritikát kell gyakorolni”. Fontosnak tartotta a munkafeltételek javítását, a női dolgozók számának növelését, a megfelelő adatszolgáltatást.

Nem tudjuk, hogy e kritikának s az ezt követő ellenőrzéseknek, számonkéréseknek tulajdonítható-e, de tény, hogy a termelőszövetkezetek számában, illetve szántóterületében ezt követően — 1952 őszén és 1953 tavaszán — történt a legdinamikusabb emelkedés a kezdetek óta.⁸³

Az egyébként jogosan kritizált alacsony munkateljesítmények növeléséért, s a laza munkafegyelem javításáért szerveztek munkaversenyeket és felajánlásokat.

A 35405,0 tonnás cséplési tervet 38167,6 tonnára (107 %) teljesítették.

Bár az összeállítás adatainak realitását nem vitatjuk — a csökkenő teljesítmény az új traktorokkal szükségszerűen új, tapasztalatlan traktorvezetők belépésének tulajdonítható — a részletes elemzést azonban kritikával kell fogadnunk. Míg a 12. héten az alközpont (a megye gépállomásainak összessége) teljesítménye 105 %, a 15. héten 70 %, ez a 17. héten 376 %-ra ugrott. Ezen a héten 7 gépállomás ért el együttesen: 689 %-ot (tehát volt közöttük 100 % alatti teljesítés is), 5 brigád 1222 %-ot, és 6 traktoros 1386 %-ot. Az adatok alapján 100 %-os teljesítményt 3,8—4,2 nh-ral lehetett elérni, amely gyakorlatilag a napi műszaknormának felel meg. A 200 % feletti helyi teljesítmény — a G-35-ös traktorral és TE-330-as ekével azt jelentette, hogy a traktoros 6 napon keresztül éjjel-nappal, váltás nélkül szántott. Erre azonban sem a technika, sem az ember nem volt képes. 150 %-os teljesítés optimális körülmények között elképzelhető.⁸⁸

A tavaszi tervet egyébként a 20 gépállomásból 13 teljesítette 100 % felett, a traktorosok közül első Torbert József lett 264 %-kal Lengyeltótiából. A versenyről — bár kampányjellegét maga a politika is kritizálta: „... A mun-

kaverseny nem kampány, hanem a szocializmus építésének módszere és fegyvere...” — rendszeresen tudósított a helyi és az országos sajtó, példaképek állítva az egyéneket és közösségeket. Akik ezen kívül oklevelet, vándorzászlót, ritkábban pénzt, illetve tárgyjutalmat (pl. egy öltöny munkaruhát, cipőt, könyvet) kaptak. A legkiválóbbak elnyerték a sztahanovista címet is. Ebben, 1953-ban, az 1061 traktorosból kilencen részesültek, köztük egy nő. Valamennyien tagjai voltak az MDP-nek is.⁸⁹

A gépállomások kifejezetten politikai szerepét jelzik azok a levéltári források, amelyek arról győznek meg bennünket, hogy olyan feladatok végrehajtását is előírták, amely egyáltalán nem függött össze tevékenységükkel. Ilyen volt a *békekölcsönök jegyzésében* és az országgyűlési választások előkészítésében való részvétel.

Mint ismeretes, az állam, a nagyra törő gazdaságpolitikai terveinek forrásait, békekölcsönök jegyzésével is megpróbálta biztosítani. Az öt éven keresztül (1950—1954) kivetett kölcsön jegyzése elvileg önkéntes volt, de azt valamennyi állami alkalmazottnak teljesítenie kellett akkor, amikor az életszínvonal rohamosan csökkent. Nehéz feladat várt tehát a gépállomások vezetőire, dolgozóira azért is, mert a beszolgáltatások emelésével a falvak lakói még súlyosabb helyzetbe kerültek. Ennek ellenére a korabeli jelentésből a következőket olvashatjuk: „Gépállomásunkon már szeptember 24-én este megkezdődött a lázas izgalom, vajon ki lesz az első, a jegyzésben. A gépállomásunk dolgozói vidám, műsoros esttel járultak hozzá a harmadik békekölcsön jegyzésének sikeréhez. A jól sikerült ünnepség után felvilágosodottabban tértek haza a dolgozók. Ma kora hajnali órákban megszólalt a zene... megkezdődött a jegyzés, a dolgozók mosolygós arccal írták alá jegyzéseiket. Dicséretet érdemelnek a traktorista lányaink, akik 800 Ft-ról, 1000 Ft-ra emelték fel jegyzésüket”. Ebben az évben a gépállomásokon országosan 27321 fő jegyzett átlag 665 Ft-ot. Somogy megyében 1459 fő, átlag 846 Ft-ot, ami az országos I. helyezést jelentette. Az előző évben 534 Ft/fő jegyzéssel országosan 5. volt.⁹⁰

A gépállomások számára nem kevésbé volt hálátlan feladat az 1953. évi *országgyűlési választások* politikai előkészítésében való részvétel sem. A konkrét feladatokat központilag — az FM ÁMG Főigazgatósága határozta meg, előírta a megyei gépállomásoknak, hogy választási tanfolyamokat, értekezleteket, propagandista szemináriumokat szervezzenek, plakátokat rendeljenek. A gépállomások mintegy 20 ezer népnevelőjét kötelezték arra, hogy agitációval érjék el valamennyi választójoggal rendelkező termelőszövetkezeti tag és családja vegyen részt a választásokon, „példát mutatva ezzel a falu több dolgozója felé. Tudatosítani kell a falusi dolgozókkal megváltozott életüket, kihangsúlyozva, hogy ők azok, akiknek a legtöbbet adta a népi demokrácia”.⁹¹

A legkülönbözőféle politikai feladatok teljesítéséhez az általában alacsony iskolai végzettségű dolgozókat fel kellett készíteni. Közismert, hogy a gépállomásra többségében a paraszti munkából jöttek, akiknek nemcsak egy teljesen új szakmát és munkaszervezetet kellett megismerni, hanem egy másfajta ideológiát, szemléletet is. Ezért valamennyi gépállomáson ún. alap- és középfokú *politikai iskolát*, illetve DISZ politikai kört szerveztek, amelyre pl. az 1952/53-as évben a párttagok 80 %-át, a párttagok 100 %-át, mozgósították. Ezen kívül rendszeres fórumokat szerveztek az aktuális politikai események, illetve feladatok megbeszélésére. A vezető beosztásúakat több hetes politikai továbbképzésre iskolázták be. A politikai iskola vezetői kéthetes propagandista iskolát végeztek. Ezek hatékonyságáról nem szólnak a feljegyzések, de a megyei központ politikai osztály vezetőjének körlevele, — melyben a gépállomások politikai helyetteseinek figyelmét felhívja az oktatások megtartására, a pontos megjelenésre, a hallgatók és előadók jó felkészülésére és mindezek ellenőrzésére — arról győz meg bennünket, hogy ez nem lehetett magas színvonalú.⁹²

A téli időszakban szervezett oktatás azonban már eredményesebb volt, hiszen a mezőgazdasági munkák lehetővé tették a rendszeres részvételt és felkészülést. Az időjárástól függően a téli oktatást december, január és február hónapokra tervezték, amelyen valamennyi dolgozónak részt kellett venni. („de nem akadályozhatja a hetenként esedékes pártnapot, szakszervezeti napot és a taggyűlést...”). Az 1949/50-es oktatási terv napra lebontva tartalmazta a feladatokat, amely során délelőtt 7—12 óráig gépeket javítottak, illetve tartottak karban, a délutáni három órában a hét három napján politikai, két napján műszaki és a fennmaradó egy napon mezőgazdasági oktatás folyt. Ezen kívül keddenként 16—18 óráig pártnapot, csütörtökönként népnevelői napot szerveztek.

Részlet a politikai oktatás tematikájából:

- Sztálin elvtárs a haladó emberiség vezére
- A párt
- A párt szervezeti szabályzata
- A Szovjetunió mezőgazdaságának fejlődése és gyakorlati eredményeinek ismertetése
- Micsurin élete és tevékenysége

A műszaki oktatás során a hallgatók az erő- és munkagépek szerkezetével, üzemeltetésével ismerkedtek meg. A traktorvezetői tanfolyamokat is ezekben a téli napokban szervezték a gépállomásokon, vagy 2—3 hónapos bentlakásos intézetekben készítették fel őket változatos, de igen nehéz munkájukra.⁹³

A politikai vezetés fontosnak tartotta, hogy a gépállomások, a körzetükhöz tartozó *községek kulturális életében* is részt vegyenek, és segítsék saját dolgozóinak művelődését, szórakozását is. E munka összehangolásáért, szervezéséért minden gépállomáson kultúr-bizottságot hoztak létre, amelyet **kultúrfelelős** irányít-

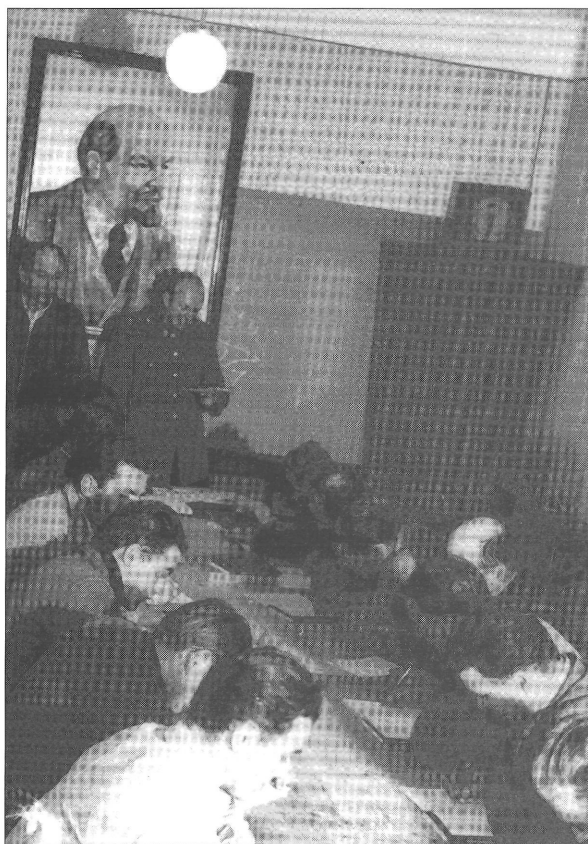
tott. A nagyobb — 100 főt meghaladó — gépállomásokon énekkart, színjátszó csoportot és *kultúrbrigádot* szerveztek, amelyek nemcsak az állami és politikai ünnepek, megemlékezések állandó szereplői voltak, hanem más jellegű összejöveteleken is műsort adtak. 1949 szilveszterén pl. a marcaliak kultúrbrigádja három egyfelvonásos nevelő-színművet adott elő, Marcali nagyszámú közönsége előtt.⁹⁴

A május elsejei felvonulások is jó alkalmat adtak a gépesítés fontosságának, előnyeinek hirdetésére. A Felsősegesdi Gépállomás vezetője írta jelentésében: „A felvonulás zárt sorokban és fegyelmezetten történt, elől a népi szervek vonultak zászlókkal, feliratokkal és képekkel, a tömeg után a gépállomás erőgépei ugyancsak feliratokkal és képekkel...”⁹⁵

A kultúrbizottság szervezett Szabad Föld téli estét, természettudományi előadásokat, olvasóköroket, könyvankétokat, falu-színházat, filmelőadásokat (pl. a Traktoros lány című cseh filmet ajánlották). Részt vettek a falusi, járási kultúrversenyeken saját művészeti csoportjukkal, vagy a termelőszövetkezettel közösen. Segítettek a munkaerő toborzásban: „...a kultúrgárdával, zenével keressük fel azokat a női dolgozókat, akik traktoristák akarnak lenni!”⁹⁶

A nép nevelését, művelődését permanens feladatnak tekintették, nemcsak szabadidőben, de munka közben is. A Somogyi Néplap arról számol be, hogy a békeiroda hangszórós autói járvák a határt, a dolgozók kedvenc somogyi dalait szólaltatják meg „ilyenkor velük énekel az egész határ”. Este az élenjáró községekben szovjet filmeket vetítenek, csasztuskákat énekelnek a helyiek.⁹⁷ Somogyszentpálon az egyik cséplőgép meghibásodása miatti üzemszünetben a DISZ fiatalok harmonikára táncoltak és énekeltek annak ellenére, hogy élelmezésükkel komoly gond lehetett. Maga a politikai helyettes jegyzi meg: „... saját szalonna adagunkból kivittünk 3 kilót, hogy a helyzeten enyhítsünk.”⁹⁸

Valamennyi gépállomáson volt — mintegy 120 kötetet számláló — *könyvtár*, ritkán még a brigádszállásokon is néhány darab. Összetételük természetesen megfelelt a politikai elvárásoknak. (Lenin-Sztálin művei, Rákosi per, Grösz József és társai per, Három hét a Szovjetunióban...) Az 1951-es felmérés szerint a 15 gépállomáson (a 21-ből csak ennyi jelzett vissza) 24 fajta *sajtótermékből* 14 volt a napi- és politikai lap. A legnagyobb példányszámban a Szabad Népet (389), a Szabad Földet (95), a Pártépítést (96) és a Népinevelő Füzetet (115) rendelték meg, az 1024 db újságból. Feltűnő, hogy a Somogyi Néplap csak 33 példányban került a gépállomásokra. A szépirodalmi könyvek mellett napilapok is kerültek a munkaterületre, ahol a nyári kampány szünetében: „... a cséplőbrigádokban a legfejlettebb dolgozó fog felolvasni”. Kérdőíves felmérésből tudjuk, hogy a nagyobb gépállomások saját kultúrteremmel, színpaddal rendelkeztek. Különféle hangszereket, lemezjátszót is itt találtunk. A kultúr munka egyik pénzügyi forrását a 12 Ft/dolgozó/év jóléti keret biztosította.⁹⁹

KRESZ oktatás a traktorosvezetői tanfolyamon.
Fonói Gépállomás 1960.
(SMMI újkortörténeti gyűjtemény)

A gépállomások — mint láttuk — politikai és gazdasági tevékenységükkel ezer szállal kötődtek a vidéki Magyarországához. A mezőgazdasággal összefüggő központi döntések tehát közvetlenül is érintették. Ezek aktív résztvevői, s nem egyszer elszenvedői is voltak. Az első ötéves terv erőltetett iparosításával egy időben végrehajtott ugyancsak erőltetett mezőgazdasági kollektivizálás az erőszakos szervezetek leghatározottabb intézkedései ellenére is kudarcra volt ítélve. Az egyébként is kritikus közellátást az 1952-es aszályos esztendő még drámaibbá tette. A drasztikus elvonások miatt a kifejezetten agrárjellegű megyében is *ellátási gondok voltak*.

1953 nyarán a megye egy lakójára naponta 25 dkg kenyér, 2 dkg hús, 1 dkg zsír, 4,8 dkg cukor jutott a megye keretéből. Zsírt a Belkereskedelmi Minisztérium rendelkezése szerint, csak a megyeszékhelyen és a járási központokban lehetett forgalmazni, csak a kora reggeli és késő esti órákban, hogy távol tartsák a falusi vásárlókat. Nem volt megfelelő a termelőszövetkezetek és egyéni gazdák ellátása sem. A földműves szövetkezetekben hiányzott az élesztő, a só, a paprika és a világításhoz szükséges petróleum.¹⁰⁰ A közellátást az állam a legszigorúbb rendszabályokkal sem tudta biztosítani, mert a termelés bővítésének feltételei épp az elvonások miatt hiányoztak.

Somogy megyében 1951. január elseje és 1953. május elseje között a megyei rendőrkapitányság — mint kihágási bíróság — 21976 esetben szabott ki büntetést a *beszolgáltatással* összefüggésben. A megyei bíróság ugyanezen idő alatt 10191 elmarasztaló ítéletet hozott. 1952 és 1953-ban 12031 dolgozó parasztra összesen 6954500 Ft kártérítést vetettek ki.

Mint már említettük, a párt gazdaságpolitikájában az MDP Központi Vezetőségének 1953. júniusi határozata hozott változást, amely előtérbe állította a kollektív vezetést, az önkritikát, módosította a gazdaságpolitikát, csökkentette az iparosítás ütemét. Enyhítette a beszolgáltatás terheit, körültekintőbben folytatódott a termelőszövetkezetek szervezése.¹⁰¹ A megyei pártválasztmány a gépállomásokat most nem munkájukért bírálta, hanem megállapította, hogy túrhetetlen az üzemi étkezés minősége, hiányoznak a leelemibb szociális körülmények — fürdő, öltöző, szálláshely, „... ami ellen nem elég következetesen és nem kellő szigorral lépünk fel”.¹⁰²

Igen fontos központi döntés volt a termelőszövetkezetek állammal szembeni tartozásának részbeni, illetve teljes elengedése, és legalább ilyen hasznos az egyéni gazdákra — a beszolgáltatásokkal összefüggő — kirótt kártérítések elengedése, továbbá a beadási kötelezettség mintegy 10 %-os csökkentése. Határozottan fogalmazódott meg az *életszínvonal emelésének* követelménye. A kormány közel 800 közszükségleti cikk árát csökkentette.

Kritikus hang jellemezte a Somogy Megyei Pártbizottság 1953. augusztusi értekezletét is. „Eltűrtük, hogy a járási pártbizottságok félrevezessenek bennünket a termelőszövetkezetek helyzetével kapcsolatban, sőt mi még ehhez rózsásabb képet adtunk a Központi Vezetőségnek... Nem vettük észre, hogy a termelőszövetkezeti csoportjainkban komoly hibák vannak, hogy sok termelőszövetkezetben maga az elnök, a párttitkár az, aki nem akar a termelőszövetkezetben dolgozni.”¹⁰³

Már az 1953. júniusi politikai döntések előtt is feszült politikai légkör volt, amely a termelőszövetkezetek felbomlásában is jelentkezett. Ez a folyamat Nagy Imre KV ülésén elhangzott beszéde után erősödött fel. Somogyban 1953. június 1. és 1953. november 18-a között a tagság 43,8 %-a távozott, a szántó területe 49,6 %-kal csökkent. Ez utóbbi 1953 és 1954 tavasza között pedig még jelentősebben, közel 61 %-kal lett kevesebb (89485 ha-ról 34586 ha-ra csökkent). A kiléptettek 62,6 %-a középparaszt volt. A termelőszövetkezetekben uralkodó kilépési hangulat és ennek következtében kialakult felbomlási folyamat nehéz helyzet elé állította a gépállomásokat is. Igen alacsonyok a napi teljesítmények — 2,4—2,6 nh. A 385 üzembépes gépből csak 250 dolgozik két műszakban, baj van a munka minőségével és a gépek karbantartásával is, sok a gépállások miatti kiesés.¹⁰⁴ Nagybjajomban, egy dekádban 13, Igalban 88 műszak esett ki. Nagy a szervezetlenség: a traktoristák nem jutnak meleg ételhez, nem kapják meg a kiküldetési díjukat, nem írják jóvá a munkaegységet stb.¹⁰⁵

A helyzet bizonytalanságát jelzik az értekezletek hozzászólói, a gépállomások jelentései. A Kereki Gépállomás politikai helyettese szerint: „A termelőszövetkezetek többségéből vannak kilépők, vannak hangadók, akik a kulák hálójába estek és vannak, akik kivárnak. Sokan ingadoznak, még a párttagok és a párttitkárok is.”¹⁰⁶ Hasonlóan vélekedett a csurgói és a Darányi Gépállomás politikai helyettese is a megyeközpontban tartott értekezleten.¹⁰⁷

A politikai bizonytalanság különösen súlyosan érintette a gépállomásokat, amelyek a párt „előretolt bástyái” voltak a falvakban. A gépállomásokon az egyébként sem kielégítő munkafegyelem tovább romlott, sok vezető az itálban keresett megnyugvást. A politikai labilitást jelzi, hogy november 7-ére (NOSZF) 1700 dolgozóból, csupán 36 tett felajánlást, ez a párttagok egytizede. Egy évvel ezelőtt ez elképzelhetetlen volt. Az MDP fontos szerepet szánt a gépállomások politikai és szakmai vezetőinek a termelőszövetkezetek megszűnése elleni agitációban. A stabilizációt szolgálta a már említett MDP és MT közös határozat is (1080/1953. XII. 23.). Erre azonban még várni kellett, hiszen a termelőszövetkezetek felbomlása 1954-ben is folytatódott, igaz, az előzőekhez képest mérsékelt ütemben (34586 ha-ról 32767 ha-ra). Somogyban ekkor a családok száma 460-nal, a szántóterület mintegy 3500 harral csökkent. A növekedés csak 1955 tavaszán indult el, egy évig tartott, mert az 1956-os események miatt újabb, az előzőnél lényegesen nagyobb süllyedés következett be.

Az 1954. évi csökkenést a megyei pártszervezetek a kulákok aknamunkájának tulajdonították: „A kulákság minden eszközzel azon van, hogy megfélemlítse a termelőszövetkezeti tagságot, ... feketelistáról fecsegnek ...”. Olyan jelzések is érkeztek, hogy több helyütt a kulákok és az egyéni parasztok széthurcolják a termelőszövetkezetek vagyonát képező gazdasági felszereléseket, állatokat.¹⁰⁸

A megyei pártválasztmány ülésén kritikusan jegyzik meg, hogy a *gépállomások politikai hatása* nem érződik a termelőszövetkezetekben, a szakvezetők egy része elkerüli a gyenge termelőszövetkezeteket.¹⁰⁹ De gond van a szerződések teljesítésével is, amelyet ugyanekkor tesz szövé a Somogy Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága. Hornyák Mihály elnökhelyettes szerint: „Komoly hiányosság van a gépállomásoknál, amelyek nem teljesítik a termelőszövetkezetekkel szemben vállalt kötelezettségüket. Itt komoly intézkedéseket kell tenni”. A VB határozatában is kötelezi a gépállomásokat, hogy tíznaponként számoljanak be arról, mit tettek a termelőszövetkezetek megszilárdításáért.¹¹⁰

A termelőszövetkezetek számának növelését és megerősödését szolgáló feladatokat az MDP Somogy Megyei Bizottsága 1955. március 1—1955. december 31-ig szóló tervében rögzítette. Úgy tűnik, hogy a termelőszövetkezetek szervezésében mutatkozó kezdeti sikerek feledtetik 1953 traumáját. Bár hangsúlyozzák az önkéntességet, de előírják, hogy 1955-ben legalább

42 I. típusú és 32 III. típusú termelőszövetkezetet kell szervezni úgy, hogy a családok száma 4200-al és a szántóterület 28000 kh-ral (16128 ha) növekedjen. Megtervezték az elérendő átlagterméseket, amelyeknek 15—20 %-kal kell meghaladniuk az egyéni termelőiekét. Meghatározták a tagosítás folytatását, egyes falvak termelőszövetkezeti községekké való fejlesztését (pl. Barcs, Darány, Iharosberény, Sávoly, Kötcsé, Juta stb.). Rögzítették, hogy a gépállomások gépei az egyéni gazdaságokat megelőzve a termelőszövetkezetek munkáját végezzék el, fokozzák a gépi kapacitásokat, ahol lehet, a kalászosokat kereszt sorosan, a kapásokat négyzetesen vessék el.¹¹¹

A terv végrehajtását jelentős számú káder kihelyezésével is biztosították. Pártmegbízatásként például 46 termelőszövetkezetbe küldtek ki új elnököket. A minden területet érintő következetes és szigorú számonkéréseknek köszönhetően, Somogy jelentősen túlteljesítette az 1955 évi tervet. 104 új termelőszövetkezet alakult, a szántóterület több mint duplájára nőtt [25709 kh-ról 55418 kh-ra, (14808 ha-ról 31920 ha-ra)]. Az év végi pártbizottsági ülésen az eredményeket Rákosinak is tulajdonították, aki: „Nagy lendületet adott munkánkhoz ... hozzászólása szinte szárnyakat adott a pártaktiváknak”. (Rákosi egyébként az 1955. március 12-i megyei pártaktíván vett részt, ahol hangsúlyozta, hogy Somogyban nagyobb erőfeszítéseket kell tenni a termelőszövetkezetek fejlesztése érdekében.¹¹²

Úgy tűnik, a párt hamar elfelejtette az 1953-as ígéreteit.

Az 1955. decemberi értékelésből az is kitűnik, hogy a vezetés továbbra sincs megelégedve a gépállomásokkal, mert úgymond: „... segítségük még mindig gyenge a termelőszövetkezetek felé”.¹¹³ Pedig azok élén több helyütt csere történt. 1954. januárjától a megyei gépállomási központba is új igazgató került. Igaz, ő addig is ott dolgozott, politikai osztályvezetőként. A termelőszövetkezetek számszerű növekedése azonban nem járt azok és a régiek megerősítésével. Ennek egyik fontos okára mutat rá a jegyzőkönyv: „... még mindig jelentős a tagságnak az a része, amely távoli csendes szemlélője a közös munkának. A tagság jelentős része nem dolgozik”.

Az 1956-os évre szóló tervek a termelőszövetkezetek számának növeléséről szólnak, s egyúttal a hozamok emeléséről is. A belpolitikai események azonban már az év közepétől megállítják a növekedést, majd drasztikusan csökkentik a szövetkezetek számát. A Somogy Megyei Tanács VB Mezőgazdasági Osztályának kimutatása szerint ebben az időszakban a termelőszövetkezetek száma 308-ról 39-re, szántóterületük pedig 95434 kh (54970 ha)-ról 8201 kh-ra (4723 ha-ra) csökkent.¹¹⁴

A KSH adatai szerint a két szélső érték 66059 ha és 9755 ha — amelyek az 1956, illetve 1957 év végi állapotot tükrözik.¹¹⁵ Az 1956-os események alatt a gépál-

lomásokat — a termelőszövetkezetekkel ellentétben — kevesebb anyagi kár érte, stabilabbak maradtak. Ennek okát a megyei központ vezetője a következőkben látta: „Az ellenforradalmi elemek visszaszorítását az által értük el elsősorban, hogy legfőbb hangadóikat eltávolítottuk a gépállomásokról (Tapsony, Tab, Nagyatád). A munkástanácsok vezetése mindinkább a kommunisták kezébe került, mindinkább növekedett a termelőmunka a gépállomásokon”.¹¹⁶ Az 1957. április 2-i végrehajtó bizottsági ülés nem hagyott kétséget afelől, hogy a gépállomás „továbbra is segítő, nevelő szerv legyen, a termelőszövetkezetek legszilárdabb támasza”.

Annak ellenére, hogy a gépállomások politikai szerepvállalása már 1953-ban egyszer kudarcba fulladt, az 1956-os eseményeket követően a politikai vezetés ismét megbízta őket ilyen feladatokkal. Tették ezt annak ellenére, hogy jogilag 1957. január elsejétől önálló gazdasági egységként — vállalatként működtek. A végrehajtó bizottság elnöke szerint: „A gépállomások töltésük be falun szerepüket, legyenek a munkásosztály előretolt bástyái, termelési és kulturális feladataikat a jövőben is lássák el. Segítsenek a nagyüzemi gazdálkodás kialakításában, elsősorban azzal, hogy a dolgozó parasztságot neveljék át, győzzék meg”.¹¹⁷ A gépállomásokkal kapcsolatos gazdasági és politikai elvárásokat is tükröző első ún. 3004-es kormányhatározat (amely a termelőszövetkezetek állami támogatását szabályozza), mintegy megerősíti az 1956 előtti irányvonalat.

Az 1958-as év teljesítményét értékelő végrehajtó bizottsági ülés első ízben volt megelégedve a gépállomásokkal, mert csökkent az önköltség, javult a minőség és kevesebb a panasz. Ugyanakkor továbbra sem kielégítő a politikai munka hatékonysága elsősorban azért, mert a traktorosok politikai képzettsége igen alacsony „... pedig nekik kellene a nagyüzemi gazdálkodás szószólóinak lenniük”.¹¹⁸

A termelőszövetkezetek száma és szántóterülete 1957 ősztől 1958 őszéig lassan (9755 ha-ról 14614 ha-ra), majd ettől kezdve igen gyorsan emelkedik. 1959 első negyedében 129 új termelőszövetkezet alakul, átlagterületük 1300 kh (749 ha), ami jelentősen nagyobb az eddigieknél.¹¹⁹

Ez a dinamikus változás a politika figyelmét még inkább a termelőszövetkezetekre irányította. A gépállomások politikai szerepének súlyát — bár látszólag még jelentős marad, a termelőszövetkezetek gazdasági megerősödése módosítja. Ebben a tekintetben az 1959. április 13-i megyei párt-és tanácsi együttes ülés fordulópontot jelentett. Úgy tűnik, hogy a termelőszövetkezetek erőteljes növekedése meglepte a megyei vezetést. Nem véletlen, hogy az eddigi kudarcokból tanulva legfőbb teendőnek a termelőszövetkezetek megszilárdítását tartották, amelyet politikai kérdésként kezeltek. Az irányító szerveknek gondot okozott az a helyzet, hogy a megye községeinek mintegy fele már ter-

melőszövetkezeti község, a másik fele még egyénileg gazdálkodott. A termelőszövetkezetek kitüntetett politikai támogatottsága több helyen konfliktusok forrása volt a helyi tanácsok és termelőszövetkezetek együttműködésében. Sok helyen a tanácselnök egyben a termelőszövetkezet elnöke is.

A hirtelen megnövekedett termelőszövetkezetek nemcsak újszerű politikai kérdéseket vetettek fel, hanem előtérbe állították a szakmai követelményeket is. Míg az 1950-es évek elején a legfőbb kritérium a politikai megbízhatóság volt a termelőszövetkezetek vezetőivel szemben, most az egyre nagyobb területű gazdaságok már szakmailag is felkészült vezetőket kívántak. A megyei tanács 1959 elején 86 szakmai kádert csoportosított át a megnövekedett igények kielégítésére. Ezen kívül 106 mezőgazdasági felügyelőt és 30–35 agronómust is a termelőszövetkezetek rendelkezésére bocsátottak.¹²⁰ Az egyre bővülő feladatokat a gépállomások az előregedett, korszerűtlen gépeivel már nem voltak képesek ellátni. Jelentős beruházással — a traktorok száma 683 db-ról (1958) 1159 db-ra (1960) nőtt — azonban a fellépő feszültséget enyhíteni tudták.

A politikai pártok programjainak elemzése során már megvizsgáltuk a gépállomások helyzetét az 1956-ot követő esztendőkből. A központi pártvezetés 1962. márciusában erősítette meg a gépállomások politikai státusát, gazdasági szerepét. Ez azonban a körülményeket ismerve, inkább azok megnyugtatását szolgálta, és főleg az addigi tevékenységük elismerését jelentette. Mint már említettük, ezt erősítette meg az MSZMP KB 1964. februári határozata, amely a gépállomások megszüntetéséről, illetve gépjavító állomásokká történő átalakításáról döntött. A politika erejét immár a teljesen kollektivizált mezőgazdaságra kellett összpontosítani.

4. Mezőgazdasági gépüzem

4.1. Erő- és munkagép állomány

Az egykor magántulajdonban lévő traktorok, értékeiből munkagépek (cséplőgép, gépi daráló, gépi magtisztító) 1951 végéig kerültek állami tulajdonba. Ezek az ún. beutalt gépek az állami gazdaságokba, illetve a gépállomásokra kerültek. Somogy megyében 1950. novemberében még 160, ekével felszerelt magántraktor volt.¹²¹

A gépállomások megyei központja kimutatása szerint az 1948-as indulás óta eltelt egy évben, mintegy háromszorosára emelkedett a traktorok száma, a gépállomások számának növekedése miatt. Ezt a változást mutatja a 6. számú táblázat. Megjegyezzük, hogy ekkor még a vetőgépek döntő hányada fogatos, az ekék és a tárcsák traktorvontatásúak. Nem szerepel a táblázatban a nagyobb teljesítményű magtisztítókat meghajtó MIA motor, amellyel kisebb teljesítményű köves darálót is üzemeltettek. A nagyobb teljesítményűeket (ka-

lapácsos daráló) traktorral, ritkán villamosmotorral hajtották meg.¹²²

1950-ben és 1951-ben a gépállomási hálózat tovább bővült. 1950 májusában 195 üzemképes, illetve javítandó traktort számoltak össze a 14 állomáson. Döntő többségét az ún. törzs-traktorok (186 db) alkották, csupán 9 volt ún. beutalt. (Ez utóbbiak abból a készletből valók, amelyeket a háború után, a nagybirtokokról, illetve 1948 után a középbirtokokról gyűjtöttek össze a földműves-szövetkezetekben. Mint ismeretes, 1951-ben már magántulajdonban üzemeltetett traktort, cséplőgépet nem engedélyeztek, azt az államnak be kellett szolgáltatni.) Ebben a kimutatásban szereplő 84 db cséplőgépből 29 volt a földműves-szövetkezetektől átadott gép. 1950 végén a 20-ra bővült gépállomáson már 325 traktort találunk. Ezt egészíti ki a 23 vontató (gumikerekes traktor), és 6 tehergépkocsi, amely itt a szállítási gépesítésének kezdetét jelenti.¹²³

Az állomások száma 1951. nyarán 21-gyel éri el a maximumot. Ekkor az üzemképes és javítható traktorok száma 497-re emelkedik, amelyből 113 a beutalt. (7. számú táblázat). Ez utóbbiak jelentős növekedése az előző évihez viszonyítva azt jelenti, hogy a legfontosabb erő- és munkagépek állami monopóliumát komolyan gondolták. A szállítást biztosító vontatók száma több mint kétszeresére emelkedett. Mint ahogy azt később látni fogjuk, a szállítási gépesítést az igényeken kívül a többi gépi munkához viszonyított nagyobb nyereség motiválta. Ugyanekkor (1951. augusztus 30-án) készült az a kimutatás, amely részletezi a megye gépállomásainak erő- és munkagépeit és egyéb, az üzemeltetéshez szükséges eszközöket. A táblázatot tanulmányozva képet kaphatunk arról, hogy a korabeli gépállomások milyen mezőgazdasági munka elvégzésére voltak alkalmasak, s a gyakorlati tapasztalatok alapján azt is megbecsülhetjük, milyen kapacitással, illetve teljesítménnyel rendelkeztek. Mindez igen fontos a különféle tervek realizálásának megítéléséhez, a tényadatok elfogadásához. Ezeket ugyanis e kor kutatójának gyakran kell fenntartásokkal számba venni, a forráskritika elengedhetetlen.

A leltárba vett munkagépek döntő többsége még fogatos. Az aratógépek között 10 db marokrakó gépet is találunk, amelyek a legrégebb típusok. A cséplőgépek és a kazalozók többsége beszovaltatott (beutalt) gép. A meghajtandó munkagépek számához képest igen alacsony a villanymotorok száma. Ez összefügg a falvak villamosításának elmaradottságával is. (8. számú táblázat). Értékes adatokat tartalmaz az 1951. évi őszi idényterv melléklete. A 9. számú táblázat az 1951. augusztus 20-a és december 1. közötti traktorállomány változását tartalmazza típusonként.¹²⁴ Az 1951. december 1-jei traktorállomány döntő részét a hazai gyártású HSCS (Hofherr) traktorok alkották (79,6 %).

Az állomány 21 típust képviselt, de ebből 4 gyártmány (HSCS R 20-22; HSCSR 30—35; HSCS G35; Fordson 20) az összes traktor 86,9 %-át képezte. Bár az összesítés a gépek évjárátát nem tartalmazza, jogosan feltételezzük (HONVÁRI 1985, LÉGMÁN—VAS

1929), hogy átlagéletkoruk a 10 évet meghaladta. A Fordson és a Mc Cormick traktorok döntő többségét az 1920-as évek első felében importálták (KIRÁLY 1997), a Mávag, a Rába, a Csepel és a Hanomag gyártmányú traktorokat is az 1930-as években gyártották. Az állomány vonóerő kapacitását figyelembe véve — 6476,2 Le vonóhorog teljesítmény (4982 kW), amely 426,5 db egységtraktort jelent — az 1951. évi őszi talajmunkánál 223484 nh (128726 nha) teljesítményt terveztek.¹²⁵ Ez egységtraktorra vetítve (15 vonóhorog Le) 524 nh (302 nha) közép-mély szántást jelentett, középkötött talajban. A szállításra rendelkezésre álló teherautók és vonatok száma a szükséglethez képest ekkor még igen alacsony.

Az aratás hatékonyságát segítő kombájn megjelenése 1951-ben a korszerű betakarítás előhírnöke.

Míg 1948-tól 1951. év végéig fokozatosan nőtt a traktorok száma a megye gépállomásain — 1951. 2. félévében, pl. 27 új G-35-essel — addig 1952 és 1953-ban számuk stagnált. 1952-ben 365 traktorral, 327577 normál holdat (nh) teljesítettek december 1-jéig, 1953-ban 378 erőgéppel (november 10-ig), 435695 nh-at.¹²⁶ A tényleges traktorok száma ennél több volt, mert a már csak kisebb teljesítményre képes traktorokat állómunkára, tehát különféle munkagép meghajtására használták. 1954-ben a 358 db üzemképes szántótraktor mellett 136 állómunkát végző erőgépet írtak össze. Az erőgépek számának stagnálása országos jelenség 1951 és 1954 között, annak ellenére, hogy az első öt éves terv a traktorok számát, több mint háromszorosára kívánta emelni. Az 1951-es tervmódosítás még az eredeti, irreálisnak számító elképzelést is felülszárnyalta. E helyett a jelzett években, a gépállomások területén, csupán 70 %-os volt a traktorok számának növekedése országosan.

Ismeretes, hogy a gazdaságpolitikai döntés mögött, az ipari beruházások favorizálása húzódtott meg. Az állam fokozódó szerepvállalására a mezőgazdaság gépésítését illetően épp 1951 és 1953 között lett volna szükség, mert 1952-ben jelentős számú új termelőszövetkezet alakult, és — 1949 és 1959 között — ekkor rendelkeztek a legnagyobb szántóterülettel.¹²⁷

Míg a traktorok számában nem, az egyemenetes gabona betakarítást biztosító kombájnoknál fokozatos emelkedés tapasztalható. Az első kombájnokról az 1951. évi összesítés tájékoztató (Vö.: 9. sz. táblázat), amely alapján feltételezzük, hogy az már a nyáron üzemelt. A helyi sajtó 1951. július 8-án jelentős terjedelemben számol be az első kombájn munkába állásáról: „Arat a kombájn a Pusztakovácsi Állami Gazdaságban” címmel. Ez lehetett az első somogyi gépállomási kombájn is, tekintettel arra, hogy a községben már 1950-től volt gépállomás.¹²⁸

Az MDP Somogy Megyei Bizottsága Mezőgazdasági Osztálya 1951. november 15-i jelentésében azt olvashatjuk, hogy: „...az aratás meggyorsítása érdekében beállítottunk a pusztakovácsi és a kürtöspusztai termelőszövetkezetekhez egy kombájnt...” Valószínűnek tartjuk, hogy az újságíró tévedett.

A darányi gépállomás vezetője arról tájékoztatja a megyei központot, hogy 1952. június 22-én két kombájn érkezett a barcsi termelőszövetkezetbe, ahol árpa aratásban próbálták ki.¹²⁹ A következő évben 24-re, majd 1954-ben 58-ra nőtt a kombájnok száma, a megye gépállomásain. Az érezhető fejlődés ellenére, még hosszú ideig szükség volt a traktorvontatású aratógépekre és a cséplőgépekre is. A mezőgazdaságban üzemeltetett traktorok számában 1954-től indult el egy intenzív növekedés, amely csupán 1957 és 1958-ban torpant meg és a tömeges kollektivizálás kezdetétől, 1959-től a vizsgált időszakban (1970-ig) folyamatosan emelkedett (Vö.: 10. és 11. számú táblázatok). A traktorállomány számszerű növekedése a szükségszerű selejtezés mellett minőségi változást is eredményezett, és jelentősen csökkentette a traktorok átlagos korát, az 1950-es 9 évről 1966-ra 5 évre.

Az első univerzális traktorok — amelyek szerkezetük-nél fogva (hidraulika, teljesítmény-leadó tengely, járószerkezet), már alkalmasak voltak többféle mezőgazdasági munka elvégzésére (pl. növényápolásra, kaszálásra, permetezésre stb.) — 1951-ben jelentek meg a gépállomásokon. HONVÁRI szerint (Agrártörténeti Szemle, 1988.) ebben az évben országosan augusztusig, csupán 51 db-ot szereztek be. Ekkor jelent meg a híres cseh Zetor 25-K traktor is, amely minőségi változást jelentett a vaskerekes, izzófejes GS-35-ös traktorokhoz képest.

A traktoregység számszerűen 1955-től haladta meg a traktorok darabszámát, a köztük lévő különbség fokozatosan nőtt, ami azt jelenti, hogy az újabb és újabb traktorok egyre nagyobb teljesítményűek. A gyakorlati igényeknek megfelelően alakult ki az ún. traktorlépcső, amely közel azonos szerkezetű és teljesítményű, de különféle gyártmányú traktorok csoportjaiból áll. Míg az 1950-es évek első felében a traktorok döntő többségét talajmunkára, elsősorban szántásra használták, az azt követő években, főleg 1959—1960-tól megjelenő új típusok, pl. a Zetor Szuper 40 és 50, valamint az MTZ-5-ös traktorokat valamennyi területen üzemeltetni tudták. 1960-tól már a statisztikai adatok is traktorlépcsők szerint (könnyű univerzál, nehéz univerzál, összkerék-hajtású, lánctalpas... stb. traktor) adják meg az erőgépek számát.

Jóllehet az ergonomiailag is megfelelő traktorok csak az 1970-es évek elején jelennek meg hazánkban (az ipari termelési rendszerek jóvoltából), az univerzális traktorok üzemeltetése összehasonlíthatatlanul könnyebbé és elviselhetőbbé vált a traktorvezetők számára. Az 1950-es évek Hoffner traktorain dolgozó férfiak és nők nap, mint nap az egészségüket kockáztatták — utólag is elismerést érdemelnek.

Főbb traktortípusok

1959	
RS-09 eszközhordó	18 LE (13,2 kW)
Zetor 25-K	25 Le (18,4 kW)
GS-35	35 Le (25,7 kW)
Zetor Szuper 40	42 Le (31 kW)

DT-413	50 Le (36,6 kW, lánctalpas)
SZ-80	80 Le (59 kW, lánctalpas)
1962	
RS-09	18 Le (13,2 kW)
GS-35	35 Le (25,7 kW)
Zetor Szuper 40 és Zetor Szuper 50	42 (31 kW), illetve 50 Le (31 kW)
MTZ-5M és MTZ-5L	45 Le (36,7 kW)
UTOS-5 és UTOS 45-E	45 Le (36,7 kW)
UE-28 (összkerékajtott)	28 Le (20,6 kW)
DT 54, DT 413	50 (36,7 kW), illetve 54 Le (lánctalpas)
D4K (összkerékajtott)	60 Le (44,1 kW)
SZ-80, illetve SZ 100	80 (58,8 kW), illetve 100 Le (73,5 kW)

1962-ben az országos traktorállomány (49404 db > 100 %) 24,3 %-a izzófejű és egyéb vaskerekes traktor volt. A teljes állomány 56,4 %-a 50 Le (36,6 kW) alatti motorteljesítménnyel rendelkezett. Az alkalmazott traktortípusok száma a hűsúly meghaladta, több mint 80 %-a szocialista import volt. A legismertebb típusok az MTZ szovjet, az UTOS-45 román (az előbbi típus liszensze) és a Zetor Szuper-50-es cseh gyártmányú traktorok.

A mezőgazdasági erőgépek állami monopóliuma azt jelentette, hogy az 1948-tól alakuló mezőgazdasági termelőszövetkezetek és termelőszövetkezeti csoportok gépi szükségletét — amely elsősorban szántást, aratást és cséplést jelentett — az újonnan szervezett állami mezőgazdasági gépüzemeknek, azaz a gépállomásoknak kellett kielégíteni. A szövetkezetek saját erőgéppel nem rendelkezettek. Ezt a gazdaságilag nem indokolt döntést az MNK Minisztertanácsa 1091/1956. (IX. 11.) számú határozata oldotta fel, amely lehetővé tette a termelőszövetkezetek számára — saját forrásból — univerzális traktorok és tehergépkocsik vásárlását. Ettől az időponttól nő a termelőszövetkezetek részesedése a mezőgazdaság teljes traktorállományából, a gépállomások pedig fokozatosan csökken. Országosan, de Somogy megyében is a *gépállomások részesedése 1961-ben esik 50 % alá*, míg a termelőszövetkezetek aránya 1964-ben emelkedik 50 % fölé. Somogy megyében a gépállomások traktoraival végzett munka mennyisége 1960-tól csökken és elsősorban a gyenge, azaz „a gazdaságilag meg nem erősödött” termelőszövetkezetekre koncentrálódik, a gabonaaratásban azonban továbbra is meghatározó szerepet játszik 1964-ig (Vö.: 12. számú táblázat). A gépállomások új feladata a gépjavítás lett.

A termelőszövetkezetek lehetőségét saját gépparkjának kialakítására, nem kísérte egyöntetű támogatás. A Somogy Megyei Tanács VB titkára szerint: „A mezőgazdasági osztály egyrészt felvilágosító munkával, másrészt gazdaságilag is haszon oda, hogy a termelőszövetkezetek ne vásároljanak traktorokat, cséplőgé-

peket, mert az *káros és drága* és a gépállomások gépparkja pedig nincs kihasználva”. Ez utóbbi valóban igaz, mert az 1956-os események miatt, a termelőszövetkezetek szántóterülete 114686 kh (66059 ha)-ról 1957. tavaszára 16936 kh (9755 ha)-ra csökkent, s így a meglévő állományból 51 szántótraktort és 68 db kombájnt tartalékba helyeztek. A gépállomások vezetőinek félelme azonban megalapozott volt, hiszen a következő években sok traktoros, majd gépszerelő hagyta el a gépállomásokat a magasabb jövedelem reményében. A Darányi Gépállomás igazgatója mástól félt: „Az a veszély, hogy a termelőszövetkezetek nem elég fejlettek, nem helyes irányban fogják felhasználni. Sok esetben ... az egyénieknek is fuvaroznak a gépekkel”. Az 1957. január 1-jétől vállalati formában működő gépállomásoknál jelentősen nőtt a szállítások aránya, az igazgató az innen származó bevételeket féltette valójában.¹³⁰

Bár a termelőszövetkezetek lehetőséget kaptak a mezőgazdasági erő- és munkagépek beszerzésére, saját gépállományuk csak lassan növekedett, de minőségileg jobb összetételű lett, mint a gépállomások állománya. 1960-ban Somogy megye termelőszövetkezeiben összeírt 446 db traktorból 30 db volt az izzófejű, és egyéb vaskerekes gép (8,7 %), a megye gépállomásain ez az arány 42,8 %. A gépállomások előregedett, korszerűtlen gépparkját a megye vezető állami- és párt szerve sem tartotta megfelelőnek, már 1959-ben sem. A szakemberek véleménye szerint legalább 200 új traktorra — köztük 60 db Zetor 25-K-ra és 30 db Zetor Szuperre lett volna szükség, amelyet a Földművelésügyi Minisztérium ígérete ellenére sem szállítottak le a gépállomásoknak. A munkagépek legalább olyan korszerűtlenek voltak, mint az erőgépek. Ezek bővítésére és cseréjére 705 db különféle új gépet rendeltek meg (eke, tárcsa, fűkasza, rendsodró, silótöltő, silókombajn, burgonyaszedő, vetőgép). A megyei vezetés türelmetlenségét a termelőszövetkezetek számának 1959 első negyedében történt ugrásszerű emelkedése okozta. Az 1958. évi 121-ről számuk 1959-re 280-ra emelkedett, a szántóterület pedig 5,6 szorosára, 303617 kh-ra (175369 ha-ra), amely már 83 százalékát képezte az 1961-es, teljesen kollektivizált szántóterületnek. Az 1960-as vonóerő-kapacitást tekintve (1959-es megyei adatok nem állnak rendelkezésre), a termelőszövetkezeteknek 486 saját traktoregysége, a gépállomásoknak 1814 egysége volt, továbbá a termelőszövetkezetek 2059 traktoregységben kifejezett állati vonóerővel is rendelkeztek. Feltételezve, hogy a gépállomások kapacitásukat teljes mértékben a termelőszövetkezeteknek biztosították, úgy összesen 4359 traktoregységnyi vonóerő-kapacitással rendelkeztek. E feltételek mellett a gépesítettség foka 1960-ban a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben 52,7 % volt, az országos 50 %-kal szemben (FAZEKAS 1967). Ha csak a termelőszövetkezet saját traktoregységét és igaerejét vesszük figyelembe, úgy ez arány csupán 19 %. Tehát a gépállomások vonóerő-kapacitására igen nagy szükség volt. A megye termelőszövetkezeit illetően a 19 %-os arány 1964-re 56,8 %-ra, 1970-re 81,8 %-ra emelkedett.¹³¹

Az alacsony vonóerő-kapacitás hatékonyságát a megfelelő munkagépek hiánya tovább rontotta. Az nemcsak kevés volt, minőségileg is sok panasz volt rájuk. A 13. számú táblázatból kitűnik, hogy a megye gépállomásain számuk 1960-ban még meghaladta a mezőgazdaság egészében felleltározott munkagépek 50 %-át, amely ettől kezdve, hasonlóan az erőgépekhez — kivéve a gabonakombájt — fokozatosan csökkent, és a termelőszövetkezeti állomány pedig a kedvező közgazdasági feltételeknek köszönhetően egyre nőtt. A munkagépekkel kapcsolatos jogos kritikát a Somogy Megyei Tanács Mezőgazdasági Osztályának vezetője is megerősítette. Az MSZMP Somogy Megyei Végrehajtó Bizottsága számára írt jelentésében hangsúlyozta, hogy míg az erőgépek minősége javult (főleg az import gépeké), a munkagépek ezzel nem tartanak lépést.¹³²

1960-tól kezdődően, a megyei tanácsi és párttestületek dokumentációi arról győznek meg bennünket, hogy a termelőszövetkezetek egyre kevésbé vannak ráutalva a gépállomások segítségére. A termelőszövetkezetek 1962 tavaszán 37100 kh-s növényápolási munkára kötöttek szerződést a gépállomásokkal. Június elsejéig ebből csupán 4456 kh-t teljesítettek, pedig a meglévő kapacitásukkal kilenc nap alatt végezhettek volna. Ennek ellenére a termelőszövetkezetek saját gépeikkel és kézi erővel pótolni tudták a lemaradást. Úgy tűnik, a gépállomások egyre inkább nyűgnek tekintik a termelőszövetkezetekkel való együttműködést. Vannak olyan tevékenységek azonban, ahol munkájuk még nélkülözhetetlen. Ezek közül stratégiai jelentőségű volt a gabonaaratás és a cséplés gépesítése. E területen a gépállomások még a teljes kollektivizálást követő esztendőkből is meghatározó szerepet játszottak. Ezt jelzi az aratócséplőgépek számának fokozatos növekedése 1961 után is. Még 1964-ben is, — amikor döntés született a gépállomások átszervezéséről —, megyénkben az összes mezőgazdaságban használt kombájn 73,3 %-át a gépállomások üzemeltették.

Az aratás és cséplés fontos feladatát a politikai vezetés nem merte a még gyenge és közvetlenül kevésbé irányítható termelőszövetkezetekre bízni. A gépek központi elosztásában tehát, a gépállomások még mindig meglévő politikai súlya játszott meghatározó szerepet, az MSZMP Központi Bizottsága ezért favorizálta e szervezetet.¹³³

Ezt erősíti meg az a szóbeli tájékoztató is, amely 1962. nyarán hangzott el a megyei tanácson, a nyári mezőgazdasági munkák helyzetéről. Ekkor a gépállomások 149 db SZK-3 és 35 db AC-400-as kombájt és 123 aratógépet üzemeltettek, továbbá 478 cséplőgép is dolgozott még. A megye termelőszövetkezeteiben csupán 4 db aratócséplő és 145 db aratógép dolgozott. A gabonaaratás gépesítettségi fokát a szakemberek 60,4 %-ra becsülték a megyében, de a legjobban gépesített síófoki járásban ez meghaladta a 71 %-ot. Megjegyezzük, hogy ez idő tájt az országos adat 77,5 % volt.¹³⁴ (Vö.: 14. számú táblázat)

Az országos és a megyei politikai (és gazdasági) vezetés erőteljes koncentrációját, különösen az étkezési gabona (búza és rozs) termelésére, az 1954 óta ismétlődő hiány okozta. (A kifejezetten jó adottságokkal rendelkező ország nem tudta saját szükségletét megtermelni, s 1965-ig importra szorult. Ennek mértéke 1962-ben közel kétfélmillió ember egyévi kenyérszükségletével volt egyenlő.¹³⁵) A tényleges helyzet súlyosságát jelzi Somogyban a megyei tanács jelentése a közellátás helyzetéről 1953 júniusában. Ekkor a megye keretéből 24 dkg kenyér jutott egy lakosra naponta.¹³⁶ Az 1954-től szükségessé váló gabonaimportot az ellátási nehézségek okozta politikai feszültségek is indokolták.

1962-ben Somogyban 112000 kh (64691 ha) volt a kenyérgabona vetésterve, ebből azonban csak 94500 kh-t (54583 ha) arattak le. Így a 6600 vagonos felvásárlási tervet sem tudták teljesíteni. Nem véletlen tehát, hogy a korszak tanácsi- és párttestületeinek ülésén a gabonatermelés időszerű feladatairól szóló beszámolók, jelentések, rendszeresen visszatérő napirendek voltak.¹³⁷

Az aratás és a cséplés fontosságát jelzi, hogy a közellátási nehézségek ellenére a kormány a nyári hónapokra megemelte a kiutalható szalonna mennyiségét. Somogy megye 1953. júniusi 111 mázsa (11,1 t) keretét júliusra 285 mázsára (28,5 t) emelte. A megyei tanács jelentése azonban arra is rávilágít, hogy a termelőszövetkezeti tagok és az egyéni gazdák ellátása sem megfelelő (MDP Somogy Megyei Bizottsága 1953. július 20-ei jegyzőkönyve).

Mindez a fokozódó mértékű, állami begyűjtéssel volt összefüggésben, amelynek enyhítésére az MDP 1953. júniusi KV ülése után került sor. (Az 1953/26. számú Tv. rendelet a termelőszövetkezetek és az egyéni gazdák beadási kötelezettségét 10—50 %-kal csökkentette.)

Ezt követő években már körültekintőbben készültek fel az aratásra és cséplésre. 1955. nyarán a megyei tanács intézkedése nyomán a megyében 22 idényből-csőde létesült, az orvosi és gyógyszerészeti ügyeleknél is figyelembe vették az aratást, a jobb áruellátás érdekében, „hogy biztosítsák az aratási szalonna és a pálinka ellátását”, 120 mozgóáruadát szerveztek; a falusi boltok kora reggel és késő este is nyitva voltak.¹³⁸

A 379/1963.(IX. 12.) VB számú tanácsi határozat egyértelműen megszabja a megyei, a járási és a községi szakigazgatási szervek, a termelőszövetkezetek és a gépállomások teendőit, az 1964. évi kenyérgabona biztosítására. Az ezt előkészítendő 1963-as őszi vetésterv alakulását, minden hétfőn jelenteni kellett — a legjobb és a legrosszabb 5-5 gazdaság felsorolásával. A kenyérgabona tervének teljesítését a tanácsi vezetők számára fegyelmi felelősség terhe mellett tették kötelezővé. Mindezek ellenére 1964-ben, a megyei tervek nem realizálódtak, az országosak sem, ezért még az előző éveknél is jelentősebb gabonaimportra szorultunk.

Az import megszüntetésének fontos, de nem az egyetlen feltétele az alkalmazott gépi technika mennyiségi és minőségi fejlesztése volt. 1964-ben az összes mezőgazdasági erőgép, több mint 50 %-a dolgozott a

termelőszövetkezetekben: Somogyban 51,65 %-a, országosan 51,6 %-a. 1970-ben a megye részaránya 70,92 %, az országos adat 76,4 %.

A gabonaaratás teljes gépesítésére 1969, 1970-ben került sor úgy, hogy még szükség volt a kéveköttő aratógépekre és a rendre-aratókra, de a gabonák 80 %-át már egy menetben takarították be Somogy termelőszövetkezeteiben. A burgonya, a cukorrépa és a kukorica komplex gépesítésére ekkor még nem került sor, de már itt is megjelentek az egymenetes betakarítást biztosító kombájnok. (Vö.: 14. számú táblázat) Ez utóbbi területeken a somogyi adatok kedvezőbbek az országos átlagoknál.

A gépállomások és a mezőgazdasági termelőszövetkezetek gépi ellátottságának változása természetesen a teljesítmények változásában is megmutatkozik. A két szektor kapcsolatában, — az ún. kettős gépesítés időszakában — a legfontosabb években 1958 és 1964 között mutatjuk be teljesítményüket, a főbb munkaszakaszok kiemelésével. (Vö.: 12. számú táblázat)

A gépesítettség színvonalának elemzése azt sugallja, hogy a megye, kedvező helyzetben volt. A korabeli dokumentumok elemzése azonban ezt a felvetést nem támasztja alá. A termelőszövetkezetek szerepének és tevékenységének elemzése túlmutat e tanulmány keretein. Mégis meg kell jegyeznünk, hogy a termelőszövetkezeti beruházások 1968. évi teljesítését és 1969. évi felkészítését tárgyaló testületi ülés a megye állapotát kedvezőtlennek ítélte meg. A megyei pártbizottság képviselője szerint: „A technikai színvonal vonatkozásában utolsó helyen van a megye...”.

A KSH Somogy Megyei Igazgatósága elemzése azt mutatta, hogy a megye állóeszköz-ellátottságának szintje 1967-ben az utolsó volt az országban. A megyei tanács mezőgazdasági osztályának vezetője szerint a megye termelőszövetkezetei már az induláskor, az országosnál kedvezőtlenebb körülmények között voltak. Az állami támogatási lehetőségeket nem használta ki Somogy, különösen 1965 előtt. A megyei tanács elnöke úgy véli, hogy a megye a mezőgazdasági termelés vonatkozásában, az új gazdasági irányítási rendszer hatására, hátrányosabb helyzetbe került, mintha a régi keretgazdálkodás maradt volna életben. Mindez rávilágít arra a fontos tényre, hogy a gépállomások átszervezését követően, az önálló gépesítéssel rendelkező termelőszövetkezetek az 1960-as évek végéig, még nem tudtak megfelelni a velük támasztott követelményeknek. Mindezek okait önálló tanulmányban fogjuk elemezni.¹³⁹

4.2. Talajmunka

A gépállomások éves terveinek középpontjában 1948 és 1958 között a talajmunkák tervezése állt. Ezen belül is a szántás, amelynek döntő többségét kifejezetten erre a célra készült G-35-ös traktorral végezték. A hazai növénytermesztés technológiájából következően a szántás nagy részét az őszi kampányra ütemezték, amelyet a jelzett időszakban egyszer sem sikerült teljesíteni. A jelentések 60—80 %-os állásról szólnak, amelyet a tavaszi kampány során is figyelembe kellett venni. A vetéshez megkívánt talajszerkezet kialakításához

Új Zetor 25-K traktorok a Fonói Gépállomáson, 1959.
(SMMI újkortörténeti gyűjtemény)

a megfelelő munkagépek hiányoztak, vagy teljesítményük nem volt összhangban az erőgép kapacitásával. Gyakran használtak fogatos munkagépeket. A tervezéshez és a normához, a különféle talajmunkák összehasonlításához közös mérőszámot, a normálholdat (nh) használták. A közép-mélyszántás, pl. 1,0 ,a mélyszántás 1,4, a fogasolás 0,3, a vetés 0,3 nh-t jelentett. A szántáson kívüli talajmunka részaránya — pl. a kultivátorozás, a vetés — az univerzális traktorok elterjedését követően, — 1958-tól nőtt meg számottevően. A gépállomások, a kapacitásuk lekötése érdekében, az első években az állami gazdaságoknak is dolgoztak. Az egyéni gazdáknak végzett munka mennyisége a termelészövetkezetek igényétől függött. A vetés részaránya egyik területen sem volt számottevő. Az első gépállomások már a megalakulásukat követő napokban vállaltak munkát. 1948. november 24-től december 31-ig 900 kh földet szántottak fel.¹⁴⁰ 1949-ben az őszi kampány során (szeptember 1 — december 1-ig) tervezett talajmunka 80 %-át teljesítették.¹⁴¹

A 41054 nh 29,5 %-át a termelészövetkezeteknek (csoportoknak), 47,1 %-át az állami gazdaságoknak és 23,5 %-át az egyéni gazdálkodóknak végezték el. A korabeli forrás arra is rávilágít, hogy míg a területteljesítés a terv 80 %-a, a tüzelőanyag-fogyasztás a terv 97 %-a volt. A normához képest magasabb fogyasztás jellemző volt a megye gépállomásain, amely nemcsak a traktorok rossz műszaki állapotára utal, hanem az üzemeltetés körülményeire is. A kívánatosnál magasabb fogyasztás, az üresjáratok, jelentős nagyságával is összefügg. A jelentés 1 nh-ra eső üresjáratot 380 m-re becsüli.¹⁴² Mindez a tagosítások hiányával is összefüggött.

A gépállomások talajmunkáival kapcsolatban megjegyezzük, hogy annak teljesítését nemcsak a megyei központjuk, hanem a helyi, a járási, megyei tanácsi és pártszervek is figyelemmel kísérték, a gépállomások igazgatóit, a megyei igazgatót rendszeresen beszámoltatták.

Az éves terveket 1952-ig a megyei központ közvetlenül a Földművelési Minisztérium Gépállomási Főigazgatóságára küldte, ahonnan azt jóváhagyás után visszaküldték. 1952-től, — miután a megyei gépállomás központja a megyei tanács mezőgazdasági osztályának egyik csoportja lett — a megye vizsgálta felül a jóváhagyás végett terjesztette fel az FM-be. A gépállomások évi feladatit az MNK Minisztertanácsa határozatban szabta meg. A központi elvárásokat nagyban befolyásolta, a termelészövetkezetek szervezésének állása. Ettől függően változtak a követelmények, de a politikai elvárások, különösen 1956-ig, meghatározóak maradtak. Tehát a tervek készítése során nemcsak az igen mostoha körülményeket (különösen az 1950-es évek első felében), hanem a különböző szintű állami és pártszervek gyakran irreális elvárásait is figyelembe kellett venni. Ezért szükséges ezen időszak adatait alaposan elemezni, összehasonlítani. A 15. számú táblázat az adott év összes talajmunkáit tartalmazza. Ahol több adat is szerepelt az adott évre vonatkozóan, ott a legkisebbet vettük figyelembe.

Az éves tényleges teljesítésre nincsenek megbízható adatok, a nyári talajmunkák adatai hiányosak. A tavaszi és az őszi tervek teljesítéséből következtethetünk az elvégzett munkára. Az 1949-es őszi kampány tervének 66 %-át, 1951-ben 54 %-át teljesítették. Az 1952-

Talajlazítás, hagyományosan, 1962.
(SMMI újkortörténeti gyűjtemény)

*Tárcsázás GS-35-ös traktorral, 1956.
(SMMI újkortörténeti gyűjtemény)*

es tavaszi kampányban is lemaradás volt a tervhez képest. Április 1-jéig az 56160 nh-ból 11063 nh-t teljesítettek, ez 19,7 %, az időarányos 39 % helyett.¹⁴³ Az őszi kampány körülményeiről kapunk részletesebb információkat az MDP Somogy Megyei Bizottságának jegyzőkönyvéből: „Az utóbbi időben csökkent az egy gépre eső átlagteljesítmény. Megyei viszonylatban 3,2 nh/nap (Nagyatád 1,8 nh/nap). Rendkívül magas a gépkiesés, az utolsó dekádban 166 gép esett ki (45 %) a műszakból (pl. Nagyabajomban 28 műszak esett ki). A túl magas műszaki kiesések oka, pl. az elég nagymértékben elburjánzott felelőtlenség az egyes vezetők és traktorosok részéről, amelyet nem követett felelősségre vonás. Hiányos a két műszak és a traktorok éjszakai üzemeltetése... gyenge az ellenőrzés”.¹⁴⁴

Az éves terv teljesítése (322370 nh) mégis kiválóan sikerült, mert 1952. december 1-ig a tényleges teljesítés 327577 nh, ami matematikailag 101,6 %-nak felel meg. Ez utóbbi adat a megye gépállomásai párttitkárainak és politikai helyetteseinek értekezletén 91,8 %-ként hangozott el, a politikai osztályvezető előadásában. A két adatot ez idő tájt fordítva szokták interpretálni.¹⁴⁵ Az éves terv évközi módosításairól kapunk példát 1951-ből.

A gépállomások megyei központjának őszi munkatervében éves tervként 321349 nh-t jelöl meg.¹⁴⁶ Az 1951. december 15-ei kimutatásuk 375422 nh- (matematikailag helyesen 371280 nh-at) teljesítését tervezi. A december 10-ei állás szerinti teljesítés ugyancsak helyesen 258115 nh, ami az előbbi 80,3, az utóbbi 69,5 %-a. A megyei átlag azonban jelentős különbségeket takar. Van 100 % felett teljesítő gépállomás: Karád 114,4 %, Balatonkiliti 104 %, és 50 % alatti is: Tapsony 45,4 %. A legnagyobb körzettel rendelkező kaposvári gépállomás 23351 nh-as tervét 67,4 %-ra teljesítette. Az egy traktorra eső tényleges megyei teljesítmény a 797 nh helyett, 640 nh volt.¹⁴⁷

Az 1952-es év talajmunkáinak tervezése már traktor-egységben történt.¹⁴⁸ Egy egységtraktorra 780 nh esett. Megjegyezzük, hogy 1958-ig a traktorok darabszáma és az egységtraktorok száma — a kisebb teljesítmények miatt — lényegesen nem tért el egymástól. Ennél sokkal fontosabb volt, hogy a tervezés során valamennyi traktort, vagy csupán az üzemképes, szántásra, talajművelésre alkalmas traktort vették-e figyelembe. Ebben a tervezők következtelenek voltak. Igaz, helyzetüket nehezítette az is, hogy a traktorok száma évközben is változott és változott a megművelendő terület nagysága is. Mindezt jól szemlélteti az 1. számú grafikon.

Ennek ismeretében és tudva, hogy az üzemképes szántótraktor éves, átlagos nh teljesítménye 750—850 volt, az 1953-as tervet irreálisnak tartjuk. Az egy traktorra eső 1153 nh minden bizonnyal a párt elvárását tükrözte.¹⁴⁹

Megjegyezzük, hogy az általánosan használt (1960-ig) GS-35 Hofherr traktoroknak 1 kh közép-mélyszántást (ami 1 nh-nak felel meg átlagos körülmények között) 2 óra alatt kellett teljesíteni a norma szerint.¹⁵⁰ Évente 210 tényleges szántási napot lehetett figyelembe venni. A gépállomások traktorainak napi teljesítménye 2,25—5,5 nh volt 1949 és 1957 között.

Bár 1954 és 1955-ös évek tervezési adatait csak részben ismerjük, a termelőszövetkezetek szántóterü-

Annak ellenére, hogy az 1956-os eseményeket követően a gépállomások „... zilált munkafegyessel, csekély termelékenységgel indultak neki a folyó évek...”, 1957-re jelentős — 548400 nh talajmunkát terveztek, az előző évi tényleges érték 87 %-át. Mindezt úgy, hogy átmenetileg 51 szántótraktort tartalékba helyeztek, továbbá 36-ot kiselejteztek.¹⁵⁴ A gépállomások megyei központja, az 1958-as tervét 498400 nh-ra állította be, amelyet a Somogy Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága 521200 nh-ra emelt javaslatként az FM-nek.

A tervhez képest a tény a következőképp alakult (nh):
(Az adatok mindkét évben december 10-ig értendők.)

	<i>Termelőszövetkezet</i>	<i>Egyéni</i>	<i>Összes</i>	<i>%</i>
1957	70990	273512	344502	62,8
1958	147053	190614	337667	64,8

letének csökkenése miatt a gépállomások kapacitása nemcsak kielégítette azok talajmunka iránti igényüket, hanem más szektorok talajmunkáit is elvégezhetők. 1954-ben az egyéni gazdáknak 19476 nh-t teljesítettek.¹⁵¹ 1954-re a termelőszövetkezetek megszűnése miatt, a szántóterületük 38,6 %-ra, 60045 kh-ra (34586 ha) csökkent. A megmaradt terület döntő többségét, a 7 kh alatti birtokok képviselték (95,6 %), akik nem rendelkeztek igaerővel. A politika erőteljes figyelme tehát elsősorban ezért irányult a gépállomások tevékenysége felé. Kapacitásuk 60—65 %-át az egyéni gazdáknál kellett teljesíteniük.

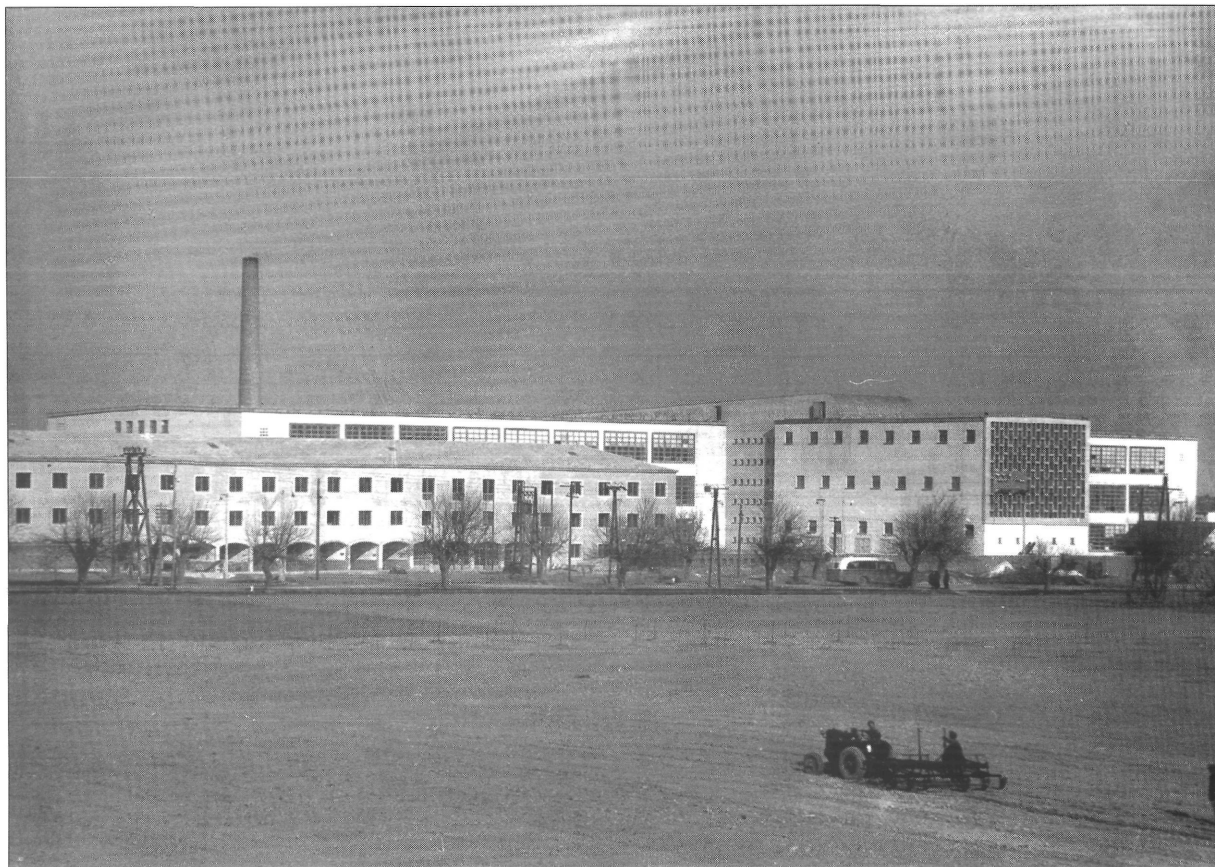
Az 1955-ös őszi terv már 181530 nh-ról szól, amelynek többségét a területileg bővülő termelőszövetkezetekben teljesítik. Az őszi munkákban ekkor egy traktor egységre a kampány során 320 nh-t, egy erőgépre 3 nh-t terveztek naponta.¹⁵² 1955-ben jelentősen megnőtt a traktorok száma. A KSH által közölt traktorok számánál a tapasztalati adatok szerint a szántásra figyelembe vehető traktorok száma kevesebb, az előbbieket háromnegyede volt. Az egy traktorra jutó normálhold (nh) lényegesen nem változott. Az 1955. téli és az 1956. tavaszi szervezések hatására a termelőszövetkezetek szántóterülete 114686 kh-ra (66059 ha) nőtt. Ennek ellenére a Somogy Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága azt jelentette, hogy a gépállomások kapacitása a termelőszövetkezetek szántási igényének 100 %-át, a kaszálást 20 %-ban képes eleget tenni.¹⁵³

A talajmunkák növelését elsősorban a traktorok számának növekedése tette lehetővé 1955-től. A gond most is, tehát 1956-tól 1958-ig, mint 1953 és 1955 között, a meglévő kapacitás kihasználása volt. 1957 elejére a termelőszövetkezetek szántóterülete 16936 kh-ra (9755 ha) csökkent és egy év múlva is csak 25371 kh (14614 ha) volt. Egy-egy termelőszövetkezet szántóterülete alig haladta meg a 200 kh-at (115,2 ha) és az is szétszórta, párhordas tagokban állt. Géppel való művelésük gazdaságtalan volt.

Az 1957. novemberi jelentés szerint, a gépállomások önállósága hatással volt a teljesítményekre, mert a tavaszi és nyári munkákra tervezett 322680 nh-nyi munkát 103,3 %-ra teljesítették. A megye 15 gépállomása közül 10 túlteljesítette a tervét. A legjobb eredményt a tapsonyi (127 %), a legrosszabbat a karádi (80 %) érte el. Ennek ellenére az éves terv egyik évben sem realizálódott. 1957-ben közel négyszeres volt az egyéni gazdálkodóknál végzett munka a termelőszövetkezetekhez képest, amely a jó szervezés és a gazdasági önállóság adta érdekelttség eredménye, és leginkább a termelőszövetkezetek számának radikális csökkenése.

1958-ban jelent meg az első 3004-es kormányrendelet, amely csak az érdekeltek számára volt publikus, s amely az 1960-as évek közepéig, minden évben az aktuális gazdasági feltételeknek megfelelően szabta meg a termelőszövetkezetek támogatásának mértékét és módját. 1958-ban a gépállomások jelentős teljesítmény-növekedését, a termelőszövetkezeteket illetően épp ez a rendelet tette lehetővé. Ebben az évben a terv 79150 nh volt, de a tény 147053 nh (185,8 %). A termelőszövetkezetek jelentős kedvezményt kaptak a gépi munkadíjaknál, a legjobb gépeket és traktorosokat is ők kapták, munkájukat is a termelőszövetkezet irányította. 1958-ban 62 traktoros lépett be a termelőszövetkezetekbe, amely számukra több jövedelmet is jelentett. A gépállomások erózióját ezek a lépések indították el. Az egyéni gazdaságoknak végzett talajmunka mennyisége nagyon csökkent, a termelőszövetkezetekhez képest már csak 1,3-szoros volt, de még így is jelentős. Azonban ezek a földek sem maradtak műveletlenül, mert a megyében ekkor még közel 12 ezer kettős lófogát állt rendelkezésre.¹⁵⁵

Az 1958-as tervben fel kell figyelni arra, hogy a bevétel 36 %-át a szállításból kívánták biztosítani a gépállomások. A szállítás részarányának növekedését

*Magágy készítés a Kaposvári Textilművek mellett.
(SMMI újkortörténeti gyűjtemény)*

a bevételek emelésének igénye motiválta. Nem elhanyagolható azonban az sem, hogy a szállítás normája megegyezett a szántásával, de annak teljesítéséhez lényegesen kevesebb szervezés és ráfordítás kellett.

Az 1959-es év jelentős állomása volt a gépállomások technikai korszerűsítésének. Az ez évi gépi beruházások (4328000, -Ft) mindenekelőtt ezt a célt szolgálták. Ekkor kerültek a gépállomásokra az új 42 Le-s Zetor Super és a magyar gyártmányú U-28-as traktorok.¹⁵⁶

Ez tette lehetővé a régebbi, korszerűtlen traktorok egy részének selejtezését, így az év végére a 1144 traktorból (amely 1237,6 traktoregységet jelentett), 716 db szántó és 428 univerzális volt. De így is, az izzófejű, vaskerekes traktorok részaránya ekkor még megközelítette az 50 %-ot.¹⁵⁷

A KSH a gépállomások és mezőgazdasági termelőszövetkezetek által végzett főbb gépi munkákat 1958-tól kísérte figyelemmel (*Vö.: 16. számú táblázat*). 1961-ig a gépállomások traktormunkája, ezen belül a talajmunka fokozatosan nőtt.

A talajmunkát illetően a termelőszövetkezetek teljesítménye 1963-ban haladja meg a gépállomásokét. Mindez természetesen összefüggött a gépállomási traktorok számának csökkenésével, illetve a szövetke-

zetiek emelkedésével (*Vö.: 11. számú táblázat*).

A termelőszövetkezetek saját traktorállományuk növelését azért is szorgalmazták, mert ez jövedelmezőbb volt, mint a gépállomási traktorok igénybevétele, jóllehet mindkettőhöz állami kedvezményt kaptak. A gépvásárláshoz kedvező hitelekhez jutottak, az utóbbiaknál pedig a gépdíjak voltak méltányosak. Itt jegyezzük meg, hogy a gépállomások 1 nh-ra eső önköltsége 1957-ben 123,9 Ft, 1958-ban 114 Ft; 1959-ben 105 Ft volt. A termelőszövetkezeteknek 1959-ben 1 kh szántásért 35 Ft-ot kellett fizetni. Ezt 1960-ban 75–80 Ft-ra tervezték emelni a gépállomások.¹⁵⁸ Míg 1959-ben jelentős volt a termelőszövetkezetek díjtámogatása, ez 1960-ban csökkent. Ez motiválta őket elsősorban arra, hogy a saját gépi kapacitásukat maximálisan kihasználják. Az erre az évre tervezett 180000 nh-t 257110 nh-ra teljesítették.¹⁵⁹

Az Állami Mezőgazdasági Gépüzem Somogy Megyei Központjának gépállomásai a termelőszövetkezetek, termelőszövetkezeti csoportok és egyéni gazdálkodók részére végzett munkákat *szerveződésben* rögzítették. A gépállomások alapvető kötelezettsége: a gépek, a traktorvezető és az üzemanyag biztosítása mindvégig megmaradt. A szerződések alapjául szolgáló FM rendeletek az első években még fontosnak tartották a

Fogatos vetés, 1960.
(SMMI újkortörténeti gyűjtemény)

gépállomások agronómusainak közreműködését a termelőszövetkezetek munkájának megszervezésében, a helyes vetésforgók elkészítésében, a munkák megszervezésében.¹⁶⁰

A termelőszövetkezeteknek, az egyéni gazdálkodóknak, a gépi munkák előfeltételeit kellett megteremteni, gondoskodni kellett a gépek kiszolgálásához szükséges fogat- és kézi erőről.

A végzett munka ellenértékét a földművelésügyi miniszter rendelete alapján számolták ki. Az 1949/1950-es gazdasági évről szóló rendelet, terménytől, előveteménytől, a talajtípustól függően állapította meg az egyes talajmunkák díjtételeit. A rendelet melléklete 9 főnövényről 24 féle időpontot, 5—7 féle gépi munkát, mindezt kétféle kötöttségű talajon vette figyelembe a díjtétel százalékos megállapítása során. Pl. augusztusban lekerülő elővetemény után 1 kh sekélyszántásért kötött talajon a ténylegesen termelt mennyiség 4,72 %-át kellett búza terményben biztosítani. Nem véletlen, hogy az elszámolások visszatérő konfliktusok forrásai voltak a szerződő felek között. Míg az első évben az ellenszolgáltatást csak természetben lehetett törleszteni, az 1950/51-es gazdasági évben már készpénzben is. A természetbenit kalászos gabonában és kukoricában követelték, de már nem a megtermelt hozamok százalékában, hanem a végzett munka jellegétől függően meghatározott kg/kh-ban.

Igy 1 kh közép-mélyszántás középötött talajon (15—20 cm) 54 kg búzába (vagy pl. 61,5 kg árpába, 74,5 kg

kukoricába), vagy 45,5 Ft-ba került. A gépi munkák természetbeni ellenértékét a megrendelőnek a cséplőgéptől kellett teljesítenie. Tehát a gépállomások a kalászosok betakarításáig hitelt adtak a gazdálkodóknak, akik időnként jelentős mennyiségű terménnyel tartoztak. Az ÁMG Somogy Megyei Központjának kimutatása szerint 1951. szeptember 10-ig a termelőszövetkezeti csoportok 2710,1 t, az egyéniek 3303,8 t adósságot halmoztak fel. Ez a termelőszövetkezetek esetében az 1951-ben betakarított kalászos gabonájuk 13,5 %-át, az egyéniéknél 2 %-át jelentette. Az adósságok begyűjtésében természetesen az állam is érdekelt volt. De az a jogszabály módosítás, amely a gépi munka ellenértékének pénzben, vagy terményben törlesztését a szerződéskötéskor tette kötelezővé, nem sok javulást hozott.¹⁶¹ Ennek okára a pusztakovácsi gépállomást és a Kürtöspusztai Latinca Sándor Termelőszövetkezetet érintő szerződés is rávilágít. A gépállomás azért nem tudta az őszi mélyszántást teljesíteni, mert a termelőszövetkezet nem takarította le a kukoricaszárat. A vizsgálat során a 700 kh-as, 27 tagot számláló szövetkezet elnöke az alábbiakat nyilatkozta: „... a tagságot már csak azért sem tudtuk mozgósítani, mert a kenyérgabona biztosítva nincs, így a tagság kenyér nélkül van, ugyanakkor pénzügyvédelem sincs, hogy kenyeret vegyenek, mert a csoportnak olyan nagy az adóssága, hogy nehéz nekik még azt is törleszteni”.¹⁶²

A gépi munkák díjának megállapításánál a termelő-

szövetkezetek, illetve termelőszövetkezeti csoportok kedvezményt kaptak. Pl. 1 kh közép-mélyszántásért a termelőszövetkezetek 38 kg, a csoportok 51 kg, az egyéniek 60 kg búzát fizettek, vagy 76,- 102,-, illetve 120,- Ft-ot. Míg a termelőszövetkezetek utólag is fizethettek, az egyéni termelőknek előre kellett a gépi munka díját kiegyenlíteni. A gépállomás nem az állami felvásárlási árakat, hanem a szabadpiaciakat vette figyelembe.¹⁶³

A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1026/1957. számú rendeletével a gépállomások 1957. január 1-jétől önálló vállalati gazdálkodásra tértek át. A saját hátskörben felhasználható költségek döntő forrásait a befizetésre kerülő gépi munkadíjak szolgálták. Nem véletlen, hogy a jövedelmezőség érdekében, e díjakat jelentősen felemelték. 1958-tól a díjtételek egyszerűbbé váltak. Egy normálhold (nh) szántás kisüzemi feltételek mellett 140,-, nagyüzemi körülmények között 120,- Ft-ba került. A szállítás óradíja 30,- Ft-ról 40,- Ft-ra emelkedett. A termelőszövetkezetek továbbra is jelentős, 20—60 %-os kedvezményt kaptak. Lényeges változás, hogy a gépállomások az általuk nem üzemeltetett erő- és munkagépeket a termelőszövetkezetnek, termelőszövetkezeti csoportnak, mezőgazdasági társulásoknak bérbe adhatták.¹⁶⁴ Ez tette lehetővé, hogy előzetes szerződés alapján a traktorvezetőket is egész évre a termelőszövetkezetbe helyezték. Ezek az intézkedések is hozzájárultak a termelőszövetkezetek saját gépi kapacitásának kialakításához, továbbá ahhoz is, hogy tapasztalatokat szerezzenek a gépek üzemeltetésében.¹⁶⁵

Mint ahogy már említettük, a gépállomások teljesítménye 1961-ben volt a legnagyobb, ezt követően foko-

zatosan csökkent, a termelőszövetkezeteké pedig a saját gépei számának növelése folytán emelkedett. A megye gépállomásai 1962-ben 180 Ft-ért végezték el egy kh őszi mélyszántását időben és jó minőségben.

A termelőszövetkezetek a saját traktoraival 68 Ft-ért teljesítették ugyanezt. A kettős gépesítés időszakára (1958—1964) jellemző, hogy a termelőszövetkezetek az éves szerződések megkötésekor egyre kisebb mértékben támaszkodnak a gépállomásokra. Gyakran előfordult, épp a lényegesen kedvezőbb költségek miatt, hogy a saját gépi kapacitásukat eltúlozták, ami a munkatorlódások miatt okozott határidőn túli teljesítést, és ekkor igénybe kellett venni a gépállomások kihasználatlan kapacitását is.¹⁶⁶

A teljes kollektivizálást követően, a gépállomások a hagyományos szántóföldi munkákkal a gyengén gépesített termelőszövetkezeteket segítették, amelyek e területen is jelentős állami támogatást kaptak. Meglévő javítási kapacitásukat fokozatosan bővítették. Így vált lehetővé, hogy a kormány kötelezte is őket a termelőszövetkezetek járműveinek, erő- és munkagépeinek, állattenyésztés gépeinek javítására, karbantartására. Ehhez a szövetkezetek 50 %-os díjkedvezményt kaptak.¹⁶⁷

A termelőszövetkezetek részarányának 1958. ősztől történő dinamikus emelkedése e szektor gazdasági és politikai szerepét is növelte. Elvárták, „... hogy a mezőgazdasági termelésben a nagyarányú termelőszövetkezeti fejlődés mellett ne legyen csökkenés, és lehetőleg több terményt és terméket termeljen a megye ..., mint a korábbi években”.¹⁶⁸

Vetés MTZ traktorral, 1962.
(SMMI újkortörténeti gyűjtemény)

Részletek az 1960. évi tervből

	Termelőszövetkezet	Gépállomás
Összes munka nh	1159626	1550000
gépi kapálás kh	58300	90000
gépi kaszálás kh	38000	22000
kombájnaratás kh	14817	9130
aratógép, aratás kh	39248	19910
járva silózás kh	13443	18752

A megyei mezőgazdasági szakigazgatás megkívánta a körültekintő és szakszerű éves tervezést, amely — főleg a szakemberek hiánya miatt — ekkor még nagy teher volt a termelőszövetkezetek vezetésének. Ezt 1959-től a zárszámadással együtt kellett elkészíteni. Az 1960-as termelőszövetkezeti és gépállomási tervek összevetése, jól mutatja, hogy a termelőszövetkezetek által tervezett gépi munkából (amely nem teljes, hiányzik a szántás, vetés, a szállítás) mit tudnak a gépállomások teljesíteni. Míg a gépi kapálásnál többlet, a kaszálásnál hiány mutatkozik a gépállomási kapacitást illetően. A kombájnaratásnál a jelzett értéknél lényegesen több teljesítményre voltak képesek a gépállomások (mintegy 30000 kh-ra), az aratógépeket nyilván máshol kívánták üzemeltetni, vagy a tervezés nem volt kellően átgondolt.

A gyors kollektivizálás együtt járt a szántóterület jelentős növekedésével. Az ehhez szükséges gépi kapacitás hiányzott, ezért a gépállomás szolgáltatásai az 1960-as évek elején felértékelődtek. A kortársak visszaemlékezése szerint sok traktoros brigádvezető kor-

rumpálódott ekkor. A norma feletti üzemanyaganyag-fogyasztás norma alatti teljesítménnyel párosult, — már amit a hivatalos jelentések tartalmaztak. Bár voltak szerződésen kívüli legális munkák is, a teljesítmények egy részéről nem készült jelentés. A hiánygazdasággal együtt járó anomáliák a termelőszövetkezetek saját gépi kapacitásának növelésével csökkentek, de immár a termelőszövetkezet saját traktorosa került abba a helyzetbe, mint elődje, a gépállomási.¹⁶⁹

Ahogy a traktorok műszakilag is alkalmassá váltak többféle feladat elvégzésére, tehát univerzálisak lettek, a talajmunkából egyre nagyobb hányad jutott a gépi vetésre és kapálásra, bár a szántás aránya mindvégig meghatározó maradt. A kisebb vonóerőt igénylő munkákat gazdaságosan látták el kezdetben a Zetor 25-K (1951-től), az 1950-es évek végétől az RS-09-es eszközhordozó, majd az U-28-as traktorokkal. Az igazi átöröst az 1959-1960-as év jelentette a nagyobb teljesítményű Zetor Szuper, MTZ, UTOS gépek üzembe állításával.

*Gépi permetezés, 1956.
(SMMI újkortörténeti gyűjtemény)*

Amíg a gépi kapálásra — kultivátorozásra — képes traktorok nem álltak rendelkezésre, illetve a vegyszeres gyomirtás nem terjedt el — a kukorica, a napraforgó és a cukorrépa termesztése jelentős kézi munkaerőt igényelt. A legnagyobb vetésterülettel ezek közül a kukorica rendelkezett. Ez Somogy megye termelősövetkezteiben az alábbiak szerint alakult:¹⁷⁰

Év	A kukorica vetésterülete/ha	Az összes vetésterület %-ban
1951	4615	15,7
1953	17374	19,7
1955	4424	13,5
1957	1551	16,0
1959	20365	17,6
1960	33004	17,3

1951-ben — szakirodalmi adatok figyelembe vételével — a 4615 ha-os kukorica, háromszoros kézi kapálásához 553800 óra kellett volna. 25 napos munkát feltételezve ehhez 2215 munkás szükséges. A gondot az okozta, hogy ebben a vegetációs időszakban máshol is, pl. a kaszálásnál — nagy szükség volt a munkaerőre. A vetésterület növekedése miatt az igény 1953-ban 3,76-szoros lett. A kézi munkaerő-szükséglet csökkentését célozta a négyzetes vetés szorgalmazása. 1954-ben a termelősövetkezetek kukorica vetésterületének 32,1 %-át 5580 kh-at így vetették. A gépállomások június (1954) 5-ig 22000 kh-t kultivátoroztak, tehát döntően kézzel és sok külső segítséggel kellett a növényápolást megoldani. Ebben az évben 100 kh-on próbálták ki a vegyszeres gyomirtást.¹⁷¹

A növényápolás fontosságát jelzi, hogy azzal a megyei pártbizottság is foglalkozott. Az MDP illetékes munkatársa szerint a gépállomások e területen rosszul dolgoznak. Ennek okát abban látja, hogy a termelősövetkezetek ellenszolgáltatása késik, vagy elmarad a végzett munkáért, és ezért szívesebben dolgoznak az állami gazdaságoknak és az erdőgazdaságoknak.

A kevés munkaerő miatt a megyei tanács mezőgazdasági osztálya felmérte, hogy melyik termelősövetkezetnek kell társadalmi segítség. A járások mezőgazdasági osztályától beérkezett jelentések szerint, pl.:

10 termelősövetkezetnél 243 kh kapálásához 125 fő kell 24 napra,

20 termelősövetkezetnél 1780 kh szalastakarmány kaszálásához 550 főt igényeltek 74 napra.

Megjegyezzük, hogy a termelősövetkezetek igénye túl volt méretezve, mert a kapacitás 4—5-ször ennyi terület munkáját is elvégezhette volna.

Az általános munkaerőhiány miatt az MNK Minisztertanácsának határozata alapján a vállalatok, intézmények, tanácsok dolgozóinak 15 %-át igénybe lehetett venni — önkéntes jelentkezés alapján, — a termelősövetkezetek segítségével. Míg Somogyban többek között a honvédség, a határőrség, a Nagyatádi Konzervgyár, a Háromfai Állami Gazdaság dolgozói igyekeztek segíteni sok termelősövetkezetnél, a termelősövetkezeti tagok családtagjainak bevonása nem sok sikerrel járt.

Többek között azért, mert a kézi erőre épp ekkor a háztájiban is nagy szükség volt. Az otthoni lelkiismeretesebb munka a terméseredményekben is megmutatkozott. A jelentésekben, a helyi sajtóban ez idő tájt gyakran olvashattunk gyomos, elhanyagolt termelősövetkezeti kukoricatáblákról.¹⁷² Annak ellenére, hogy a gépi kapálás termelékenysége tízszerese az emberének,

elterjedését mégis lassúnak tartjuk. 1952-ben a gépállomások ilyen jellegű kapacitása 3915 kh kukorica ápolását (28,8 %), 1956 tavaszán pedig 6399 kh (37,2 %) sorközművelését tette lehetővé.¹⁷³

1957 őszen és 1958-ban a gépállomások növényápolási kapacitását a termelősövetkezetek nem használták ki, mert teljesítményük 1682 kh, illetve 3760 kh volt csupán. A KSH által jelzett 7666 kh (1958) azonban azt jelzi, hogy más szektorban sikerült a kapacitást lekötöni. Ebben az évben már a termelősövetkezetek is rendelkeztek saját gépi növényápolási lehetőséggel, az 1973 kh-os teljesítmény ezt jelzi. A traktoros kultivátorok száma a gépállomásokon 1958 és 1960 között 265-ről 474 db-ra nőtt. Ez utóbbi napi 9500 kh, kultivátorozását tette volna lehetővé. A tényleges teljesítés 1959-ben 27128 kh, 1960-ban pedig 66703 kh volt. Míg elvileg a teljes gépi kapacitás 18 nap alatt lehetővé tette volna a teljes kukoricaterület 57299 kh (33004 ha) háromszori kapálását, a tény — a termelősövetkezet saját kapálógépeit is beleszámítva — 4,3 %. Itt elsősorban nem a munkagépek teljesítményével volt a gond, hanem az itt alkalmazható erőgépek száma volt kevés. 1961-ben elsősorban termelősövetkezetek saját lehetőségének jelentős bővülése miatt a gépi növényápolás mértéke 57 % volt. Ezt követően a kettős gépesítésből adódóan a gépállomások kapacitása évről évre csökkent, s 1967-ben teljesen megszűnt. A termelősövetkezeteké pedig nőtt, amire szükség is volt, hiszen a kukorica vetésterülete az 1960. évi 22004 ha-ról 1970-re 66759 ha-ra emelkedett. (A háztájiaké 20312 ha-ról 26074 ha-ra.) Ez azonban nem azt jelenti, hogy a gépi kapacitás is ilyen mértékben nőtt. Valószínűnek tartjuk, ebben a tekintetben a maximumot 1961-ben érte el 57 %-kal, mert a teljesítés mértéke 1962, 1963 és 1964-ben is alacsonyabb volt. Ugyanakkor a vegyszeres gyomirtás aránya, a kukorica növényápolásában 1962-ben 30,9 %, 1963-ban pedig 40 % volt. A kézi kapálás megmaradt a háztájiban, a gépi kapálás is fokozatosan csökkent. A kukorica vetésterületének megduplázását épp a vegyszeres technológia tette lehetővé az 1960-as években.¹⁷⁴

A teljes traktormunkát tekintve a termelészövetkezetek teljesítménye 1962-ben haladta meg a gépállomásokét. Ezen belül a traktorral végzett talajmunka 1963-tól volt nagyobb mértékű. Ezt az átmenetet jól tükrözi a Somogy Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága ülésén felszólaló vb tag: „A gépállomások szántógépei nincsenek megfelelően kihasználva, alacsony az egy gépre eső teljesítés. Nincs kellően megszervezve a kettős műszakban történő üzemeltetés, kevés a traktorosok létszáma. A termelészövetkezetek saját gépparkjának túlbecsülése is káros jelenség”. A megyei gépállomás igazgatója: „A gépállomások nehéz helyzetben vannak, mert sokan úgy nyilatkoznak, hogy nincs szükség rájuk. A gépállomásoktól elviszik a legjobb szakembereket”.¹⁷⁵

4.3. Betakarítás és cséplés

A nehéz fizikai munkát megkönnyítő, gyakorlatban is alkalmazható aratógépek az 1850-es évektől jelennek meg Európában, s hamarosan Magyarországon is, elsősorban a nagybirtokokon, azonban az agrárnépeség nagy száma miatt nem terjedt el. Somogy megyében, 1895-ben csupán 25 db aratógépet írtak össze, közülük 6 db kévekötő és 19 marokrakó volt. Az aratás egyes munkaszakaszainak gépesítésére fokozatosan került sor. A főkaszák alkalmazásával először a kézi kaszálást helyettesítették. A marokrakó ezen kívül kévényi egységekben rakta le a tarlóra a gabonát. A kévekötő már összekötve dobta ki a kévéket. Ezt követően a munkafolyamat megegyezik a kézi aratással, amelyvel szemben nagy előnye a 4—5-szörös teljesítmény és a kisebb szemvesztés. A fogatos aratógépek napi teljesítménye 2—2,5 hektár, a traktorvontásúaké 5,5—6,5 hektár. A fogatos aratógépek munkaszélessége 150—180 cm volt, de a jobb fordulékonyága miatt, kevesebb kézimunka kellett a kaszálendő tábla kialakításakor. Az erőleadó tengellyel működtetett, általában 240 cm-es vágószélességű traktorvontású aratógépeknél a tábla sarkait előzőleg le kellett kézzel kaszálni. Minél kisebb méretű volt a tábla, — s ez az 1950-es években jellemző volt a termelészövetkezetekben is — aránylag annál több kézimunkára volt szükség. Ez plusz szervezőmunkát is igényelt.

A gépállomások rendelkezésére álló aratógépek száma a megalakulásuktól fogva fokozatosan emelkedett, a maximumot 1960-ban 194 darabbal érte el. Megjegyezzük, hogy a gépállomások 1951. évi leltárban még 10 db marokrakó aratógépet is találunk, valamennyi ún. beutalt gép volt. A kévekötő aratógépek tervezett idényteljesítménye 80—150 ha, tényleges teljesítményük, a gyakori műszaki hiba miatt, ennek csupán 50 %-a.

A Mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Gépgyárban gyártott KA-8-as típusú aratógép központi elosztását 1959-ben szüntették meg, de még az 1960-as évek végén is 136 darabot találunk belőlük Somogy termelészövetkezeiben. Többségük a gépállomásokról került hozzájuk. A mezőgazdasági termelészövetkezetek

gépi aratását 1949-től 1967-ig egyre növekvő mértékben a gépállomások látták el. Bár a termelészövetkezetek 13 db saját aratógéppel — köztük 7 db újjal rendelkeztek —, számuk 1960-ra is csak 43-ra emelkedett. Saját aratócséplőgéppel még 1960-ban sem rendelkeztek, 1962-ben is csupán 22 db-ot számoltak össze a megye 246 termelészövetkezetében. 1965-ben a megye összes gabonakombájnjának (429 db) 77 %-át (331 db) üzemeltették a megye gépállomásai, illetve az átalakuló gépjavító állomások. Az állami gazdaságokban ekkor 71 db, a termelészövetkezetekben 27 db kombájn dolgozott.¹⁷⁶

Az első magyar kombájnokat a szovjet SZ-4-es aratócséplőgép mintája nyomán, 1950-ben gyártották az Első Magyar Gazdasági Gépgyárban. Az 1950. évi aratásban 20 szovjet és 5 magyar AC-40-es jelű kombájn vett részt. A termelés évről-évre nőtt, 1954-től már exportálták is e gépeket (HONVÁRI 1988). Az egyenletben történő betakarítás előnye a kézi aratással és a kévekötő aratógéppel szemben kézenfekvő. A kombájnoktól való idegenkedést azonban nemcsak az újtól való félelem motiválta. A bonyolult szerkezetű gépek kezdetben — a gyenge anyagminőség, a gyártástechnológiai fegyelmetlenség, a hanyag szerelés, a konstrukciós hibák miatt — gyakran meghibásodtak. A többnyire szakképzetlen személyzet (kombájn, -segéd-kombájnvezető, szerelő stb.) nem tartotta be a bonyolultabb karbantartási-kezelési utasításokat. Ez utóbbi szerint a gép (AC-400-as) 123 helyén kellett 4, 8; 16; 30 óránként kenést végezni. Gyakori volt a törés, a láncszakadás, az eltömődés, amelynek kijavítása órákat vett igénybe. Ez összefüggött azzal is, hogy a meglévő gabonák a száruk hosszúsága miatt nem voltak alkalmasak a gépi aratásra. Ez a gond, csak az 1960-as években szűnik meg, az intenzív fajták elterjedésével. A kombájnaratás igen nehéz, megerőltető munka volt még ekkor. A kormány és a kezelőszerek mechanikus működtetésűek voltak. A termény jellegének (álló-dőlő; sűrű-ritka; gyomos, nedves stb.) megfelelő beállítás ismételt megállást, szerelést jelentett. A sűrű por, a rezgés, a zaj, a napsugárzás sok kombájnvezetőnek okozott maradandó egészségkárosodást.

Amikor az 1950-es évek igen alacsony kombájn-teljesítményeit elemezzük, mindezeket figyelembe kell vennünk. Az AC és ACD-400-as kombájnok elméleti területteljesítménye 10 órás műszakban 10 ha (17,36 kh) átlagos búzában, a norma szerint 5 ha (8,7 kh). Országosan 1952 és 1957 között egy kombájn átlag 132,5 kh (76,32 ha) aratott le nyaranta.

A 30 napos gépi aratást feltételezve, a napi tényleges teljesítmény épp a norma fele volt. Hasonló teljesítményeket tapasztalunk Somogy megyében is.

A változást az 1960-as évek elején megjelenő SZK-3-as, szovjet gyártmányú kombájnok hozták, amelyek könnyebben kezelhetők és megbízhatóbbak voltak.

A termelőszövetkezetek aratócséplőgép állománya 1966-tól emelkedett jelentősen. A gépállomások fennállásának utolsó évében, 1967-ben már 390, 1969-ben 551 darabbal rendelkeztek. Ezeknek jelentős részét a megszűnő gépállomásokról kapták, de egyre jelentősebb volt az új beszerzés is, amelyre az államtól kedvező hitelt kaptak. Mindez lehetővé tette az első SZK-3-as kombájnok selejtezését is (1970-ben összesen 512 kombájn volt).¹⁷⁷

Az aratandó terület nagysága Somogy termelőszövetkezeteiben az összes vetésterülethez viszonyítva 44 és 53 % között változott 1951 és 1960 között. Tényleges mértéke 1953-ig nőtt, majd 1955-ig csökkent, 1956-ban emelkedett, 1959-ig csökkent, majd ezt követően nőtt és 1961-től 36—40 % között stabilizálódott (Vö.: 17. számú táblázat).

A gépi aratás kapacitása, bár évről évre nőtt, nem tudott a változó számú és így hol növekvő, hol csökkenő nagyságú területhez alkalmazkodni. Így fordulhatott elő, hogy 1950 és 1957-ben a gépi kapacitás jelentősen meghaladta a szükségést. A gépesítettségi színvonal 1958 és 1959. évi magas aránya is az alacsonyabb vetésterülettel magyarázható (Vö.: 14. számú táblázat).

A gépállomások aratási és cséplési teljesítményadatait levéltári forrásokból gyűjtöttük. Bár a témához kapcsolódó valamennyi dokumentumot feldolgoztuk, az aratás tényadataira csak kevés helyen volt utalás. Így az 1948—1957 közötti teljesítményadatokat a rendelkezésre álló tervezési, illetve a norma szerinti gépteljesítményekből számoltuk ki. A tapasztalati adatok szerint az aratógépeknél az idényt 25 nappal, napi 10 tényleges munkaórával és napi 6 ha teljesítménnyel, a kombájnoknál 30 nappal, napi 10 órával és napi 4,5 ha teljesítménnyel számoltuk.

Az 1960-as aratást 180 kombájjal és 224 aratógéppel tervezték. (Ez utóbbi a termelőszövetkezetek saját üzemképes aratógépeit is tartalmazta.) Az aratócséplőgép idényteli teljesítményét 116 ha-ra, az aratógépekéét 115 ha-ra tervezték; a teljes teljesítményt 30158 ha-ra, amely a kalászos gabona területének (83772 ha) 36 %-át jelentette. A tervezett gépek összteljesítménye valójában 47415 ha. A norma szerinti teljesítmény pedig 58500 ha lett volna. A tényleges teljesítmény (Vö.: 12. számú táblázat) pedig 33289 ha volt. A norma 57 %-os teljesítése megalapozatlan tervezésére utal. 1960-ban már a gépállomások vezetőinek megfelelő tapasztalat állt rendelkezésére a reális adatok közlésére. Ez azonban rávilágított volna azokra a hiányosságokra, amelyeknek kiküszöbölése épp az ő feladatuk lett volna. A tervezések körüli anomáliák összefüggtek a politikai elvárásokkal is. A gépesítettségi 39,7 %-os aránya jelentősen elmaradt az országos helyzettől (53,3 %). Ez azt is jelentette, hogy 1960-ban a termelőszövetkezetek kalászos gabonájának mintegy 60 %-át kézzel kellett aratni. Ehhez a tapasztalati adatok szerint (Mezőgazdasági Zsebkönyv, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1954, 117. oldal) 20 napos aratás esetén 31692 fő, 30 naposnál 23828 fő szükséges. 1960.

Aratás kévekető aratógéppel, 1959.
(SMMI újkortörténeti gyűjtemény)

*Rendreatás MTZ traktorral, 1962.
(SMMI újkortörténeti gyűjtemény)*

*Cséplés, 1959.
(SMMI újkortörténeti gyűjtemény)*

nyarán Somogy termelészövetkezeti tagjainak száma 70 ezer fő volt. Figyelembe véve a többi idénymunkák kézierő-szükségletét, az állattenyésztésben lekötött tagokat, a kedvezőtlen időjárás miatti munkatorlódásokat, könnyen belátható, hogy a termelészövetkezetek egy része külső segítség nélkül nem tudott learatni.

1959 nyarán például, a csapadékos időjárás és a viharok miatt a déli járásokban a gépeket nem lehetett használni. Ezért intézmények, vállalatok és 800 katona is segítette az aratást.¹⁷⁸ A mezőgazdasági termelészövetkezetek gépi aratásának aránya 1966-tól nőtt dinamikusan és 1970-ben a 84,5 ezer hektár kalászos gabonából 83 ezret már kombájnnal aratnak le (98,2 %), az aratógépek már csak jelentéktelen szerepet játszanak.

A gépi technika, s az ezzel együtt a nagyüzemi termelés fölényének propagálása *versenyek szervezésével* is történt, amelyek széles körű nyilvánosságot is kaptak, különösen az 1950-es évek első felében. A megye gépállomásainak ez irányú tevékenységét a megyei központ politikai osztálya szervezte. Az 1953. augusztus 3-i állás szerint, a megye 21 gépállomását figyelembe véve:

A versenyek természetesen az igen alacsony telje-

megszabott áron átengedni azt a mennyiséget, amely a saját, vagy gazdasági szükségletének megállapított mértékét meghaladja" (113. § /1/) A gabonakészleteket, azok forgalmát, az 1942. évi 3600 ME számú rendelet szabályozta, amely kötelezővé tette a szükségleteken felüli termények beszolgáltatását (29. § /1/). A beszolgáltatott termékek ára már ekkor is lényegesen alacsonyabb volt a szabadpiaci áruknál (BEREND—SZUHAY 1978.).

A beszolgáltatási kötelezettség a háború után is fennmaradt a közellátási nehézségek miatt. A közellátás biztosítása tárgyában kiadott 3440/1947. ME számú kormányrendelet már saját rész elkobzásával szankcionálja azokat, akik saját hibájukból nem tesznek eleget beszolgáltatási kötelezettségüknek. Ennek mértéke évről évre nőtt. 1947/48-ban még 8 kh (4,6 ha) felett, 1948/49-től már 5 kh (2,88 ha) felett kellett beszolgáltatni a különféle mezőgazdasági termékeket. Míg 1949/1950-ben a minimális mérték a földadó 1,1-szerese, 1950/51-ben 1,3-szorosára emelkedett. A begyűjtés terveinek végrehajtását az MDP egyik megyei vezetője — szakértői véleményre hivatkozva — is irreálisnak tartja: „... a megye terméseredményét, a vetőmagszükségletet és az önellátók szükségletét, vala-

a legjobb kombajnvezetők:

1. Éberhardt József	Balatonkiliti GÁ	250 kh (144 ha)	3536 q (353,6 t)
2. Vida József	Igal GÁ	223 kh (128,4 ha)	2675 q (267,5 t)
3. Földi János	Kereki GÁ	193 kh (11,1 ha)	2371 q (237,1 t)

a legjobb aratógép-kezelők:

1. Kovács József	Igal GÁ	201 kh	115,8 ha
2. Sásik István	Tab GÁ	173 kh	99,6 ha
3. Somogyvári László	Pusztakovácsi GÁ	171 kh	98,5 ha

sítmények növelését is célozták. Az adatok alapján a legjobb kombajn- és aratógép kezelők a megyei átlagteljesítményeket jelentősen túlszárnyalták.

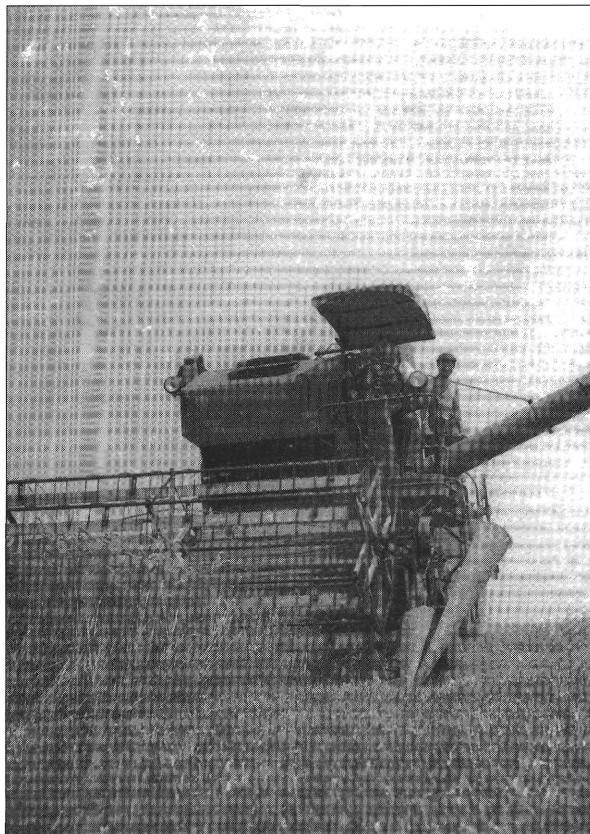
A *cséplés*, mint önálló munkaszakasz, mindaddig fontos szerepet játszott, amíg szükség volt a kéveköltő aratógépekre és a kézi aratásra. A cséplési teljesítmények fokozott figyelemmel kísérése, illetve szigorú ellenőrzése összefüggött a *kötelező terménybeszolgáltatással*, amely 1956. október végéig tartott.¹⁷⁹ A kötelező beszolgáltatás, vagy másképp az állami begyűjtés rendszere, nem az MDP találmánya. Legközelebbi forrását az 1939. évi II. tc-ben (A honvédelemről) találjuk meg, amely a háborús helyzetre való tekintettel a következők szerint rendelkezett: „Bárki kötelezhető arra, hogy takarmányából és növénykészletéből átengedjen annyit, amennyit saját állatai ellátására és vetőanyag-szükségletén felül nélkülözhet" (111. § /1/). Továbbá: „Közszükségleti cikkeiből bárki köteles hatóságilag

mint az eddig teljesített begyűjtést figyelembe véve... a kenyérgabona vonalán előírt új begyűjtési terv végrehajtása nem látszik biztosítottnak".¹⁸⁰ Ezt erősítette meg az MDP Somogy Megyei Bizottság mezőgazdasági és szövetkezeti osztályának 1951. augusztus 1-jei jelentése, az MDP Központi Vezetőségének. A megye kalászos gabona begyűjtési terve 1951-ben az állami gazdaságokat kivéve 102096 t volt, ennek 87,8 %-a kenyérgabona. Ez utóbbiból július végéig csupán 10663,9 tonnát teljesítettek (11,9 %). Augusztus 13-ig a teljes kalászos gabona begyűjtésének állása 38,3 % volt, pedig a cséplést 70 %-ban teljesítették.

A jogszabályok által kirótt beszolgáltatást, a cséplést követően kellett teljesíteni.¹⁸¹

A tervezett beszolgáltatás a megtermelt kalászos gabona mennyiségének (termelészövetkezetek+egyéni gazdák) 55,7 %-a (183198 t) volt.

A jelentés a cséplésben való lemaradás okát abban

Aratás SZK-3 kombájnnal, 1962.
(SMMI újkortörténeti gyűjtemény)

látja, hogy a cséplési időt nem használják ki, vasárnap legtöbb helyen nem csépelnek és a cséplőmunkások között nem kielégítő a munkafegyelem. Ugyanakkor az állami gazdaságok augusztus 13-án teljesítették cséplési tervüket, továbbá a megyében augusztus 16-ig 45 községben fejezték be a cséplést.

Megjegyezzük, hogy 1951-ben a cséplés közel 60 %-át még egyéni vállalkozók végezték.

A begyűjtés állását, szervezését, ellenőrzését a Somogy Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága megalakulásától fogva (1950 nyarától) minden ülésén napirendre tűzte. Közismertek azok a szankciók, amelyek különösen 1951 és 1952-ben a parasztságot érték, mert nem tudták teljesíteni az előírt beszolgáltatást, amely szinte valamennyi termékre kiterjedt, de legfontosabb a kenyérgabona volt. A cséplés jelentősége épp ebből adódott. A megyei bíróság és a megyei ügyészség képviselői rendszeresen részt vettek a végrehajtó bizottság ülésein. A megyei bíróság elnöke, pl. beszámolt az 1951. év III. negyedévének ítéleteiről. Az 1167 elítéltből 567 fő gazdasági bűncselekményt követett el, akik többsége „a közellátást veszélyeztető kulák volt”. A megyei vb. elnök hangsúlyozta: „A bíróság munkájában állandóan fokozódó mértékben kell érvényesülni az osztályharc szempontjainak”. A párt és állami szervek, a sajtó, a különféle bizottságok (operatív bizottság, társá-

dalmi bizottság, állandó bizottság) agitációja, a törvényes és gyakran törvénytelen szankciók ellenére a begyűjtés minden évben elmaradt a tervtől.¹⁸²

1952. áprilisában már a kártérítési hátralék is jelentős volt: a kulákoknál 77 %, a dolgozó parasztoknál 54 %. A begyűjtési osztályvezető szerint ez jórészt az ellenség aknamunkájának és a klérus kártevéseinek tulajdonítható.¹⁸³

Mint ismeretes, a megye vetésterületének döntő többsége 1959-ig, az egyéni gazdálkodók tulajdonában volt. 1951-ben még rendelkeztek saját traktorral és cséplőgéppel. Ezek teljesítményének ellenőrzése az állami szervek feladata volt. Az ezzel összefüggő politikai akarat realizálása a következő szerveket érintette: MDP Somogy Megyei Bizottsága > Megyei Pártbizottság Mezőgazdasági és Szövetkezeti Osztálya > Somogy Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága > Somogy Megyei Tanács VB Mezőgazdasági Osztálya > járási tanács végrehajtó bizottsága > járási tanácsok vb. mezőgazdasági osztálya > községi tanács vb > egyéni gazdálkodó. Ez utóbbiak a talajmunkát és a cséplést illetően a gépállomásokkal (1951-ig csak részben, 1951 után teljes egészében, miután az egyéni tulajdonú cséplőgépeket „beutalták” a gépállomásokra) kötöttek szerződést. Ennek sikerét a népnevelők, az MNDSZ, a MEDOSZ, a DÉFOSZ és különféle, — már említett bizottságok — tényleges, de gyakran inkább látványos munkája is befolyásolta. Mindez jól szemlélteti a korszak szigorúan hierarchikus és bürokratikus működését. Csoda, hogy egyáltalán működött valami. Ebben — úgy gondoljuk — a büntetéstől való félelem: elzárás, pénzbüntetés volt a meghatározó.

Az adóterhek és a kötelező beszolgáltatás terheinek növekedése ténylegesen két célt szolgált. Egyrészt a gyors ütemű iparosodás egyik fontos forrása volt, másrészt a gazdálkodás ellehetetlenítése növelte a termelőszoövetkezetekbe belépők számát. Elsősorban azért, mert a paraszti gazdaságok eszközállományának megteremtéséhez, illetve bővítéséhez szükséges forrást az állam elvonta. Ennek mértéke — elsősorban a felvásárlási és a szabadpiaci ár különbsége — megyénkben 1946 és 1956 között 5 milliárd 30 millió forint volt. Az egész országot súlytó árkülönbség megközelítette a 100 milliárd forintot (BENKE, 1974.).

„A cséplés ellenőrzése és a gabonabegyűjtés tehát politikai, vagyis harci feladat” — írta a mezőgazdasági és szövetkezeti osztály vezetője 1949. június 20-i jelentésében,¹⁸⁴ Ekkor a megyében (ide tartozott még a szigetvári járás is) 1022 db cséplőgépet írtak össze, amelyből 669 volt üzemképes és 303 darabot találtak javíthatónak. Az Országos Közellátási Hivatal 20 cséplőgéphez 1 főellenőrt, 10 gépenként 1—1 pótellenőrt nevezett ki. A géptulajdonosok az üzemanyag vásárlásához és a gépek javításához hitelt kaphattak. A gőzgépekhez az OSZH útján, cséplési szenet rendelhettek.¹⁸⁵ A megyében ekkor a 10 gépállomáson 51 cséplőgép üzemelt és 2380 tonna gabonát cséplelt. A 47 t/gép teljesítmény az alakulóban lévő termelőszoövetkezeti csoportokban realizálódott. A 18. számú táblázat segítsé-

gével követhetjük nyomon a cséplőgépek számának és teljesítményének alakulását 1949 és 1957 között, a leltári források alapján. 1956 után a kötelező begyűjtés eltörlésével elsősorban az állami szakigazgatási szervek kísérték figyelemmel a felvásárlás helyzetét. Így az időszerű, nyári munkák előkészítésének értékelése — a megyei gépállomás igazgatójának beszámoltatásával — rendszeres volt. Míg a gabonaaratás gépi teljesítését a KSH 1958 és 1964 között szektoronként is számba vette, a cséplésről nem kapunk információt. A gépállomások 1949-től 1967-ig csépeltek a termelősövetkezeteknek, az egyéni gazdáknak csak 1950 és 1960 közötti éveken.

Néhány évben megvizsgáltuk a gépállomások által közölt cséplési teljesítményeket, és összehasonlítottuk a KSH által közölt termésmennyiség adatokkal¹⁸⁶. Az elemzéshez szükséges mennyiségeket az alábbi táblázatban foglaltuk össze:

gond volt az új kombájnnal is, amely műszaki hiba miatt 17 órát állt.¹⁸⁷

1953-ban a 664 cséplőgépből augusztus 19-én már csak 352 dolgozott. Mivel elfogyott a csépelni való, 312 db-ot leállítottak. A korabeli jelentésből megtudjuk, hogy 14 gép, a Bredjuk-féle szovjet módszerrel dolgozott. Ehhez a gépet úgy alakították át, hogy két oldalról adogatták a kéréket, és két ember etette a gépet. A megyei versenyben induló cséplőgépvezetők is ezzel a módszerrel érték el az 540—600 tonnás teljesítményüket:

1. Laklia József Csokonyavisonta GÁ 600 tonna
2. Magyar Ferenc Igal GÁ 577,5 tonna
3. Töll József Kaposvár GÁ 540,6 tonna¹⁸⁸

Valamennyien 1070-es géppel dolgoztak. (A különböző cséplőgépek főbb adatait a 20. számú táblázat tartalmazza.)

19. számú táblázat

**Termésmennyiség és cséplési teljesítmény/t
1951–1957**

Év	Megyei összes teljesítmény	Ebből termelősövetkezet	Egyéni gazdálkodók	TSZ+ egyéni	Szemvesztés után	Kombájn által elcsépelte kalászos gabona	A gépállomás cséplési teljesítménye
1951	211313	20075	182997	203072	182765	—	84590
1953	205824	49398	116496	165894	149304	4268	175021
1954	154870	20752	116307	137059	123354	9251	189472
1957	203086	7514	117396	124910	112419	1147	165310

A szemvesztés mértékét — tekintettel az ekkor még döntően kézi aratásra — 10 %-kal számoltuk. A Mezőgazdasági Gépkísérleti Intézet a szemvesztés mértékét, az aratást, a behordást és a cséplést is figyelembe véve, a kézi aratás + gépi cséplésnél 11,1—15,5 %-ban, a kéveköti aratógéppel aratás + gépi cséplésnél 7,1—9,1 %-ban, az aratócséplőgéppel történő betakarításkor 2,89 %-ban adta meg (HONVÁRI, 1988).

Látható, hogy a megye gépállomásai 1951-et kivéve — a cséplőgépek kapacitását tekintve — minden évben képesek voltak a termelősövetkezetek és az egyéni gazdaságok kalászos gabonáját elcsépelni. A tervezéskor csak az üzemképes gépeket vették figyelembe, de ezek napi, illetve idényteljesítménye igen alacsony volt. A 30—40 napos cséplési időszakot figyelembe véve alig haladta meg a műszakilag megállapított teljesítmény 50 %-át. Az intenzív cséplést (Bredjuk-módszer) kivéve, nem beszélhetünk forszírozott üzemről. Ennek ellenére 1951-ben a 334 üzemképes cséplőgépből (egyéb-ként ekkor 486 cséplőgép volt összesen) július 26. és augusztus 25. között 117 db állt műszaki hiba miatt, összesen 1569 órát (13,3 óra/gép). Leggyakoribb hiba a cséplődobbal adódott (verőléc-törés, tengelycsapágy-törés). E hibák elsősorban az elhasználódásból adódtak, nem volt ritka a 20—30 éves gép sem. De

A tényleges cséplési teljesítményt számos tényező befolyásolta. Természetesen döntően az üzemképes cséplőgépek száma is. E gépek döntő többségét az 1070-es dobszélességű cséplőgépek alkották, amelyek óránként 1,16—1,84 t kalászos gabona cséplésére voltak alkalmasak. Bár átlagos teljesítmény-szükségletük 8—10 kW volt, a változó terhelés miatt a meghajtó erőgépnek 9,5—13 kW-osnak kellett lennie, attól függően, hogy belsőgésű motor (stabilmotor, vagy traktor), illetve villanymotor hajtotta.

A háborút követő években, az 1950-es évek első felében még néhány gőzgéppel is csépeltek. Ezek cséplésben való alkalmazása a két világháború között, még általános volt. 1935-ben a cséplőgépet meghajtó erőgépek egyharmada még gőzgép.¹⁸⁹

A villanymotorok széles körű alkalmazását a villamoshálózat részleges hiánya akadályozta 1963-ig. 1951-ben 32 db, 1953-ban 50 db, 1955-ben 46 db villamos motor állt a gépállomások rendelkezésére a csépléshez. Itt jegyezzük meg, hogy 1945-ben az ország közséégeinek csupán 39 %-a volt villamosítva. A mezőgazdaság energetikai kapacitásának 1958-ban csak 11 %-át tette ki a villamos motorok kapacitása. Az energiafogyasztás is igen alacsony még 1965-ben is, bár közel húszszorosa az 1951. évinek. 1965-ben ez

2,3 %-a a népgazdasági fogyasztásnak (FAZEKAS, 1967.).

Cséplőgép meghajtására alkalmas villamos motorokat már az első világháborút követő években hirdettek.¹⁹⁰ Az 1935-ös mezőgazdasági statisztikában 173 villanymotort találunk Somogy megyében, többségét az 500 kh-as (284 ha) birtokokon, amelyek malmot, darálót, cséplőgépet hajtottak.

Az üzemben lévő cséplőgépek többségét az 1950-es években a Hofherr-gyártmányú traktorokkal hajtották meg. Erre a célra még azok a gépek is megfeleltek, amelyeket a szántásból már kivontak (1954-ben például a 494 traktorból 136 ilyen volt). Ezekre a gépekre különösen 1952, 1953 és 1954-ben volt nagy szükség, mert az üzemképes cséplőgépek száma meghaladta a gépállomások traktorainak számát. Tehát a villamos gépek, sőt még a működőképes gőzgépek igénybevétele is szükség volt ekkor. Épp ezért a legtöbb traktort erre a feladatra állították be, miközben az aratást követő tarlóhántásnál is szükség volt rájuk. Ugyanakkor 1950-ben, amikor a termelőszövetkezeteknek csupán 3123 hektár kalászos gabonát kellett learatni, majd elcsépelni, a 148 üzemképes cséplőgép 18 nap alatt képes lett volna erre. Mégis, a gépállomások a terméseredmény (mintegy 4400 t) 1/8-át, 556,4 tonnát terveztek csak be saját cséplésre úgy, hogy a heti terv 46,8 t volt. Az 1950. október 10-i termelési- és verseny gyorsjelentés alapján, 1950. október 10-ig a tervezett mennyiség 18,1 %-át, teljesítették. Ez nem magyarázható csupán az alakuló termelőszövetkezetek (csoportok) és az ugyancsak kezdő gépállomások tapasztalatlan-ságával, inkább nagyfokú érdektelenséggel, a közös munka iránti idegenkedéssel és közömbösséggel.¹⁹¹

Míg 1950-ben a cséplési kapacitás rövid időnt tett lehetővé, 1952-ben a 472 cséplőgép teljesítményének kihasználását a kevés erőgép korlátozta. A megyei gépállomás politikai osztálya a napi teljesítmény mindenáron való növelését követelte. Elvárták, hogy reggel 4-től, este 10 óráig dolgozzanak. Több helyen a politikai munkatársak mutatták be, hogyan lehet a Bredjuk - módszerrel többet csépelni. A tapsonyi Gazda József ezzel a módszerrel 22,0—23,0 tonnát csépel naponta. Megjegyezzük, hogy napi 16—18 óra alatt az 1070-es géppel a hagyományos módon is el lehet érni ezt a teljesítményt. Megfelelő szervezéssel, jó műszaki állapotú gépekkel a tervezett cséplési teljesítményeket nemcsak vállalni, hanem túlteljesíteni is lehetett. A gépállomások politikai vezetői ügyeltek arra, hogy a szovjet minta alapján a női traktorosok munkája is reflektorfénybe kerüljön. 1953-ban a nagybajomi Simon Mária traktoros augusztus 20-ig 425 tonna gabonát csépel, 900-as gépevel, ami igen jó eredmény. Fritz Mária karádi traktoros nő 155 %-ra teljesítette cséplési tervét.¹⁹²

Bár 1955-től a traktorok száma emelkedett és így a rendelkezésre álló üzemképes cséplőgépek használata folyamatossá vált, — és a növekvő kombájn létszám is csökkentette a hagyományos cséplés szükségességét — a megyei politikai és állami vezetés fontosnak tartotta a meglévő gépek számának növelését, illetve a

szükségessé váló régi gépek selejtezés miatti pótlását. Az MDP Somogy megyei Bizottsága, a Központi Vezetőség titkárságához írt beszámolójában (a termelőszövetkezetek helyzetéről) fontosnak tartotta a megyei gépállomások igényeinek kielégítését (30 db fél-lánc-talpas traktor, 60 db univerzális traktor, 60 vontató, 25 kéveköti aratógép, 15 kombájn, 100 cséplőgép és többféle munkagép). Mindehhez még 15 fő párttitkár, 20 fő szövetkezeti elnök és 70 fő agronómus Somogyba való kihelyezését is kérték.¹⁹³

A gépekkel kapcsolatos igény megalapozott volt, kielégítése azonban vontatottan haladt.

Az üzemképes cséplőgépek száma 1957-ig fokozatosan csökkent, ettől kezdve 1960-ig stagnált, ezután egyre kevesebbet állítanak munkába a gépállomásokon. A kombájnok száma 1960-ig nem növekedett olyan mértékben, hogy ezzel a kiesett cséplési teljesítményt pótolhatták volna. Tehát a hagyományos cséplés ideje nem csökkent. Ezt erősíti meg a KSH Somogy Megyei Igazgatóságának kiadványa, amely szerint a megye termelőszövetkezeteiben a gabonakombájjal történő aratás aránya 1960-ban 15,9 % volt.¹⁹⁴ Tehát, még 1958-ban nagy szükség volt cséplőgépekre, amelyek között 20—30 évesek is dolgoztak. Nem csoda, hogy sok panasz érkezett a cséplésre. Bár még újakat is gyártanak — az exporttervek miatt csak az igényelt gépek felét igazolták vissza. A 47 kiseljeztezt gépből ezért kellett néhányat visszatartani és felújítani.¹⁹⁵ A cséplés teljesítményét a kazalozók (elevátor) hiánya is rontja. 1959-ben, a megyében (valamennyi szektort figyelembe véve) a 640 géphez, csak 340 kazalozó állt rendelkezésre. A hiányt kézi erővel kellett pótolni, amiből szintén kevés volt. A gépállomásoknál 1960-ban az ellátottság 78 %-os, tehát kedvezőbb a megyei átlagnál.¹⁹⁶ Az utóbbi forrás szerint 1960-ban a gépállomások megyei igazgatójának jelentése alapján, a gépállomások a termelőszövetkezetek gabonaterületének, csupán 36 %-át tudta gépeivel learatni. Bár a rendelkezésre álló kapacitás ennél többet is lehetővé tett volna, azt — az óvatos tervezésen túl — a szállítási kapacitás is korlátozta. A gépállomások aratógépein kívül 1960-tól számolni kell a termelőszövetkezetek saját gépeivel is, amelyekkel ebben az évben a kalászos gabona területének 3,4 %-át, 1962-ben már 23,3 %-át, 1964-ben 21,7 %-át tudták learatni. Ezen belül fokozatosan nőtt az aratócséplőgépek által betakarított arány, amely 1969-ben 79,7 % volt. Tehát a hagyományos cséplésre egyre kevésbé volt szükség, gépeket az 1970-es évek elején leginkább aprómag-cséplésre használták.¹⁹⁷

Annak ellenére, hogy a mezőgazdaságban igen *jelentős mennyiségű anyagot kell szállítani*, — 1 hektár redukált szántóra, mintegy 26 tonna esik évente — a megyei levéltári források igen kevés ehhez kapcsolódó adatot tartalmaznak. Pedig a szállítás részesedése, az összes traktormunkából (országosan és 1000 normálholdra vetítve) 1955-ben 18,5 %, 1964-ben 40,5 % volt, a szállítási kapacitás pedig 9,6-szorosára emelkedett. A témánk szempontjából fontos gépállomások szállítási teljesítménye ennél szerényebb mértékben, 8,1 %-

ról 21,8 %-ra nőtt ugyanezen időszak alatt országosan. Kapacitásuk 1955 és 1960 között 7,5-szeresére emelkedett. Mindez összefüggött azzal az elvárással, hogy a gépállomások elsősorban a mezőgazdasági termelőszövetkezetek talajmunkáit és gépi aratását végezzék. Nem véletlen, hogy az intenzív kollektivizálást követően, a termelőszövetkezetek nagy súlyt fektettek a szállítási gépesítésére. 1960-ban a traktormunka 68,5 %-át ez a munka tette. Igaz, 1964-re 47 %-ra csökkent, de a tényleges kapacitás 5,5-szörösére nőtt. E növekedést nem csupán a szállítandó anyagmennyiség növekedése indokolta, hanem a fogatok számának jelentős, 60 %-os csökkenése is. A gépi szállítási teljesítményének növekedése, különösen 1960-tól, összefüggött az univerzális traktorok egyre jelentősebb számarányával is. Például, 1962-ben az ország 12488 db 25—30 Le-s (18,5—22 kw-os) traktorából 8520 db-ot (68,2 %) közötti szállításra is alkalmassá tettek.¹⁹⁸

A tehergépkocsik szállítási kapacitása 1965 után nőtt jelentősebben országosan és Somogy megyében is, azonban az általunk vizsgált időszakban — 1970-ig még döntő a traktorok alkalmazása.¹⁹⁹

A megyei gépállomásokat már megalakulásukkor el láttak szállítani képes traktorokkal. 1948-ban a 30 szántótraktor mellett 3 gumikerekest (Hofherr) is találtak, ami elsősorban a saját szállítási szükségletük kielégítését célozta. 1950-ben már 6 tehergépkocsiról és 23 vontatóról szól a gépállomási jelentés. Az 1951. évi leltárban a tehergépkocsik száma 10 db, a vontatóké 50 db, de az őszi tervezés során ebből csak 46 darabot vettek számításba.

Az augusztus 20-tól december 10-ig tartó őszi időszakban (11 dekád) egy teherautóra 90, egy traktorra 96 napi munkát terveztek. Míg a tehergépkocsiknál a kapacitás döntő részét (46,5 %-át) a termelőszövetkezetek költötték le (az egyéni és saját mellett), a vontatóknál 41,1 % a saját célra történő szállítás a termelőszövetkezetek, az egyéni és egyéb megrendelők mellett.²⁰⁰

A szállítási kapacitás növelését — különösen a termelőszövetkezetek részére — célozta a már említett jelentés is (MDP Somogy Megyei Bizottsága 1955. szeptember 16-i jelentése az MDP KV-nak), amelyben a megyei pártvezetés 60 db univerzális traktort és 60 db pótkocsi vontatót kért az államtól. Már említettük, hogy 1960-ban a megyei gépállomások aratási teljesítményének növelését a szállítási kapacitás hiánya akadályozta. 490 saját pótkocsijukból 290 volt levizsgáztatva (60 %). A pótkocsik légfékekkel való átszerelésével is gondok voltak. A termelőszövetkezetek pótkocsijainak 83, az állami gazdaságokénak 80 %-a volt alkalmas a közúti szállításra. A gépállomások pótkocsiparkja — hasonlóan a traktorállományához — korszerűtlenebb volt, mint a másik két szektoré. Ez idő tájt a megye termelőszövetkezeteinek 89 db tehergépkocsi (TSZ+GÁ) és 554 db traktorvontatású pótkocsi (TSZ+GÁ) állt rendelkezésre. A szállítási feladatok teljesítéséhez még nagy szükség volt a 2060 kettős lófogatra is.²⁰¹

4.4. A gépek javítása

E területen sűrűsödött össze mindaz a gond és probléma, amely jellemezte a gépállomások tevékenységét. 1950—1951-ben a traktorok átlagéletkora 9 év volt, a típusok száma a húszt meghaladta. A munkagépeknél a helyzet még rosszabb volt. Szakmailag is elfogadható javítótérrel csupán 4 gépállomás rendelkezett (Iharosberény, Lengyeltóti, Mernye és Kaposvár), sok esetben hiányos volt a fűtés, a szellőzés. A javítást megelőző — alapvetően szükséges — tisztítást, mosást, vízszivattyú hiányában mellőzték, mert vagy víz, vagy áram nem volt, sokszor egyik sem. Gyakran hiányzott a kellő szakértelem, a gyakorlat és a javításban nélkülözhetetlen megbízhatóság. Jóllehet e területeken az évek során mindenütt történt előrelépés, mert gyárilag is megbízhatóbb gépek (főleg importból) kerültek a gépállomásokra, javult a szakértelem, a javítás feltételrendszere, de az alkatrészellátás mindvégig vissza-visszatérő gond maradt.

A gépjavítás hatékonyságát egyértelműen jelzik a műszaki hibák miatti gépállások. Az ÁMG megyei központjának műszaki csoportja kimutatásából tudjuk, hogy 1951 nyarán 1 hónap alatt műszaki hiba miatt:

239 db erőgép	4332 órát,
117 db cséplőgép	1569 órát és
1 db kombájn állt	17 órát.

Az előforduló hibák nemcsak javítási, hanem üzemeltetési és karbantartási hiányosságokat is felvetnek. ²⁰² Ennek kiküszöbölésére 1952. márciusában hét bizottságot hoztak létre, akik valamennyi gépállomáson ellenőrizték a téli javítás végrehajtását. A minőséget jelzi, hogy az üzemeltetés első óráiban, napjaiban voltak már gépkiesések. Ennek okát a politikai osztály vezetője, a következőkben látta. „... bár a népnevelők el voltak osztva brigádonként, a kommunisták is, de a gépállomási politikai helyettese nem ellenőrizte a népnevelők munkáját kellően, és nem látta el őket újabb és újabb szempontokkal”.²⁰³ A javítási keretszámokat az FM osztotta el gépállomásonként, megjelölve a rendelkezésre álló pénzforrást. A szervezési, szakmai feladatokat a miniszter utasításban közölte.

A vezetés koncentrációja a gépjavítás területére nem volt véletlen. 1952—1953-ban jelentősen megnőtt a termelőszövetkezetek száma és szántóterülete, minden traktorra szükség volt, mert az állami utánpótlás elmaradt. A gépállomások, tervük teljesítése érdekében a 15—20 éves traktoraikat is kénytelenek voltak üzemeltetni. Ezek döntő többségét az amerikai Fordson és Cormick traktorok képviselték (38 db). A Fonói Gépállomás vezetője az 1952. évi veszteséget a magas alkatrész- és segédanyag felhasználással magyarázta, utalva e két régi traktorra is.²⁰⁴ E gondok orvoslására az FM a Tolna Megyei Mezőgazdasági Gépjavító Vállalatot bízta meg a Fordson és a Cormick traktorok javításával.²⁰⁵

A nagy értékű mezőgazdasági gépek megóvására

valamennyi gépállomáson épültek gépszínek. A traktorok, kombájnok, aratógépek, cséplőgépek szakszerű tárolására a megyei igazgatóság részletes utasítást adott ki, amelyben az egyes gépek főegységeire kiterjedően fogalmazták meg a teendőket. Ez a műszakilag alapos és igényes körlevél is arról tanúskodik, hogy előtérbe kerültek a szakmai követelmények. Jellemző a gépállomások technikai felszereltségére, hogy az akkumulátorokat feltöltés céljából a megyeközponti javító-műhelybe kellett szállítani.²⁰⁶ A téli javításokról nemcsak a minisztériumnak, hanem a megyei, állami- és pártszervezeteknek is be kellett számolni. Takács András megyei igazgató az 1953/54-es téli gépjavítás előkészületeiről, a felkészülésről szóló jelentésében írja: „Az előző évek téli gépjavításainkban komoly hiányosságok voltak. Sok esetben a javítást, a szabad ég alatt, vagy huzatos gépszín alatt kellett végezni a dolgozóknak. A munkákat nem szerveztük meg körültekintően, nem biztosítottuk a javításhoz szükséges szerszámokat, szerszámgepeket, anyagot, alkatrészt...”.²⁰⁷

Az 1953/54-es téli javítási tervben 181 főjavítás (ebből 90 db a megyei gépjavító vállalatnál) és 177 folyójavítás szerepel a 438 db traktorból, továbbá 80 traktor 2—3—4-es számú karbantartásra. Figyelembevéve a már említett körülményeket, ez igen nagy feladatot rótt a gépállomásokra. Az, hogy minden harmadik traktort főjavítani kellett, egyben jelzi azok műszaki állapotát is, és indokolja az átlagost lényegesen meghaladó alkatrész igényt is. Az erőgépek mellett nagyszámú munka-

gép is javításra szorult, részben a gyenge konstrukció, de még inkább a szakszerűtlen, erőltetett üzemeltetés miatt. Ezekre a traktorosok még kevésbé ügyeltek, mint az erőgépekre. Az ősz végén a szántóföldön kint hagyott eke, tárcsa a tavaszt is ott érte meg.

A javítást brigádszervezetben végezték, gépállomásonként 2—4 brigádot szerveztek, egyenként 7—8 fővel. A javításban a műhelyszerelő mellett a traktorvezetők, munkagépkezelők és segéd munkások is részt vettek. A gépjavítást az MDP különféle szervei is segítették, ellenőrizték. Így természetesen nem maradhatott el a munkaverseny szervezése és a sajtó érdeklődése sem. Az előbbieket miatt elmarasztalták a megyei igazgatóságot is, úgymond: „... a gépállomások műszaki emberei felé nem adták ki a versenyszempontokat...”. De nem tartották kielégítőnek az ellenőrzést sem, különösen a műszaki ellenőrök kiképzését érte jogos kritika, hiányolták a felelősségre vonást, a munkafegyelmet sem tartották megfelelőnek, több helyen elmaradást tapasztaltak a tervekhez képest (Karád, Tab). Ennek egyik lényeges oka az volt, hogy a javításra tervezett gépek egy része a jó időt kihasználva még szántott, mert a tervet ott is teljesíteni kellett.²⁰⁸

A megyei pártbizottság a gépállomások gépjavítási tevékenységét azonban összességében javulónak ítélte meg, mert javult a minőség és a szervezethez. Persze azzal ők is tisztában voltak, hogy a mostoha feltételekért, az állandósuló alkatrészgondokért nem a gépállomások a felelősek. Ezért fontosak voltak azok az aránylag kisösszegű beruházások is, amelyekkel a ja-

G-35-ös traktor főjavítása, Tabi Gépállomás, 1960.
(SMMI újkortörténeti gyűjtemény)

G-35-ös traktorok karbantartása, Lengyeltóti Géppálmás, 1952.
(SMMI újkortörténeti gyűjtemény)

vítás feltételeit elviselhetőbbé tették. Így az 1955/56-os téli javításra mintegy 75000 Ft ráfordítással bővítették a javítóteret Balatonkilitiben, Darányban, Nagyatádon és Nagybajomban. A már említett nagyüzemekben korszerűsítették a villamoshálózatot, a Segesdi Géppálmást is ellátták ipari árammal. Több helyütt bővítették a szerszámegéllátást, ajax kalapácsot, centrifugál csapágyöntőt (GS-35-ös traktorhoz), lúgos mosót és víz-fékpádot állítottak be. Több helyen hiányzik még a javításhoz nélkülözhetetlen esztergapad, marógép, a különféle mérőeszközökre is szükség lenne.

Az alkatrészhiány közül főleg a golyóscsapágyakat és a fogaskerekeket hiányolták a szakemberek. Ez azt jelenti, hogy ezek minősége nem volt megfelelő, a rendszeres karbantartással és annak szakszerűségével is baj volt (olajcserék, tiszta hordók, szűrők stb.). Ezt erősíti az a tény is, hogy minden géppálmás vízhiánnyal küzdött, a javításra beütemezett gépek tisztítása csak részben történhetett meg. Még a dolgozók vízellátása is komoly gondot okozott. A nagyobb géppálmásoknál ezt víztornyok építésével oldották meg évekkel később. A beütemezett gépek javítását a munkaerő hiánya is hátráltatta. Ennek okára világít rá a megye legnagyobb géppálmásának vizsgálata. Kodó Kálmán igazgató szerint a nagy elvándorlás oka:

- nem kielégítő a dolgozókról való gondoskodás,
- a lakóhelytől távol kell dolgozni,
- a szükséges átcsoportosítások miatt nincs megfelelő

- szállás, étkezés,
- sok a szakképzetlen dolgozó.

A megye 1955/56. évi tervében 2944 db erő- és munkagép javítása szerepel. Ebből 239 db traktor főjavításra, 328 db folyójavításra ütemezett, a többi munkagép, döntően traktoreke (633 db), cséplőgép (634 db), traktorvontatású tárcsa (448 db) és vetőgép (355 db).

1955. december 31-ig a terv 37,6 %-át kellett teljesíteni, megvalósult 31 %. A lemaradás oka most is az, hogy a javításra tervezett gépek egy része szánt. Több helyen azonban a beütemezett gépeket kivonták a termelésből és megjavították őket. Ebben a tekintetben kedvezőbb volt a helyzet mint az előző években.

A gépjavítások megkezdése előtt műhelyszemlét tartottak, amikor a műhelyek felszereltségét, munkavédelmi állapotát, szociális ellátottságát ellenőrizték. A korra jellemző az erre meghívottak köre: járási pártbizottság, szakszervezet (MEDOSZ), az érdekelt termelősövetkezetek, a megyei igazgatóság szakembere. Ez utóbbi később is figyelemmel kísérte a gépjavítást a körzeti szerelővel közösen, télen motorkerékpárral, vagy nyitott gépkocsin utaztak, de gyakran még ezek a járművek sem álltak rendelkezésükre. A megyei pártvezetés fontosnak tartotta a megyei igazgatóság megerősítését „műszakilag fejlett” káderekkel. A „jövő kenyér biztosítása miatt” kezelték politikai kérdésként a gépjavítást.²¹⁰

A mezőgazdaság teljes kollektivizálásának éveiben (1959—1961), majd azt követően 1965-ig a gépállomásoknak vállalniuk kellett a termelészövetkezetek gépeinek javítását is. Az eddigi szerződéseket kiterjesztették erre a területre, illetőleg az alkatrész és üzemanyag-ellátásra is. A termelészövetkezetek megrendelése alapján a gépállomások kötelesek voltak minden olyan gépjavítási munkát ellátni, ami szakembereikkel, eszközeikkel elvégezhető volt. E lehetőséget a termelészövetkezetek nem nagyon használták ki annak ellenére, hogy ezt államilag dotálták. Az 1960/61-es téli gépjavítás során csupán 21 erőgép főjavítását kérték a gépállomásoktól az akkor meglévő 446 traktorból. Feltűnő, hogy a megye gépállomásain dolgozó 1567 saját erőgépből 1370-t ütemeztek javításra. A termelészövetkezetek elsősorban karbantartásra kötöttek éves szerződést.²¹¹

A termelészövetkezetek óvatosságát a javítások nem megfelelő minősége is indokolta. Ezt erősítik meg a Somogy Megyei Népi Ellenőrzési Bizottság (NEB) tapasztalatai is, amely a rossz feltételek mellett hiányolta a hibafelvételezést, s a szakszerű átadás—átvételt. Az egyes gépállomások között is nagyok az eltérések. Hasonló a helyzet országosan is. A 233 gépállomásból (1962) 146-ban volt 2—3 hajós javítóműhely, 87 csak kis (100—150 m²) javítótérrel rendelkezett. Ezekben a helyeken a téli nagyjavítások a szabad ég alatt, vagy nyitott színben történtek. Kevés volt a szakember is, a jobbakat a termelészövetkezetek vitték el.

Ennek az lett a következménye, hogy sem a gépállomásokon, sem a termelészövetkezetekben nem volt elég szerelő. A Központi Népi Ellenőrzési Bizottság (KNEB) épp e célvizsgálat alapján javasolta a kormánynak a gépállomások gépjavítókká történő átalakításának meggyorsítását.²¹²

A már említett politikai döntést (MSZMP KB 1964. február 21-i határozata) követően Somogy megyében ez az átalakulás 1966 év végéig tartott. A gépállomások 1961 és 1966 között 847 erőgépet adtak el a termelészövetkezeteknek.

Az átszervezett gépjavítók kapacitása fokozatosan nőtt:

1961-ben még 5,9 millió

1965-ben 66,5 millió és

1966-ban közel 100 millió forint értékben javítottak gépeket a termelészövetkezetek számára. 1964-ig az egyedi gépjavítás jellemezte e tevékenységet, amit ez évben váltott fel a szakosított javítás, amely a kapacitások jobb kihasználását, fejlettebb technológia alkalmazását (villamos és dízel próbapadok, rezgő-elektrodás hegesztés, lúgos mosó stb.) tette lehetővé. A javítótér 1964 és 1966 között 10966 m²-ről 21000 m²-re nőtt a mintegy 21 millió forintos beruházásnak köszönhetően, felszerszámozottságukra pedig 20,3 millió forintot fordítottak.

Mindezek következményeként javult a minőség, csökkent a reklamálás, a jótállási időt 1 hónapról, 3 hónapra emelhettk.²¹³

Az érezhető javulás mellett továbbra is gond az alkatrészellátás és a cseremotorok biztosítása a főjavításokhoz. A felújítandó alkatrészeket az erre tipizált gépjavítóknak újítják fel korszerű technológiával (Mernye, Kaposvár), illetve új alkatrészeket is gyártanak. Beindult az új erő- és munkagépek garanciális szolgáltatásának hálózata (pl. Balatonkilitin kombájnok, Csokonyavisontán növényvédő gépek, Kaposváron lánctalpas traktorok, Mernyén MTZ, Lengyeltótiiban UTOS, Tabon UE-20, D4KB traktorokat javítottak). Ennek érdekében 11 műhelykocsit és 8 hibaelhárító kocsit állítottak munkába. Igen jelentős a személyi fejlesztés is: 1963-tól 18 fő-gépészmérnököt, 93 fő technikust állítottak munkába, 2884 traktorost, 651 szerelőt képeztek ki. A gépjavító állomásokon 406 fő szakmunkástanuló képzése folyt 1966 őszén.

A NEB 1966. októberében ismét megvizsgálta a mezőgazdasági gépjavítás helyzetét. Annak ellenére, hogy a termelészövetkezetek 1961-től 1966. szeptember végéig 62,5 millió Ft állami támogatást kaptak, a részükre végzett gépjavítások után, továbbra is kevés szerződést kötöttek a gépjavító állomásokkal (pl. a kaposvárival 4 termelészövetkezet, az iharosberényi-vel szintén 4 termelészövetkezet).

A vizsgálat egyértelműen jelzi, hogy a termelészövetkezetek saját maguk akarták megoldani gépeik javítását. (Jól döntöttek, mert az új gazdasági mechanizmust követően az állami dotáció jelentősen csökkent, — a kedvezőtlen adottságú termelészövetkezeteket kivéve — így a szerződéses gépjavításoknál kedvezőbb lett a saját szervezésű.)²¹⁴

A NEB jelentése megállapította, hogy 1966-ban a termelészövetkezeti műhelyek 30 %-a felel meg a szakszerű javítás céljaira. A többiekre ugyanaz jellemző, mint ami a gépállomásokra volt az 1960-as évek elején.

A forráshiány nemcsak e területen érezhető, hatása a személyi feltételeknél is megmutatkozott. A 234 termelészövetkezetben 4 gépészmérnök, 13 technikus és 89 szerelő töltött be műszaki vezetői, illetve gépcsoport-vezetői tisztséget. Tehát a termelészövetkezetek 54,7 %-ban nem volt műszaki végzettségű szakember.²¹⁵

A megyei gépjavító állomások mezőgazdasági gépjavító tevékenysége fokozatosan csökkent, ezek a vállalatok egyre inkább a jobban jövedelmező ipari tevékenységre tértek át.

A feladat immár a termelészövetkezetek saját javító bázisának kialakítása, fejlesztése volt.

5. Zárógondolatok

A somogyi gépállomások két évtizedes történetének

elemzése után jogosan vetődik fel a kérdés, hogy ezek az alapvetően gazdasági és politikai célból létrehozott szervezetek megfeleltek-e a velük szemben támasztott követelményeknek? A gazdálkodás eredményességét jelző adatok hiányosak. Az önköltség elemzése a ráfordítások összehasonlítását lehetővé teszi, de nem ad választ a gazdálkodás hatékonyságára. Mégis az egyes gépállomások között e tekintetben is lényeges eltérés volt.

1951-ben pl. 1 nh átlag önköltsége 115,15 Ft. Ez Karádon 89 Ft-ot, Kerekiben 142 Ft-ot jelentett. A megyei terv 64,52 Ft volt. 1957-et követően, a vállalati önállóság után az önköltség 124 Ft-ról 1959-ig 105 Ft-ra csökkent normál holdanként.²¹⁶

1951-ben 100 Ft termelési értékre tavasszal 212 Ft, nyáron 82 Ft és ősszel 96,3 Ft kiadás esett.²¹⁷

Az állami gazdaságok 1 nh-ra eső önköltsége 61,53 Ft, 1954-ben a terv 49,58 Ft/nh — tehát a tervezés is reálisabb volt mint a gépállomásoknál. A gépállomások önköltsége, különösen a szántásnál volt magas, amelynek a legfőbb okát a korszerűtlen és gyakran megbízhatatlan technikában látjuk. Ez okozta a sok gépkiesést és az alacsony teljesítményeket.

Tekintettel arra, hogy munkájuk döntő részét a szántások adták, elmondhatjuk — drágán dolgoztak.

Ha a politikai munkájuk hatékonyságát a termelőszövetkezetek szervezésének és megerősítésének szempontjából vizsgáljuk, tevékenységüket itt sem tekinthetjük eredményesnek. Hiszen az egyéni gazdálkodás részaránya 1959-ig 70 % felett volt, 1953-ban és 1956-ot követően még inkább, amikor a politikai elköte-

lezettség is hamar labilissá vált. Az eredménytelenség oka, a mostoha munkafeltétel, az alacsony szakmai színvonal minden területen, s az ennek következtében jelentkező magas fluktuáció. Végül mindezek, az ország gazdasági és politikai helyzetével voltak összefüggésben.

Azt nem lehet vitatni, hogy a megyei párt és állami vezetés nem kísérte figyelemmel a gépállomások munkáját. A Somogy Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága évente 100—150 határozata a mezőgazdasággal volt kapcsolatos, ezekben közel ezer feladatot fogalmaztak meg a különböző szintű tanácsi szerveknek. A feladatok ellenőrzésére azonban kevés idő és energia jutott. Sok, más fontos tényező mellett ez is hozzájárult ahhoz, hogy a gépállomásokkal, azok megszűnéséig, illetve átalakulásukig, mindvégig komoly gondok voltak.

A 2. világháborút követő években a parasztság bizalma töretlen volt, a földreformot megvalósító demokratikus rendszer iránt, szorgalmának és takarékosságának köszönhetően, a háborútól elpusztított mezőgazdasági termelés gyorsan helyreállt (DONÁTH 1976.).

A kistulajdonosok előtt is lehetővé vált, hogy gazdaságilag és társadalmilag is felemelkedjenek. Ezt a motivációt szüntette meg a mezőgazdasági termelőszövetkezetek szervezése.

Ez a motiváció hiányzott a gépállomások mindennapi munkájában is, amely egyik fontos oka volt az eredménytelenségnek.

Útban hazafelé a gépállomásról, Mernye, 1959.
(SMMI újkortörténeti gyűjtemény)

**Az összes dolgozó és a traktoristák létszáma/fő
1951–1953**

1. számú táblázat

Megnevezés	Összes dolgozó			Traktoristák					
	1951.I.4.	1952.X.1.	1953.I.2.	1951. XII. 1.		1952. V. 10.		1953. VI. 1.	
				Összes	Nő	Összes	Nő	Összes	Nő
Állami Mgi Gépüzem Kaposvár	36	..	38	–	–	–	–	–	–
Központi javítóműhely	54	..	..	–	–	–	–	–	–
Balatonkiliti GÁ	87	72	70	42	2	39	2	80	8
Barcs/a–Darány/b	70/a	92/b	78/b	24	–	30	4	56	8
Csokonyavisonta GÁ	63	83	80	21	2	28	1	38	6
Csurgó GÁ	78	77	69	33	2	37	6	42	6
Felsősegesd–Segesd GÁ	66	70	67	22	–	21	1	32	2
Fonó GÁ	80	88	84	18	–	28	1	76	3
Háromfa GÁ	71	66	63	26	1	21	2	34	5
Igal GÁ	71	65	82	45	–	35	3	56	2
Iharosberény GÁ	55	74	57	24	–	24	1	42	4
Kaposvár GÁ	81	101	104	33	–	38	9	62	8
Kereki GÁ	73	69	68	41	–	39	3	48	4
Lad GÁ	73	82	79	17	–	22	–	41	5
Lengyeltóti GÁ	76	82	86	23	–	27	4	45	9
Marcali GÁ	57	77	82	26	–	40	2	43	3
Mernye GÁ	79	95	102	38	–	44	–	52	5
Nagyatád GÁ	78	90	84	24	2	32	1	46	4
Nagybajom GÁ	85	67	67	22	–	21	1	33	2
Pusztakovácsi GÁ	59	74	64	27	1	33	2	47	5
Tab GÁ	82	93	97	48	–	45	2	90	5
Tapsony GÁ	60	73	75	18	–	20	1	42	7
Karád GÁ	–	71	78	22	–	22	–	56	6
Összesen:	1534	1661	1674	594	10	646	46	1061	107

Forrás: SML ÁMG Pol. O.

A gépállomások átlagos állományi létszáma 1958–1964 között/fő
(Somogy megye és országos)

2. számú táblázat

Megnevezés	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	Megjegyzés
Munkások	1184	1612	2257	2187	1991	2034	1924	
Alkalmazottak	288	301	393	368	351	359	341	
Somogy megye összesen	1472	1913	2650	2555	2342	2393	2265	
Országos összesen	26683	31172	40165	42404	38998	3679	35034	

Forrás: Mezőgazdasági Adattár II. KSH, Budapest, 1965.

A főbb irányítókörben dolgozók iskolai végzettségének %-os változása
1954–1964 között
(országos)

3. számú táblázat

Év	Beosztás	Fő	Felsőfokú	Középfokú	Egyéb
1955	Igazgató	302	15	4,6	80,4
	Főmezőgazdász	292	26	13,3	60,7
	Főmérnök	173	48	11,6	40,4
	Főkönyvelő	..	..	..	..
1960	Igazgató	238	19,7	19,7	60,6
	Főmezőgazdász	236	39,4	46,2	14,4
	Főmérnök	239	44,0	15,0	41,0
	Főkönyvelő	242	11,6	69,8	18,6
1964	Igazgató	196	27,5	37,6	34,9
	Főmezőgazdász	162	11,1	69,7	19,2
	Főmérnök	191	55,5	19,4	25,1
	Főkönyvelő	196	10,7	62,2	27,1

Forrás: KSH Mezőgazdasági Adattár II. Budapest, 1965.

**A főbb irányító munkakörben dolgozók iskolai végzettsége/fő
(Országos)**

4. számú táblázat

Év	Iskolai végzettség															
	Felsőfokú				Középfokú				Egyéb				Összesen			
	Beosztás															
	Ig.	Főmg.	Főm.	Fők.	Ig.	Főmg.	Főm.	Fők.	Ig.	Főmg.	Főm.	Fők.	Ig.	Főmg.	Főm.	Fők.
1955	48	76	83	..	14	39	20	..	240	177	70	..	302	292	173	..
1957	45	73	102	39	47	128	43	174	155	42	100	38	247	243	245	251
1958	43	81	104	32	55	129	31	172	141	35	108	46	239	245	243	250
1959	45	97	106	44	50	103	26	143	147	40	107	59	242	240	239	246
1960	47	93	105	28	47	109	36	169	144	34	98	45	238	236	239	242
1961	53	87	103	30	51	114	32	165	120	29	97	40	224	230	232	235
1962	61	54	101	26	58	120	34	156	111	35	94	50	230	209	229	232
1964	54	18	106	21	74	113	37	122	68	31	48	53	196	162	191	196

Rövidítések: Ig. Igazgató
 Főmg. Főmezőgazdász
 Főm. Főmérnök
 Fők. Főkönyvelő

Forrás: KSH Mezőgazdasági Adattár II. Budapest, 1965.

**A Somogy megyei gépállomások és azok fontosabb gépei
1949. év végén**

6. számú táblázat

A gépállomás székhelye	Traktor	Vetőgép	Cséplőgép	Magtisztító	Daráló	Lókapa	Eke	Tárcsa	Megjegyzés
Nagybajom	11	20	4	3	1	20	12	11	Alapító gépállomás 1948. nov.-ben
Nagyatád	13	20	5	3	1	30	12	10	Alapító gépállomás 1948. nov.-ben
Marcali	21	19	8	3	1	30	18	10	Alapító gépállomás 1948. nov.-ben
Tab	14	33	10	2	1	35	11	7	
Fonó	12	26	6	2	1	25	11	10	
Kétújfalu	10	20	4	2	1	20	10	10	
Iharosberény	15	26	3	2	1	30	12	10	
Németlad	11	26	6	2	1	30	10	10	
Lengyeltóti	16	20	5	3	1	30	15	10	
Csokonyavisonta	10	20	–	2	1	30	10	12	
Összesen:	134	230	51	24	10	280	121	100	

Forrás: SML ÁMG Pol. O. Kimutatás, 1950. július 16.

**Traktorállomány/db
1951.**

7. számú táblázat

A gépállomás székhelye	Traktor		Vontató	Összesen	Megjegyzés
	Törzs	Beutalt			
Kaposvár	25	7	2	34	
Fonó	17	16	2	35	
Mernye	26	2	3	31	
Igal	19	7	2	28	
Tab	14	17	2	33	
Balatonkiliti	16	10	4	30	
Kereki	21	3	4	28	
Lengyeltóti	26	–	2	28	
Pusztakovácsi	16	–	2	18	
Marcali	20	4	3	27	
Tapsony	16	3	2	21	
Nagybajom	16	4	3	24	(+1 rossz)
Felsőseged	16	3	3	22	
Iharosberény	13	7	2	23	(+1 rossz)
Csurgó	20	2	2	24	
Nagyatád	23	–	3	26	
Háromfa	14	4	2	20	
Csokonyavisonta	18	6	1	25	
Lad	16	4	2	22	
Darány	22	5	2	29	
Karád	10	9	2	21	
Összesen:	384	113	50	549	(a 2 db rosszal együtt)

Forrás: SML ÁMG Pol. O. 1951. augusztus 30-i kimutatás

**Összesítő kimutatás a gépállomások erő- és munkagépeiről és egyéb eszközökről/db
1951**

8. számú táblázat

<i>Megnevezés</i>	<i>Törzsállomány</i>	<i>Beutalt gépek</i>	<i>Összesen</i>	<i>Megjegyzés</i>
Traktor	384	113	499	2 db rossz
Vontató	50	–	50	
Eke	391	55	446	
Traktorkultivátor	20	1	21	
Traktortárcsa	220	19	239	
Fogas	272	–	272	
Rétborona	16	–	16	
Henger	86	–	86	
Vetőgép (fogatos)	258	–	258	
Traktorvetőgép	34	–	34	
Cukorrépvető	13	9	22	
Műtrágyaszóró	43	–	43	
Lókapa	147	10	157	
Deyl-kapa	13	–	13	
Kévekötő aratógép	20	6	26	
Marokrakó aratógép	–	10	10	
Fogatos fűkasza	–	14	14	
Cséplőgép	101	249	350	
Herefejtő	27	39	66	
Bab, borsócséplő	12	1	13	
Kazalozó	95	112	207	
Silótöltő	24	5	29	
Daráló	21	2	23	
Lengyűjtő	5	2	7	
Motoros permetező	3	–	3	
Szelektor (magtisztító)	46	4	50	
Mérleg	104	93	197	
Tűzfecskendő	105	37	142	
Üzemanyagtartály (beépített)	4	–	4	
Hordók	2696	58	2754	
MIA motor	48	1	49	MSCS benzinüzem
MIB motor	–	1	1	MSCS dízélüzem
Villanymotor	27	5	32	Cséplésre
Lakókocsi	92	–	92	
Villanykábel (méter)	6850	–	6850	
Tehergépkocsi	10	–	10	
Pótkocsi	59	–	59	
Hordószállító kocsi	147	–	147	
Kerékpár	37	3	40	
Motorkerékpár	89	–	89	

**Alkalmazott traktortípusok/db
1951**

9. számú táblázat

Megnevezés	1951. augusztus 20.		1951. december 1.		Megjegyzés
	Állomány/db	Ebből gumikerekes	Állomány/db	Ebből gumikerekes	
MÁVAGT 20–25	10	6	10	6	
Ebből beutalt	1	1	1	1	
HSCS - T	7	4	7	4	
R 20-2 B	13	1	13	1	
HSCS T	66	7	66	7	
R 30-35 B	29	–	29	–	
HSCS G 35 T	257	1	284	1	Növekedés szept. 17 db, okt. 10 db *
HSCS R 50-55 B	5	–	5	–	
HSCS K-40 B	3	–	3	–	
HSCS K-44-48 B	2	–	2	–	
HSCS KV 50 B	1	1	1	1	
SZTZ-NATI T	5	–	5	–	Benzin–petróleum üzemanyag (b.p.)
Universal 2 T	–	–	6	–	b.p.
Cormick 20 B	5	–	5	–	b.p.
Cormick 30 B	4	–	4	–	b.p.
Fordson 20 B	29	–	29	–	b.p.
Fordson 30 B	–	–	–	–	b.p.
K 50/55 B	2	–	2	–	–
HSCS 22/24 B	1	–	1	–	–
Hanomag B	1	–	1	–	–
Valin B	1	–	1	–	b.p.
Rába B	4	–	4	–	b.p.
K 28 B	1	–	1	–	–
Csepel 40 B	1	–	1	–	b.p.
Teherautó	10		10		
Vontató	46		54		8 növekedés
Kombájn	1		2		1 növekedés októberben
Összesen:	448 T 345 B 103	21	481 T 378 B 103	21 (4,4 %)	Teljesítmény: 223484 nh

Jelmagyarázat: * valamennyi új traktor

T. Törzs traktor

B: Beutalt traktor

Forrás: SML ÁMG Pol. O. Az 1951.évi őszi idényterv melléklete

**A traktorok számának és a traktoregységnek változása, valamint a gépállomások,
illetve mezőgazdasági termelőszövetkezetek részaránya a traktoregységekből
országosan 1948 és 1970 között**

10. számú táblázat

Év	Traktorok száma db/a	Traktoregység	Részeseedés a traktoregységekből %		Megjegyzés
			Gépállomás	Mg.Tsz (Csoport)	
1948	14400	12518	..	..	1 traktoregység 15 Le (11 kW) vonóhorog-teljesítményt jelent
1949	13021	12341	31,0	0,7	
1950	13377/b	12708	51,9	0,9	/a A traktorok száma az <u>összes</u> mg-i és erdőgazdasági traktort tartalmazza
1951	13642/c	12982	66,5	1,5	
1952	13357	13428	69,3	0,7	/b; /c 1950-ben 4472, 1951-ben 2147 traktort írtak össze az egyéni gazdaságokban, 1952-től már nincs adat.
1953	14149	14308	63,1	0,3	
1954	17670	17664	62,2	0,3	
1955	23645	23675	60,7	0,3	
1956	25483	26199	61,8	1,1	
1957	26238	26722	58,8	3,7	
1958	26645	27581	56,4	4,0	
1959	32111	36379	58,2	4,6	
1960	41015	47869	54,7	14,3	
1961	44167	52697	48,1	24,2	
1962	49404	61070	40,9	34,6	
1963	54893	71848	31,7	44,3	
1964	60555	83784	24,8	51,6	
1965	64231	91502	18,1	57,9	
1966	67513	96926	15,0	61,5	
1967	67567	98191	10,87	75,04	
1968	67198	100385	5,3	75,4	
1969	67402	104395	1,92	75,5	
1970	68922	112604	0,83	76,4	

Forrás: Dr. Fazekas Béla: Mezőgazdaságunk a felszabadulás után. Mezőgazdasági Könyvkiadó, Budapest, 1967.

KSH Mezőgazdasági Statisztikai Zsebkönyv, 1971. Budapest, 1971.

KSH Mezőgazdasági Adattár II. Budapest, 1965. – adatok alapján saját összeállítás

**A traktorok számának és a traktoregységnek változása, valamint a gépállomások,
illetve mezőgazdasági termelőszövetkezetek részaránya a traktoregységekből
Somogy megyében 1955 és 1970 között**

11. számú táblázat

Év	Traktorok száma db/a	Traktoregység	Részeseedés a traktoregységekből %		Megjegyzés
			Gépállomás	Mg.Tsz (Csoport)	
1955	1315	1316,7	61,6	..	/a a traktorok száma valamennyi szektort tartalmazza
1956	1451	1491,8	67,4	0,28	
1957	1584	1580,7	63,06	1,15	
1958	153	1583,6	57,67	1,11	
1959	..	..	..	..	
1960	2838	3196,5	56,74	15,22	
1961	2754	3036,0	51,64	25,43	
1962	3254	3828,1	42,52	34,12	
1963	3442	4223,4	32,44	45,00	
1964	3659	4829,3	27,19	51,65	
1965	3885	5299,0	22,23	55,91	
1966	4173	5815,0	19,82	58,17	
1967	4128	5827,0	10,5	65,64	
1968	3926	5622,0	2,91	74,67	
1969	..	..	..	..	
1970	4300	7078	–	70,92	

Forrás: KSH Mezőgazdasági Adattár II. Budapest, 1965;
KSH Somogy megyei Igazgatóság Mezőgazdasági Adattár 1960–1969.
Kaposvár, 1970 – adatok alapján saját összeállítás

**A gépállomások (GÁ) és a mezőgazdasági termelőszövetkezetek (Mg.Tsz) által végzett
főbb gépi munkák Somogy megyében
1958 és 1964 között**

12. számú táblázat

Év	Szektor	Összes gépi munka	Ebből traktormunka	Traktossal végzett talajmunka	Traktormunkából					Megjegyzés			
					Normálhold			Szántás	Vetés		Kapálás	Gabona aratás, /a	Gépi kaszálás
					Katasztrális hold								
1958	GÁ	501317	479685	164936	90508	22706	7666	14632	6816	/a kombájn aratással együtt			
	Mg.Tsz.	..	20995	2866	656	2623	1973	268	1414				
1959	GÁ	1059218	1034534	586056	276778	85298	27128	25245	11539				
	Mg.Tsz.	..	32500	5922	2774	3645	2478	654	2226				
1960	GÁ	1419107	1376775	833375	366028	139086	66703	52890	17075				
	Mg.Tsz.	..	257110	55621	29204	27266	7387	4904	12899				
1961	GÁ	1418933	1338051	845126	345199	139313	60728	85707	16773				
	Mg.Tsz.	..	754268	307867	75567	76152	37868	13008	38020				
1962	GÁ	1125619	1056413	607801	237576	129292	25722	74512	10092				
	Mg.Tsz.	..	1146819	483506	155192	122519	44863	38701	43914				
1963	GÁ	1142664	1051779	619602	269811	110627	24659	90470	11957				
	Mg.Tsz.	..	1769470	831363	333307	193583	51952	42103	76564				
1964	GÁ	944415	839441	423681	171115	66688	20074	97246	7514				
	Mg.Tsz.	..	2226776	900183	346510	243229	66829	35668	90181				

Forrás: Mezőgazdasági Adattár II. KSH, Budapest, 1965.

A főbb munkagépállomány alakulása a mezőgazdaságban összesen és ezen belül a gépállomásokon
Somogy megyében/db
1957–1964

13. számú táblázat

	1957		1958		1960		1962		1963		1964		Megjegyzés
	MG	GÁ	MG	GÁ	MG	GÁ	MG	GÁ	MG	GÁ	MG	GÁ	
Traktorok	1241	859	1242	826	2372	1567	2714	1398	3009	1317	3183	967	MG>Mezőgazd. szöv.
Traktoros kultivátor	432	277	441	265	754	474	927	374	957	291	815	164	GÁ>Gépállomás
Traktoros vetőgép	391	249	264	210	1011	687	1225	520	1253	449	1253	268	
Traktoros műtrágyaszóró gép	113	60	191	69	1065	759	1231	659	1114	508	1106	358	
Traktoros fűkasza	170	53	219	54	489	112	695	87	724	65	740	48	
Cséplőgép	671	592	681	602	670	586	578	472	511	395	387	278	
Traktorvontatású aratógép	234	128	223	124	325	194	403	159	417	168	377	142	
Aratócséplőgép	116	73	107	66	245	180	268	173	355	249	386	283	*

Jelmagyarázat : *1965-ben

GÁ	331 db
Tsz	27 db
ÁG	71 db
Megye összes:	429 db

Forrás: Mezőgazdasági Adattár II. KSH, Budapest, 1965.

**Főbb munkák gépesítésének színvonala a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben %
(Országos és Somogy megye)**

14. számú táblázat

Év	Gabonaaratás		Burgonya		Cukorrépa		Kukoricacső betakarítás	
			Kiszedés				Gépesítettség foka %	
	Országos	Somogy megye	Országos	Somogy megye	Országos	Somogy megye	Országos	Somogy megye
1958	84,9	87,7	41,4	..	33,0	..	..	–
1959	56,5	80,3	29,3	..	34,4	..	..	–
1960	53,3	39,7	27,3	49,6	30,4	16,8	0,1	–
1961	69,1	62,7	21,6	..	31,6	..	0,1	..
1962	77,5	68,2	25,7	..	31,3	..	..	..
1963	90,5	76,8	29,3	..	39,8	..	0,6	..
1964	87,1	81,0 ^a	31,9	70,7 ^a	38,0	43,5 ^a	1,1	0,5 ^a
1966	90,5	..	43,4	..	56,4	..	1,7	..
1967	94,9	94,6	50,2	88,2	58,7	58,5	3,2	4,0
1968	97,3	98,0	52,0	94,1	63,5	69,1	10,5	13,3
1969	98,6	98,4	61,0	93,2	69,5	70,6	21,2	24,8
1970	98,7	..	64,3	..	70,8	..	40,4	..

Forrás: Mezőgazdasági Adattár II. KSH, Budapest, 1965.
Mezőgazdasági Statisztikai Zsebkönyv 1971. KSH, Budapest, 1971.
KSH Somogy Megyei Igazgatósága, Mezőgazdasági Adattár 1960–1969. Kaposvár, 1970.

Megjegyzés: /a 1965-ös adat

A gabonaaratás gépesítési színvonala magában foglalja a kéveköti aratógéppel, a rendre-aratógéppel történő aratást is. Somogy megyében a gabonakombájnnal történő aratás aránya a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben 1960-ban 15,9 %. (állami gazdaságokban: 63,2 %), 1969-ben a mg.tsz-ben 79,7 % (állami gazdaságban 91,9 %).

Az 1960–1970-es évtizedek gépesítettségére jellemző, hogy valamennyi mezőgazdasági munka gépesítettsége az állami gazdaságokban magasabb fokú, mint a Mg.Tsz-ekben.

Egymenetes burgonya betakarítás (burgonyakombájn): 1970-ben (országos) Mg. Tsz: 13,9 %, ÁG: 38,1 %.
Egymenetes cukorrépa-betakarítás (kombájn): 1970-ben (országos) Mg. Tsz: 12,3 %; ÁG: 64,5 %.
[Somogy megye 1969. (15,7 %; ÁG: 95,2 %)]

**A Somogy megyei gépállomások tervezett talajmunkái
1949–1957**

15. számú táblázat

Év	Tervezett talajmunka nh	Mg. Tsz. (Csoport) szántóterülete kh	Üzemképes szántótraktorok száma/db	Egy traktorra eső nh (tervezett)	Megjegyzés
1949	58545	13050	83	705	
1950	109298 ^a	29372	231	473	/a őszi+tavaszi
1951	321349	51627	403	797	
1952	322370	76040	365	883	
1953	435698	155373	378	1153	
1954	..	60045	358	..	
1955	..	56887	627	..	
1956	630345	114686	740	852	A tervezett talajmunka a tényleges értéket mutatja
1957	548400	16936	740	741	

Forrás: SML ÁMG Pol. O.
SML Somogy Megyei Tanács VB jegyzőkönyvei
KSH Tört. Stat. Kötetek, Növénytermelés 1947–1962. Budapest, 1979.

**A gépállomások által végzett főbb gépi munkák
(Országos)
(1958–1964)**

16. számú táblázat

Év	Összes gépi munka	Ebből traktor- munka	Traktorral vég- zett talajmunka	Traktormunkából				
				Szántás	Vetés	Kapálás	Gabonaaratás/a	Gépi kaszálás
	<i>normál hold</i>			<i>katasztrális hold</i>				
1958	9657100	9128345	4226673	2119664	611025	166094	423023	143671
1959	16827145	16211984	9009897	3941837	478001	601847	601847	292462
1960	22732254	21860028	13357173	5390802	2412574	1139840	103540	406678
1961	25276059	23949397	16233244	6132417	2904225	983611	1507036	387661
1962	20671561	19360311	12586680	4121695	2758960	689170	1487083	207479
1963	19864294	18233535	11777618	4383218	2218779	640180	1598598	204170
1964	14986091	13161370	8394726	2804089	1228264	340561	1679601	103185

Forrás: Mezőgazdasági Adattár II. KSH, Budapest, 1965.

Jelmagyarázat: * /a kombájn aratással együtt

Vetésterület főbb növénycsoportonként
Somogy megye (1947–1970) /ha

17. számú táblázat

Év	Tsz, Egyéni Háztáji	Összes gabona	Kalászos gabona	Hüvelye- sek	Ipari növények	Évelő pillangósok	Szálas- és zöldtakarmányok	Takarmány- répa	Burgonya	Zöldség- félék	Összes vetésterület
1947	E	219039	148436	818	1280	7929	24336	8678	22899	601	324997
1951	Tsz	18959	14344	287	2697	1803	1315	491	896	..	29460
	E	196760	118795	570	18008	14197	9411	5607	15829	..	268047
1953	Tsz	56905	39531	1478	7525	3331	8904	1452	3251	1143	87968
1955	E	123452	69924	1538	19213	6931	13371	5251	10109	2168	185021
	Tsz	21842	17418	635	1890	1052	1550	400	1386	287	32720
	E	164055	100173	1436	15893	9996	6775	5238	15856	2932	233909
1957	Tsz	6649	5098	145	276	1043	418	113	444	188	97717
	E	186072	117406	1324	8736	16346	9048	6279	18905	1944	254904
1959	Tsz	38458	18093	1963	6215	10296	15475	1588	4867	960	115899
	E	109320	61264	411	4015	9660	4525	3162	13380	1183	147099
1960	Tsz	116776	83772	4309	10840	18254	22416	2183	11586	1761	190286
	E	22034	1722	12	41	196	117	322	5869	426	29072
1962	Tsz	128292	95643	6470	14979	18463	20551	1950	12205	2483	206357
	H _t	21297	59	..	21	117	64	281	4964	330	27084
1964	Tsz	149750	94510	5764	13075	25132	17048	2322	17859	3712	238705
	H _t	20770	–	..	..	265(lucerna)	..	..	5797	596	28174
1966	Tsz	152238	92515	6245	10413	23030	17057	2370	16978	3402	232919
	H _t	21523	–	..	..	..	..	..	5824	448	28617
1968	Tsz	153502	88713	6345	7876	25894	19980	2166	11719	4191	234799
	H _t	26093	–	..	..	112(lucerna)	..	..	4407	223	31432
1970	Tsz	151327	84562	7482	8217	25490	18375	1474	10533	3838	231297
	H _t	26074	–	..	..	..	..	139	5037	191	32043

Forrás: KSH Történeti Statisztikai Kötetek. Növénytermelés 1947–1962; 1963–1970. Budapest, 1979.

Rövidítések jelentése: TSz termelészövetkezet (csoport)
E egyéni termelő
H_t háztáji

**A gépállomások aratási és cséplési teljesítményadatai
Somogy megye (1948–1957)**

18. számú táblázat

Év	Kalászos gabona vetésterülete/ha Mg. Tsz.-ben, csoportban	Aratógépek GÁ		Kombájnok		Gépi aratás összesen/ha	A gépesített-ség foka %	Cséplőgép GÁ			Megjegyzés
		Szám/db	Tervezett, ill. norma szerinti teljesítmény/ha	Szám/db	Tervezett, ill. norma szerinti teljesítmény/ha	Tervezett, ill. norma szerint	Tervezett, ill. norma szerint	Szám db	Teljesítmény/t		
									Összesen (terv)	Egy gépre eső	
1948	..	6	–	–	–	–	..	6	..	..	* lásd. jelmagyarázat
1949	..	..	..	–	–	..	..	51	2380	47	
1950	3123	29	4350	–	–	4350	100	148	35400	240	** lásd. jelmagyarázat
1951	14344	32	4800	1	30	4830	33,6	334	84590	253	
1952	21010	..	..	3	90	..	..	472	119540	253	
1953	39561	92	7949	24	2511	10460	26,4	664	175021	263	
1954	17426	91	2437	58	8410	10847(6681)	62,2; 38,3	620	189472	306	
1955	17418	..	..	..	..	..	..	573	..	..	
1956	16991	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
1957	5098	128	19200	73	9855	19875	100	542	165310	305	*** lásd. jelmagyarázat
				5 üzemben	675						

Forrás: SML Somogy Megyei Tanács VB iratai 1950–1970.

KSH Történelmi Stat. Kötetek. Növénytermelés 1947–1962. Budapest, 1979.

SML Magyar Állami Mezőgazdasági Gépüzem Pol. O. iratai

Mezőgazdasági Zsebkönyv. Mezőgazdasági Könyvkiadó, 1954.

SML MDP Somogy Megyei Bizottsága iratai 1948–1956.

SML MDP Somogy Megyei Bizottság Mezőgazdasági és Szövetkezeti Osztály iratai 1949–1956.

Megjegyzésben lévő jelmagyarázat: * GÁ A gépállomások üzemeltetésében
 ** A tényleges cséplési tervek 556,4 t volt
 *** Állami gazdaságok, közületek és egyéniéknél teljesítésével együtt.

Cséplőgépek műszaki és üzemi adatai

20. számú táblázat

Cséplőgép		Teljesítmény óránként szem/q (0,1 t)	Dob			Főszíjtárcsa szélessége mm	Főszíj		A felszerelhető herefejtő kombinációhoz szükséges kb. Le	Meghajtó erőgép nagysága			Átlagos Energia- szükséglet Lóerő
nagys ága mm	súlya kb. kg		szélesség mm	átmérő mm	fordulat percenként		Hossza (m)	Szélesség mm		Gőzgép névleges Le	Különféle motor Le*	Villanymo- tor Le	
600	1470	4,6	590	506	1100	100	16	80	—	—	5–8	9	4,5
815	2420	8,8–11,6	815	560	1070	170	18	110	3–4	31/2	8–10	14	8
900	3200	10–15	890	560	1070	170	18	110	3–4	4	12–14	16	10
1070	3570	11,6–16	1060	560	1070	170	20	120	4–5	4–5	13–16	18	11
1070	4525	15,2–18,4	1060	600	1010	210	20	120	4–5	5–6	15–18	24	14
1225	5370	17,4–22,0	1215	630	985	210	22	130	5–6	6–8	20–25	30	16
1300	5400	19,2–25,0	1286	630	985	210	22	140	6–7	8–10	23–28	33	18
1370	6370	20,8–28,4	1360	630	985	910	22	150	6–7	8–10	25–30	35	20
1520	6740	22,5–30,	1510	630	985	210	25	160	7–8	10–12	30–35	40	24

Forrás: Mezőgazdasági Zsebkönyv. Mezőgazdasági Könyvkiadó, Budapest, 1954.

Megjegyzés: 1 Le= 0,735 kW

Jelmagyarázat: * Gázolaj, petróleum, benzin vagy szívgáz-motor tényleges Lóerő

JEGYZETEK

- 1 Németh István: Gépállomások Zalában. 25 év a megye mezőgazdasága szolgálatában, Göcseji Helikon 9. Zalaegerszeg, 1975.
- 2 Somogyi Hírlap, 1948. november 24.
- 3 Somogy Megyei Levéltár XXVII.518. MSZMP Somogy Megyei Bizottsága, 1956—1989. fond. XXVII.548. MDP Somogy Megyei Bizottsága, 1948—1956. fond. 1948. november 23-i ülés jegyzőkönyve. Továbbiakban: SML MDP SM Biz.
- 4 Hortobágyi Istvánné (67) kaposvári lakos közlése.
- 5 Somogyi Hírlap, 1949. április 13.
- 6 Somogy Megyei Levéltár, XXVII.559. Somogy Megyei Gépállomások Központja Politikai Osztály iratai 1948—1953. 1950. április 18-i kimutatás. Továbbiakban: SML ÁMG pol. o.
- 7 SML ÁMG pol. o. 1951. január 19-i kimutatás, 1951. augusztus 29-i kimutatás
- 8 Somogyi Hírlap, 1949. március 23.
- 9 Somogy Megyei Levéltár, XXIII.1. fond, Somogy Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága iratai 1950—1970, 1965. február 9-i ülés jegyzőkönyve, előterjesztés: A termelőszövetkezetek gépesítésének helyzete és a gépjavitó hálózat kiépítése az MSZMP Somogy Megyei Bizottsága Párt Végrehajtó Bizottsága 1964. augusztus 10-i határozatának megfelelően. Továbbiakban: SML SMTVB.
- 10 SML ÁMG pol. o.: SML MDP SM Biz.; SML SM. TVB iratai
- 11 SML SMT VB 1955. február 22-i ülés jegyzőkönyve
- 12 SML ÁMG pol. o. és SML SM TVB iratai
- 13 A Gazdasági Bizottság 29/1967 és a MÉM 163437/1/1967. számú határozata alapján
- 14 SML SMTV B 1969. szeptember 16-i ülés jegyzőkönyve Somogy Megyei Népi Ellenőrzési Bizottság jelentése a mezőgazdasági üzemek gépjavitásának és gépi beruházásoknak helyzetéről
- 15 SML ÁMG pol. o. 1949. augusztus 22-i üzemi értekezlet jegyzőkönyve
- 16 SML ÁMG pol. o. 1950. június 16-i kimutatás
- 17 SML ÁMG pol. o. 1951. január 4-i, 1952. január 15-i és 1953. június 1-i kimutatás
- 18 SML ÁMG pol. o. Kereki GÁ, 18. munkalap 1950. (pontos dátum nélkül)
- 19 SML ÁMG pol. o. 1950. szeptember (pontos dátum nélkül)
- 20 SML SMT VB Mezőgazdasági Osztály jelentése a Somogy megyei gépállomások munkájáról, 1952. április 3.
- 21 SML SMT VB 1955. október 25-i ülés jegyzőkönyve és a 288/1955. (X. 25.) vb. számú határozat
- 22 SML SMT VB 1955. június 15-i ülés jegyzőkönyve
- 23 SML MDP SM. Biz. Mezőgazdasági Osztály 1955. október 15-i jelentése
- 24 SML SMT VB 1957. április 2-ai és 1959. január 6-i ülések jegyzőkönyvei
- 25 SML ÁMG pol. o. 1950. szeptember (pontos dátum nélkül)
- 26 Megyei adatok csak hiányosan állnak rendelkezésünkre. Ezek alapján feltételezzük, hogy azok megfeleltek az országos tendenciáknak
- 27 SML SMT VB 1959. április 13-i ülés jegyzőkönyve
- 28 SML SMT VB 1960. április 12-i ülés jegyzőkönyve
- 29 KSH Mezőgazdasági Adattár II. Budapest, 1965. országos adat
- 30 SML ÁMG pol. o. 1950. február 17. Traktoros brigádok szervezete és feladata
- 31 SML ÁMG pol. o. 1953. október 24-i ülés jegyzőkönyve
- 32 SML ÁMG pol. o. 1950. október 24-i értekezlet jegyzőkönyve, Fonó
- 33 Somogyi Néplap, 1951. 1951. július 11.
- 34 SML MDP SM. Biz. Mezőgazdasági Osztály 1951. december 11-i jelentés
- 35 SML ÁMG pol. o. 1952. május 19-i kimutatás
- 36 SML MDP SM. Biz. 1952. november 17-i ülés jegyzőkönyve és az SML SMT VB mezőgazdasági osztály 1953. február 14-i jelentése
- 37 SML ÁMG pol. o. 1953. szeptember 13.
- 38 SML ÁMG pol. o. Jelentés a nők helyzetéről 1952. május 20.
- 39 SML ÁMG pol. o. 1953. január 29-i értekezlet jegyzőkönyve
- 40 SML MDP SM. Biz. 1949. február 22-i ülés jegyzőkönyve
- 41 A Somogyi Napló „Somogyban is lesz traktoros iskola” című tudósításában az első tanfolyam helyét ugyan Nagyatádra teszi, de 1949. november 5-i dátummal. Az 1949. november 10-én kelt híradás Göllét tekinti az első traktorvezetői-tanfolyam helyszínének
- 42 Földművelődésügyi Minisztérium 16147/1950 (XII. 10.) számú rendelete
- 43 SML ÁMG pol. o. 1952. január 13-i, 1952. április 3-i és 1953. február 14-i jelentései
- 44 SML MDP SM. Biz. 1951. november 27-i ülésének jegyzőkönyve, továbbá SML ÁMG pol. o. 1952. május 23-i, 1951. március 22-i kimutatás, 1950. december 6-án kelt határozat
- 45 Somogy megyei Tanács VB Mezőgazdasági Osztályának felhívása: Jelentkezz traktorosnak! Kaposvár, 1964. október 18. mellékletében
- 46 Kállay Kornél (szerk.): Mezőgazdasági Zsebkönyv. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1954.
- 47 KSH Mezőgazdasági Adattár II. Budapest, 1965, Pető Iván—Szakács Sándor: A hazai gazdaság története 1945—1985. I. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1985. 218—219. o.
- 48 SML ÁMG pol. o. Tab, 1952. szeptember 17. és 18-i kimutatás — a III. békekölcsön-jegyzés melléklete
- 49 1048/1955. (V. 5.) Mt. számú határozat
- 50 SML SMT. VB 1959. április 13-i ülés jegyzőkönyve
- 51 SML SMT. VB 1957. április 2-i ülés jegyzőkönyve
- 52 SML ÁMG pol. o. 1949. november 5.
- 53 Simon Péter: A magyar parasztság sorsfordulója 1946—1949. Kossuth Könyvkiadó, 1984. 99—104. o.
- 54 A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai 1944—1948. Kossuth Könyvkiadó, 1979. 574. o.
- 55 Pető—Szakács im. 204—205. o.
- 56 Honvári János: A magyar mezőgazdaság gépesítése az 50-es években (1948—1957) in Agrártörténeti Szemle, 1988., 93. o.
- 57 KSH Mezőgazdasági Adattár II: Budapest, 1965. 66. o.
- 58 1080/1953. (XII. 23.) számú MDP KV és az MNK Minisztertanácsának közös határozata
- 59 A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956—1962. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1973. 105. o.
- 60 Uo. 11—12. o.
- 61 Uo. 581—584. o. Az MSZMP VIII. kongresszusának határozata a szocializmus építésében elért eredményekről és a párt előtt álló feladatokról. 1962. november 20—24.
- 62 MSZMP KB 1962. márciusi ülésének határozata

- 63 Az MSZMP Központi Bizottságának határozata. A mezőgazdaság helyzetéről és fejlesztésének feladatairól (1964. február 20—22) in A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1963—1966. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1968., 57.o.
- 64 SML ÁMG pol. o. 1950. október 10-i, 1952. január 3-i és 1953. szeptember 13-i jelentések
- 65 SML ÁMG pol. o. 1952. március 3-i kimutatás Pusztakovácsból, 1952. március 12-i jelentés az FM-nek, 1949. november 5-én kelt munkaterv
- 66 SML ÁMG pol. o. 1949. november 5.
- 67 SML ÁMG pol. o. 1950. november 22-i jelentés Háromfáról, 1950. április 23-i és 1951. március 19-i jelentés
- 68 SML ÁMG pol. o. 1950. szeptember (pontos dátum nélkül) körlevél, 1950. december 13-i kimutatás a termelőszövetkezeti csoportok átalakításáról
- 69 SML ÁMG pol. o. 1953. június 3-i körlevél Nagybjomból
- 70 SML ÁMG pol. o. 1951. november 30-i körlevél
- 71 SML ÁMG pol. o. 1953. május 22-i körlevél
- 72 Uo.
- 73 SML MDP SM. Biz. Mezőgazdasági Osztálya, 1950. október 10-i jelentés
- 74 SML ÁMG pol. o. 1950. május 15.
- 75 SML ÁMG pol. o. 1949. november 25.
- 76 SML ÁMG pol. o. 1952. március havi munkajelentés, Nagybjom
- 77 SML ÁMG pol. o. 1950. május 30.
- 78 SML SMT VB Mezőgazdasági Osztály 1952. április 3-i jelentése
- 79 SML MDP SM. Biz. 1952. november 17-i ülés jegyzőkönyve
- 80 SML MDP SM. Biz. Mezőgazdasági Osztály 1950. május 4.
- 81 SML ÁMG pol. o. 1951. január 25-i üzemi értekezlet jegyzőkönyve, Mernye.
- 82 SML ÁMG pol. o. 1953. (pontos dátum nélkül) üzemi értekezlet, Tab.
- 83 SML MDP SM. Biz. 1952. július 17-i ülés jegyzőkönyve
- 84 SML ÁMG pol. o. 1950. szeptember 9. Fonó
- 85 SML SMT. VB Mezőgazdasági Osztály gépállomási csoport, 1952. április 3.
- 86 SML ÁMG pol. o. 1952. január 10-i üzemi értekezlet jegyzőkönyve, Pusztakovácsi
- 87 SML ÁMG pol. o. 1951. március 20-i kimutatás
- 88 SML ÁMG pol. o. versenyjelentések, 1950. március 27, 1950. április 18.
- 89 SML ÁMG pol. o. 1953. június 1-jei létszámösszesítés
- 90 SML ÁMG pol. o. 1951. október 3-i tájékoztató, 1952. szeptember 29-i jelentés Nagybjomból
- 91 SML ÁMG pol. o. 1953. április 8-i körlevél
- 92 SML ÁMG pol. o. 1953. április 7-i körlevél
- 93 SML ÁMG pol. o. 1949. november (pontos dátum nélkül)
- 94 SML MDP SM. Biz. 1950. január 2-i jelentés Marcaliból
- 95 SML MDP SM. Biz. 1950. május 2-i jelentés Felsősegesd-ről
- 96 SML MDP SM. Biz. 1952. január 2-i taggyűlés jegyzőkönyve, Tab
- 97 Somogyi Néplap, 1951. július 10.
- 98 SML MDP SM. Biz. 1951. augusztus 19-i jelentés Marcaliból
- 99 SML MDP SM. Biz. 1952. november 16. Karád, 1952. november 23. Tab
- 100 SML MDP SM. Biz. 1953. július 20-i ülésének jegyzőkönyve: A Somogy Megyei Tanács jelentése a megye közellátásának helyzetéről
- 101 SML MDP SM. Biz. 1953. július 1-jei ülés jegyzőkönyve Uo.
- 102 SML MDP SM. Biz. 1953. augusztus 19-i ülés jegyzőkönyve
- 103 SML MDP SM. Biz. 1953. október 9-i és 1953. november 27-i ülés jegyzőkönyve
- 104 SML ÁMG pol. o. 1953. október 24-i jegyzőkönyve
- 105 SML MDP SM. Biz. 1953. augusztus (pontos dátum nélkül) jelentés Kerekiből
- 106 SML ÁMG pol. o. 1953. október 15-i értekezlet jegyzőkönyve
- 107 SML MDP SM. Biz. Mezőgazdasági Osztály jelentése a megye termelőszövetkezeteinek helyzetéről, 1954. május 13.
- 108 Uo.
- 109 133/1954. (VI. 1.) Vb. számú határozat
- 110 SML MDP SM. Biz. 1955. április 30-i ülés jegyzőkönyve
- 111 SML MDP SM. Biz. 1955. december 16-17-i ülés jegyzőkönyve
- 112 Uo.
- 113 SML SMT. VB 1970. július 21-i ülésének jegyzőkönyve
- 114 KSH Történeti Statisztikai Kötetek. Növénytermelés 1947—1962. Budapest, 1979.
- 115 SML SMT. VB 1957. április 2-i ülés jegyzőkönyve, előterjesztés a Somogy megyei gépállomások helyzetéről
- 116 SML SMT. VB uo. és a 110/1957. II. V. 2.) VB számú határozat
- 117 SML SMT. VB 1959. január 6-i ülés jegyzőkönyve
- 118 SML SMT. VB 1959. március 24-i ülés jegyzőkönyve
- 119 SML SMT. VB 1959. április 13-i együttes ülés jegyzőkönyve és a 190/1959. (V. 21.) VB. számú határozat
- 120 SML MDP SM. Biz. Mezőgazdasági Osztály 1950. november 21-i jelentése
- 121 SML ÁMG pol. o. 1950. június 16-i összeállítás
- 122 SML ÁMG pol. o. 1950. május 23-i kimutatás
- 123 SML ÁMG pol. o. 1951. december (pontos dátum nélkül), kimutatás
- 124 SML ÁMG pol. o. Traktorállomány 1951. augusztus 20-án és 1951. december 1-ején, az 1951. évi őszi időnyterv melléklete
- 125 SML ÁMG pol. o. 1953. december 5-i jegyzőkönyv a párttitkárok és politikai helyettesek megyei értekezletéről
- 126 KSH Mezőgazdasági Adattár II. Budapest, 1965.
- 127 Somogyi Néplap
- 128 SML ÁMG pol. o. 1952. június 28-i jelentés
- 129 SML SMT. VB: Jelentés a Somogy megyei gépállomások helyzetéről, 1957. április 2.
- 130 KSH Mezőgazdasági Statisztikai Adatgyűjtemény 1870—1970. Állattenyésztés. Budapest, 1973; KSH Mezőgazdasági Adattár II. Budapest, 1965; KSH Somogy Megyei Igazgatósága Mezőgazdasági Adattára 1960—1969. Kaposvár, 1970., Dr. Fazekas Béla: Mezőgazdaságunk a felszabadulás után. Mezőgazdasági Könyvkiadó, Budapest, 1967. SML SMT VB 1959. április 13-i ülés jegyzőkönyve, előterjesztés: A termelőszövetkezetek politikai és gazdasági helyzete (A megyei párt és állami vezető testületek együttes ülése).
- 131 SML SMT VB 1962. szeptember 8-i jegyzőkönyve

- 133 Az MSZP KB 1962. márciusi ülésének határozata, 1964. február 20—22-i ülésének határozata a mezőgazdaság helyzetéről és fejlesztésének feladatairól
- 134 SML SMT VB 1962. július 3-i ülés jegyzőkönyve
- 135 Fazekas, 1967 im., Pető—Szakács 198 im.
- 136 SML MDP SM. Biz. 1953. július 20-i ülés jegyzőkönyve
- 137 SML SMT. VB 1963. szeptember 12-i ülés jegyzőkönyve
- 138 A Somogy Megyei Tanács jelentése az aratás és a cséplés előkészítéséről... SML MDP SM. Biz. 1955. június 6-i ülés jegyzőkönyve
- 139 SML SMT. VB 1969. március 18-i ülés jegyzőkönyve
- 140 SML ÁMG pol. o. 1950. június 16-i kimutatása
- 141 SML ÁMG pol. o. 1950. február 4-i jelentése
- 142 Uo.
- 143 SML SMT. VB Mezőgazdasági Osztály jelentése a Somogy megyei gépállomások munkájáról, 1952. április 3.
- 144 SML MDP SM. Biz. 1952. november 17-i ülésének jegyzőkönyve
- 145 SML SMT. VB Mezőgazdasági Osztály, gépállomási csoport 1952. január 26-i kimutatása, uo. pol. o. 1953. december 5-i jegyzőkönyv
- 146 SML ÁMG pol. o. jelentése az MDP Somogy Megyei Bizottsága 1951. szeptember 17-i ülésére
- 147 SML ÁMG pol. o. 1951. december 15-i kimutatás
- 148 Egy egységtraktor 15 , vonóhorgon mért lóerő teljesítményt jelent (11 kW)
- 149 SML ÁMG pol. o. 1953. december 5-i értekezlet jegyzőkönyve
- 150 Mezőgazdasági Zsebkönyv. Mezőgazdasági Könyvkiadó, Budapest, 1954.
- 151 SML SMT. VB 1954. június 25-i ülés jegyzőkönyve
- 152 SML MDP SM. Biz. 1954. május 7-i ülésének jegyzőkönyve; SML SMT. VB Mezőgazdasági Osztályának Igazgatósága, termelészövetkezeti szervezési csoport 1955. január 18-i jelentése a mezőgazdasági termelészövetkezetek 1954. évi zárszámadásáról; SML MDP SM. Biz. Mezőgazdasági Osztálya 1955. október 15-i jelentése az FM 155/B/1955. számú utasítására, a Somogy megyében tartott vizsgálattal kapcsolatos intézkedésekről
- 153 SML SMT. VB 1956. február 17-én kelt jelentése az MNK Minisztertanácsához
- 154 SML SMT. VB 1957. április 2-i ülésének jegyzőkönyve
- 155 SML SMT. VB 1957. április 2-i; 1957. november 12-i; 1958. január 7-i jegyzőkönyvei; SML Gépállomások Megyei Igazgatósága (SMT. VB). Jelentés a megyei gépállomásainak helyzetéről, 1958. december 19.; KSH Mezőgazdasági Statisztikai Adatgyűjtemény 1870—1970. Állattenyésztés. Budapest, 1973.
- 156 SML SMT. VB Gépállomások Megyei Igazgatósága 1958. december 19-i jelentése
- 157 SML SMT VB Gépállomások Megyei Igazgatósága (GMI) 1960. április 6-i jelentése az 1960. évi feladatokról
- 158 SML SMT. VB 1959. január 6-i, 1960. január 8-i és 1960. április 12-i ülésének jegyzőkönyvei
- 159 KSH Mezőgazdasági Adattár II. Budapest, 1965.
- 160 15001/1949/156; 16056/1950. (V. 25.); 22/1955. (XI. 25.); 3/1958. (II. 9.) és 18/1962. (XI. 14.) FM számú rendeletek
- 161 SML ÁMG pol. o. 1951. április 9. hangulatjelentés Mernyéről
- 162 SML ÁMG pol. o. Pusztakovácsi 1952—1953. Részlet az 1952. december 8-i jegyzőkönyvből
- 163 22/1955. (XI. 25.) FM számú rendelet
- 164 3/1958. (II. 9.) FM számú rendelet
- 165 SML SMT. VB 1957. április 2-i ülésének jegyzőkönyve
- 166 SML SMT. VB 1962. július 31-i ülésének jegyzőkönyve
- 167 3004/6/1963. (IX. 20.) Kormányszámú határozat és a 12/1963. (XI. 10.) FM számú rendelet
- 168 SML SMT. VB 1960. április 12-i ülés jegyzőkönyve
- 169 Müller János (61) kaposvári lakos közlése.
- 170 Történeti Statisztikai Kötetek. Növénytermelés, 1947—1962, 1963—1970. KSH, Budapest, 1979.
- 171 SML SMT. VB 1954. június 25-i ülés jegyzőkönyve
- 172 SML MDP SM. Biz. 1954. június 11-i ülésének jegyzőkönyve, SML SMT. VB 1954. április 20-i és 1954. június 25-i ülésének jegyzőkönyvei
- 173 SML SMT VB Tervezési Osztály 1952. szeptember 6-án kelt levele a Végrehajtó Bizottságnak, a Somogy Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának levele a MNK Minisztertanácsához, 1956. február 17.
- 174 SML SMT VB 1963. augusztus 6-i ülés jegyzőkönyve: Fejlődő Somogy (1956—1962) összeállította: MSZMP Somogy Megyei Bizottsága, Somogy Megyei Tanács VB és a Somogyi Néplap munkaközössége, Kaposvár, 1962.
- 175 SML SMT. VB 1962. szeptember 8-i ülés jegyzőkönyve
- 176 KSH Mezőgazdasági Adattár II. Budapest, 1965; KSH Somogy Megyei Igazgatósága, Mezőgazdasági Adattár, Kaposvár, 1970.
- 177 KSH Somogy Megyei Igazgatósága, Mezőgazdasági Adattár 1970-1977. Kaposvár, 1978.
- 178 SML SMT. VB 1959. július 14-i ülésének jegyzőkönyve
- 179 MNK Elnöki Tanácsának 1956. évi 21. számú törvényerejű rendelete
- 180 SML SMT. VB 1951. január 17-i ülés jegyzőkönyve
- 181 MNK Minisztertanácsának 142/1950. (V. 17.) MT számú rendelete, az 1950/51. évi állami begyűjtés szabályozása tárgyában
- 182 SML SMT. VB 1951. október 17-i ülésének jegyzőkönyve SM
- 183 SML SMT. VB 1952. január 3-i ülésének jegyzőkönyve
- 184 SML MDP SM. Biz. Mezőgazdasági és Szövetkezeti osztály adatai
- 185 SML MDP SM. Biz. Mezőgazdasági és Szövetkezeti osztály, 1949. június 20.
- 186 KSH Történeti Statisztikai Kötetek. Növénytermelés 1947—1962. Budapest, 1979.
- 187 SML ÁMG pol. o. műszaki csoport összeállítása: 1951. augusztus 30.
- 188 SML ÁMG pol. o. 1953. augusztus 19-i jelentés
- 189 Magyar Statisztikai Közlemények 112. kötet; Király István Szabolcs im. 1997.
- 190 Köztelek, 1920. 254. o. Hirdetések
- 191 SML ÁMG pol. o. Kimutatás a gépállomásokon lévő cséplőgépek munkásbiztosításáról, 1950. július 1.
- 192 SML ÁMG pol. o. jelentés a Somogy megyei gépállomások DISZ szervezeteinek munkájáról, 1953. szeptember 13.
- 193 SML MDP SM. Biz. 1955. szeptember 16.
- 194 Mezőgazdasági Adattár 1960—1969. Kaposvár, 1970
- 195 SML SMT. VB 1958. május 30-i ülésének jegyzőkönyve
- 196 SML SMT. VB 1959. július 14-i és 1960. május 31-i ülés jegyzőkönyve
- 197 KSH Mezőgazdasági Adattár II. Budapest, 1965.
- 198 Uo.
- 199 KSH Somogy Megyei Igazgatósága, Mezőgazdasági Adattár, Kaposvár, 1970.
- 200 SML ÁMG pol. o. 1951. őszi idényterv (pontos dátum nélkül)
- 201 KSH Mezőgazdasági Adatgyűjtemény 1870—1970. Budapest, 1973.
- 202 SML ÁMG pol. o. 1951. augusztus 30.

- 203 SML ÁMG pol. o. 1952. április 3-i jelentés a gépállomások munkájáról
- 204 SML ÁMG pol. o. 1953. március 20-i jelentés a Fonói Géppálya felülvizsgálatáról
- 205 SML ÁMG pol. o. körlevél, 1953. július 20.
- 206 SML ÁMG pol. o. 1953. augusztus 11.
- 207 SML ÁMG pol. o. 1953. november 21.
- 208 SML MDP SM. Biz. 1954. január 14-i ülésének jegyzőkönyve
- 209 SML SMT. VB 1956. január 17-i ülés jegyzőkönyve
- 210 SML MDP SM. Biz. 1956. január 4-i ülés jegyzőkönyve
- 211 SML SMT. VB 1961. február 21-i ülés jegyzőkönyve; KSH Somogy Megyei Igazgatósága: Mezőgazdasági Adattár 1960—1969. Kaposvár, 1970.
- 212 SML Somogy Megyei Népi Ellenőrzési Bizottság (NEB) 12. Téma és célvizsgálatok. Mezőgazdaság, 1963. 1963. május 29-i és 1963. augusztus 9-i jelentés
- 213 SML SMT. VB 1966. november 1-jei ülés jegyzőkönyve. Jelentés a megyében működő gép- és gépjavító állomások tevékenységéről
- 214 SML SMT. VB 1969. február 4-i ülés jegyzőkönyve. Jelentés az MSZMP Somogy Megyei Bizottságának az új irányítási rendszerre való áttérés tapasztalatairól.
- 215 SML SMT. VB 1966. november 1-jei ülés jegyzőkönyve a NEB jelentése, a megyei gépjavító állomások és termelőszövetkezeti gépjavító műhelyek tevékenységének vizsgálatáról
- 216 SML ÁMG pol. o. Főkönyvelői jelentés az I. félév eredmény kimutatásával kapcsolatban, 1951. július 31.; SML SMT. VB 1959. január 6-i, 1960. április 12-i ülésének jegyzőkönyve
- 217 SML MDP SM. Biz. Mezőgazdasági Osztály 1951. november 15-i jelentése

IRODALOM

- DR. FAZEKAS BÉLA: Mezőgazdaságunk a felszabadulás után. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1967.
- PETŐ IVÁN—SZAKÁCS SÁNDOR: A hazai gazdaság története 1945—1985. I. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1985.
- HAJAS—RÁZSÓ: Mezőgazdaság számokban. Budapest, 1949.
- KÁLLAY KORNÉL (összeállította): Mezőgazdasági zsebkönyv. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1954.
- HORVÁTH SÁNDOR: Magyar Mezőgazdaság Zsebkönyve 1959, 1960. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1959, 1960
- ERDEI FERENC (szerk.): A termelőszövetkezeti üzemszervezés gyakorlati kézikönyve. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962.
- CSENDES BÉLA — HEGEDÜS MIKLÓS et al: A mezőgazdaság fejlődésének közgazdasági kérdései. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1969.
- CSIKÓS-NAGY BÉLA: Gazdaság-politika. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1982.
- DONÁTH FERENC: A kisparaszti mezőgazdaság (1945—1949). In: Gunst Péter—Hoffmann Tamás: A magyar mezőgazdaság a XIX-XX. században (1849—1949)
- BENKE JÓZSEF: Demokratikus és szocialista agrárátalakulás 1945—1970. Különös tekintettel Somogyra PAB, Pécs, 1974.
- SIMON PÉTER: A magyar parasztság sorsfordulója 1946—1949. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1984.
- SZABÓNÉ MEDGYESI ÉVA—MOLNÁR ISTVÁN: A termelőerők és a vállalatok fejlődése a mezőgazdaságban 1961—1977. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981.
- TÓTH ERNŐ: Mezőgazdasági kistermelés, családi termelés. Mezőgazdasági Könyvkiadó, Budapest, 1988.
- DR. SIN ISTVÁN: A gazdálkodási eredmény vizsgálata a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1965.
- PALLOS LÁSZLÓ: A kedvezőtlen termőhelyi adottságú termelőszövetkezetek támogatása. Mezőgazdasági Könyvkiadó, Kossuth Könyvkiadó, 1971.
- FM TÁJÉKOZTATÁSI ÉS PROPAGANDA OSZTÁLYA: Mezőgazdasági termelőszövetkezetek működésének szabályai. Földművelődésügyi Minisztérium, 1959.
- VODNYÁNSZKY RUDOLF (szerk.): Mezőgazdasági munkagépek szerkezete és kezelése. Mezőgazdasági Könyvkiadó, Budapest, 1958.
- BALOGH ISTVÁN—VARGA FRIGYES: Mezőgazdasági erőgépek. Mezőgazdasági Könyvkiadó, 1961.
- SPORZON PÁL: Mezőgazdasági üzemtan. Budapest, 1890.
- SASS GÁBOR: Az aratás és cséplés mechanikai eszközeinek újabb fejlődése. Pátria RT, Budapest, 1931.
- MORVA REZSŐ: Aratógépek szerkezete és kezelése. „Árpád” Könyvnyomda, Budapest, 1906.
- KIRÁLY ISTVÁN SZABOLCS: A gazdaságilag fejlett országok hatása a mezőgazdaságunk fejlesztésére (1790—1944). (Ph.D. értekezés) Gödöllő, 1997. Kézirat.
- BALASSA FRIGYES: A cséplőgépek szerkezete és azok kezelése. Budapest, 1920.
- BARBARITS LAJOS: A cséphadarótól a kombájnig. Budapest, 1959.
- BEREND T. IVÁN—SZUHAY MIKLÓS: A tőkés gazdaság története Magyarországon 1848—1944. Budapest, 1975.
- ESTÓK JÁNOS: A magyar mezőgazdasági gépgyártás története 1848—1944. Budapest, 1996.
- KIRÁLY ISTVÁN SZABOLCS: A mezőgazdaság technikai fejlődése a két világháború között Magyarországon. In: Somogy megye múltjából (Levélárnyék Évkönyv, szerk.: Szili Ferenc), Kaposvár, 1994.
- KIRÁLY ISTVÁN SZABOLCS: A nagybirtokok gépesítése. In: Somogyi Múzeumok Közleményei. Szerk.: Király I. Szabolcs. Kaposvár, 1994.
- K. HERDLICZKA EDE: Szántógépek. Budapest, 1911.
- LÉGMÁN—VAS: A traktor. Budapest 1929
- ROTHMEYER IMRE: A traktor jelentősége a mezőgazdaságban. Budapest, 1929.
- SÁNDOR VILMOS: A gabonacséplés gépesítése Magyarországon. In: Agrártörténeti Szemle, Budapest, 1962.
- SEVIN HENRIK: Faekétől a Hofherr gépig. Budapest, 1944.
- IFJ. SPORZON PÁL: A kisgazda mezőgazdasági gépei II. Budapest, 1919.
- SZABÓ ISTVÁN (szerk.): A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848—1944. Budapest, 1965.
- SZENTIVÁNYI BÉLA: A piarista kusztódiátus története. Budapest, 1943.
- HONVÁRI JÁNOS: A magyar mezőgazdaság gépesítése az 50-es években (1948—1957). In: Agrártörténeti Szemle, 1988.
- DR. SZÁSZ KÁLMÁN: A gabonatermelés alakulása 1951—1994. In: Statisztikai Szemle, 1995.

- DR. FAZEKAS BÉLA: A mezőgazdaság szocialista átszervezésének kezdetei 1945—1950. In: Statisztikai Szemle, 1973.
- ANTALFFY FERENC—FARKAS ISTVÁN et al: Somogy megye társadalmi helyzete és fejlődésének főbb tendenciái. In: Területi Statisztikai (KSH), 1971.
- DR. TAKÁCS JÓZSEF: A mezőgazdasági nagyüzemek fejlődése és differenciálódása az 1967—1972. években. In: Statisztikai Szemle, 1974.
- DR. FAZEKAS BÉLA: A mezőgazdaság fejlődése 1945-től napjainkig. In: Statisztikai Szemle, 1975.
- DR. SZÁSZ KÁLMÁN: A mezőgazdasági termelés alakulása 1950—1992. In: Statisztikai Szemle, 1994.
- BORSI ANDRÁS—SZILÁGYI JÓZSEF: A műszaki színvonal és a munkaerő a nagyüzemi mezőgazdaságban (I.) In: Statisztikai Szemle, 1979.
- KACSÓ TAMÁSNÉ—SZILÁGYI JÓZSEF: A traktorok üzemelésének főbb jellemzői a mezőgazdaságban. In: Statisztikai Szemle, 1981.
- SOMOGY MEGYEI TANÁCS VB TERVOSZTÁLY:
— Somogy megye mezőgazdasági fejlesztési tervtanulmánya. Kaposvár, 1965.
- A Magyar Kommunista Párt és a Szocialista Párt határozatai 1944—1948. Kossuth Könyvkiadó, 1979.
- Az MDP és az MNK Minisztertanácsának 1080/ 1953. (XII. 23.) számú határozata a mezőgazdasági termelés fejlesztéséről. In: Mezőgazdasági Zsebkönyv, 1954.
- A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956—1962. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1973.
- A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1963—1966. — Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1968.
- DR. GULYÁS EMIL (szerk.): AZ MSZMP agrárpolitikájának fő vonásai. Kossuth Könyvkiadó — Mezőgazdasági Könyvkiadó, 1970.
- NÉMETH ISTVÁN: Géppállomások Zalában. 25 év a megye mezőgazdasága szolgálatában. Göcseji Helikon, 9. Zalaegerszeg, 1975.
- DONÁTH FERENC: Demokratikus földreform Magyarországon. Budapest, 1969.
- ORBÁN SÁNDOR: Két agrárforradalom Magyarországon. Budapest, 1972.
- DR. DRESCHLER LÁSZLÓ (szerk.): Gazdaságstatisztika. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966.
- CSIZMADIA ERNŐ: A gazdasági mechanizmus reformja és a mezőgazdaság. Agrártörténeti Szemle, 1989.
- DR. MANCZEL JENŐ (szerk.): Statisztikai módszerek alkalmazása a mezőgazdaságban. Mezőgazdasági Könyvkiadó, Budapest, 1983.
- PELVA ÁGOSTON: A traktor és az aratógép állomány pótlása és bővítése 1975-ig. In: Statisztikai Szemle 1970/8,9.
- CSIZMADIA ERNŐ: A mezőgazdaság szocialista átalakításának magyar tapasztalatairól. In: Csizmadia Ernő válogatott művei (szerk. Fekete Ferenc). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.
- CSENDES BÉLA: A mezőgazdasági termékek állami begyűjtésének szükségessége. In: Közgazdasági Szemle 1955/7,8.
- S. HEGEDÜS LÁSZLÓ: Mezőgazdasági gépesítésünk gazdasági hatása a mezőgazdasági üzemek termelésére és a termelés gazdaságosságára. In: Tudomány és Mezőgazdaság 1964/5.
- BEREND T. IVÁN: A szocialista gazdaság fejlődése Magyarországon 1945—1975. Kossuth Könyvkiadó — Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979.
- RÁNKI GYÖRGY: Magyarország gazdasága az első három éves terv időszakában 1947—1949. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1963.
- DIMÉNY IMRE: A gépesítés ökonómiája a mezőgazdaságban. Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 1971.
- EMBER MIHÁLY—JANIK JÓZSEF: Gépjavítás ATE Mg. GK. Budapest, 1963. Egyetemi jegyzet.
- DR. TIBOLD VILMOS (szerk.): Gépek üzemeltetése a mezőgazdaságban. Mezőgazdasági Könyvkiadó, Budapest, 1977.
- BÁNHÁZI—KOLTAY et al.: Szántóföldi munkagépek. Mezőgazdasági Könyvkiadó, Budapest, 1978.
- RÉZ GYULA: Belsőégésű motorok és traktorok a múzeumi gyűjteményekben. MMM, Budapest, 1985.

THE MACHINE CENTRE

A brief account on the history of the Somogy County State Agricultural Machine Centre

ISTVÁN SZABOLCS KIRÁLY

The machine centres developed after the Second World War in states under Soviet influence, as typical political, economical organisations. First of all, as the consequence of the political will of the communist party (MDP) with an aim to enable large-scale farming, co-operatives developed after 1948, where private owned land was put to common usage and farming was done by state owned machinery. This latter was the main profile of the machine centres, while another task was the strengthening and the formation of co-operatives with political instruments. The sources — as we will see —

persuade us that neither of these aims was in fact fully provided for. As we see, the machine centres during their 2 decades of existence could not become an organic part of Hungarian agriculture.

In our study we show the emergence of machine centres, the conditions of organisation, their function, constitutional statues, the dimensions of machinery, their achievements, their role in the life of villages, their political and cultural activities and their professional role in the development of co-operatives. At the end we sum up the reasons of decline.